

**KÜLTÜREL PEYZAJ PLANLAMASI KAPSAMINDA
TARİHİ ÇEVRELERE YÖNELİK KENTSEL TASARIM ÖNERİLERİ:
TARİHİ İSPİR KALESİ VE İSPİR EVLERİ ÖRNEĞİ**

Zeynep KARABUDAK ERTEM

**Yüksek Lisans Tezi
Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı**

**Danışman
Doç. Dr. Hilal TURGUT**

2019

**T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
PEYZAJ MİMARLIĞI ANABİLİM DALI**

**KÜLTÜREL PEYZAJ PLANLAMASI KAPSAMINDA
TARİHİ ÇEVRELERE YÖNELİK KENTSEL TASARIM ÖNERİLERİ:
TARİHİ İSPİR KALESİ VE İSPİR EVLERİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep KARABUDAK ERTEM

**Danışman
Doç. Dr. Hilal TURGUT**

Artvin 2019

T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
PEYZAJ MİMARLIĞI ANABİLİM DALI

KÜLTÜREL PEYZAJ PLANLAMASI KAPSAMINDA
TARİHİ ÇEVRELERE YÖNELİK KENTSEL TASARIM ÖNERİLERİ:
TARİHİ İSPİR KALESİ VE İSPİR EVLERİ ÖRNEĞİ

Zeynep KARABUDAK ERTEM

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 22/05/2016

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 21/06/2016

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hilal TURGUT

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Işık SEZEN

Jüri Üyesi : Dr. Öğretim Üyesi Derya SARI

ONAY:

Bu Yüksek Lisans Tezi, Artvin Çoruh Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından 21/06/2019 tarihinde uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu'nun .../.../..... tarih ve sayılı kararıyla kabul edilmiştir.

.../.../2019

Doç. Dr. Hilal TURGUT
Enstitü Müdürü

TEZ BEYANNAMESİ

Artvin oruh Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsüne Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Sıra Konaklar ve İspir Kalesi Tarihi Kent Dokusunun Kültürel Peyzaj Planlaması Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı bu çalışmayı baştan sona kadar danışmanım Doç. Dr. Hilal TURGUT’un sorumluluğunda tamamladığımı, verileri kendim topladığımı, analizleri arazide yaptığımı, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallara uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim. 22/05/2019

Zeynep KARABUDAK ERTEM

ÖNSÖZ

“Kültürel Peyzaj Planlaması Kapsamında Tarihi Çevrelere Yönelik Kentsel Tasarım Önerileri: Tarihi İspir Kalesi ve İspir Evleri Örneği” konusunda yapılan bu çalışma; Artvin Çoruh Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

Bu araştırma için beni yönlendiren, karşılaştığım zorlukları bilgi ve tecrübesi ile aşmamda yardımcı olan değerli Danışman Hocam Doç. Dr. Hilal TURGUT’a teşekkürlerimi sunarım.

Eğitim hayatım boyunca desteklerini esirgemeyen değerli aileme, değerli abim Ahmet Alper Tunga KARABUDAK’a ve çalışmanın her aşamasında beni destekleyen değerli eşim Fahri Onur ERTEM’e teşekkür ederim.

Araştırmanın bilimsel ve teknik açıdan uygulayıcılara faydalı olmasını dilerim.

Zeynep KARABUDAK ERTEM
Artvin – 2019

İÇİNDEKİLER

TEZ BEYANNAMESİ	I
ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER	II
ÖZET.....	IV
SUMMARY.....	V
TABLolar DİZİNİ	VII
ŞEKİLLER DİZİNİ	VIII
KISALTMALAR DİZİNİ.....	XI
1 GİRİŞ.....	1
1.1 Araştırmanın Amacı ve Kapsamı	1
2 KURAMSAL TEMELLER	3
2.1 Kültürel Peyzaj Kavramı	3
2.1.1 Tarihi Gelişim Süreci ve Tanımlanması.....	3
2.1.2 Kültürel Peyzaj Sınıflandırması	9
2.2 Koruma Kavramı	11
2.2.1 Koruma Kavramının Dünya'daki Gelişim Süreci	12
2.2.2 Koruma Kavramının Türkiye'deki Gelişim Süreci	15
2.3 Tarihi Çevre Kavramı	19
2.3.1 Tarihi Çevre Koruma Kavramının Gelişim Süreci.....	19
2.3.2 Sit Kavramı ve Türleri.....	20
2.3.2.1 Arkeolojik Sit	21
2.3.2.2 Kentsel Sit	21
2.3.2.3 Kentsel Arkeolojik Sit	22
2.3.2.4 Tarihi Sit	22
2.3.2.5 Doğal Sit	22
2.3.2.6 Karma Sit.....	22
2.3.3 Tarihi Çevrelerde Peyzaj Planlama ve Tasarımı	23
2.4 Geleneksel Mimari	24
2.4.1 Türk Evi.....	25

2.4.2	Türk Evinin Gelişimi ve Tipolojileri.....	26
2.4.3	Türk Kent Yapısı ve Sokak Dokusu.....	35
3	MATERYAL VE YÖNTEM	43
3.1	Materyal	43
3.2	Yöntem	45
4	BULGULAR	47
4.1	Araştırma Alanının Doğal Peyzaj Özellikleri.....	47
4.1.1	Topografya Yapısı.....	47
4.1.2	Toprak yapısı.....	48
4.1.3	Hidrografya Yapısı.....	49
4.1.4	İklim	50
4.1.5	Bitki Örtüsü.....	51
4.1.6	Yaban Hayatı.....	53
4.2	Araştırma Alanının Kültürel Peyzaj Özellikleri	54
4.2.1	Tarihsel Gelişim Süreci.....	55
4.2.2	Tarihi İspir Kalesi.....	56
4.2.3	Tarihi İspir Evleri	57
4.2.4	İspir'in Tarihi Kent ve Sokak Dokusu	63
4.2.5	Taşınmaz Kültür Varlıkları ve Sit Alanları	64
4.2.6	Sosyo-Ekonomik Yapı	69
4.3	Araştırma Alanına İlişkin Analiz Haritaları	74
4.3.1	Arazi Kullanım Analizi	75
4.3.2	İmaj Analizi.....	80
4.3.3	Ulaşım Analizi.....	84
4.3.4	Yapısal Doku Analizi	86
4.3.5	Kat Yüksekliği Analizi.....	92
4.3.6	Doluluk-Boşluk Analizi	94
5	TARTIŞMA.....	96
6	SONUÇLAR VE ÖNERİLER.....	107
	EKLER.....	127
	KAYNAKLAR.....	135
	ÖZGEÇMİŞ.....	140

ÖZET

KÜLTÜREL PEYZAJ PLANLAMASI KAPSAMINDA TARİHİ ÇEVRELERE YÖNELİK KENTSEL TASARIM ÖNERİLERİ: TARİHİ İSPİR KALESİ VE İSPİR EVLERİ ÖRNEĞİ

Günümüzdeki koruma anlayışı geçmiş yıllara göre çağdaş, yenilikçi ve amacına daha uygun bir yaklaşımdır. Koruma anlayışı dünyada ve ülkemizde artık anıtsal yapı ölçeğinden, çevresel öğeleri de kapsayan bütünsel bir koruma anlayışına evrilmiştir. Fakat ne yazık ki yasalardaki eksiklikler, kamuoyunun hala koruma konusunda bilinçsiz olması, devlet kurumlarının yetersizliği gibi durumlardan dolayı, tarihi çevreler ve kültürel peyzajlar tam anlamı ile korunamamakta, tahribata uğramaya devam etmektedirler.

Bu tez çalışmasının amacı kültürel peyzaj alanlarının içerisinde bulunan tarihi sokak dokusunun bir bütün olarak ele alınarak; bu alanların tahribatını önlemek amacıyla korunmasına ve yaşatılmasına yönelik kentsel tasarım önerileri geliştirmektir. Bu bağlamda kültürel peyzaj özelliklerine ve özgün yöresel mimari öğelere sahip olan İspir ilçesi araştırma alanı olarak seçilmiştir.

Araştırmanın kuramsal temellerini tespit etmek amacıyla, kültürel peyzajlar, tarihi çevreler, Türk kent ve sokak dokusu konuları başta olmak üzere tarihi çevrelerde kentsel planlama konularında yapılan çalışmalar incelenmiştir. Araştırma yöntemi kapsamında veri toplama, analiz ve değerlendirme çalışmaları yapılmıştır. Bulgular kısmında; İspir ilçesinin kentsel dokusu detaylı bir şekilde incelenmiş ve elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılarak haritalar oluşturulmuştur.

Araştırma sonucunda kültürel peyzaj alanlarının koruma kullanma dengesi içerisinde koruma, onarma, yaşatma ve yönetme politikalarının oluşturulması, yerel yönetimlerin ve yerel halkın desteğiyle, disiplinler arası meslek gruplarından oluşan bir komiteyle yapı ve çevresinin bütünleşik bir şekilde planlanması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İspir, Kültürel Peyzajlar, Tarihi Çevre, Geleneksel Doku, Türk Evi, Türk Sokak Yapısı

SUMMARY

IN THE SCOPE OF CULTURAL LANDSCAPE PLANNING URBAN DESIGN PROPOSALS FOR HISTORICAL ENVIRONMENTS: HISTORICAL ISPIR CASTLE AND ISPIR HOUSES MODEL

Today's understanding of protection is contemporary, innovative and more appropriate to its purpose than in previous years. The understanding of conservation has evolved from the monumental building scale to a holistic approach to conservation in the world and in our country. Unfortunately, due to the shortcomings in the law, the unconsciousness of the public and the inadequacy of the state institutions, historical environments and cultural landscapes cannot be fully protected and continue to be destroyed.

The aim of this thesis is to examine the historical street texture within the cultural landscape areas as a whole; to develop urban design proposals for the conservation and maintenance of these areas in order to prevent destruction. In this context, Ispir district, which has cultural landscape features and original regional architectural elements, has been chosen as the research area.

In order to determine the theoretical foundations of the study, studies on cultural landscapes, historical environments, Turkish urban and street texture issues, especially urban planning in historical environments were examined. Data collection, analysis and evaluation studies were conducted within the scope of the research method. In the findings section; The urban texture of the town of Ispir was examined in detail and the data obtained were transferred to computer and maps were created.

As a result of the research, it was concluded that the conservation, restoration, maintenance and management policies should be established within the balance of conservation and use of cultural landscape areas, and the structure and environment should be planned in an integrated way with the support of local governments and local people and with a committee of multidisciplinary professional groups.

Anahtar Kelimeler: Ispir, Cultural Landscape, Historical Environmental, Traditional Texture, Turkish House, Turkish Street Structure

TABLULAR DİZİNİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 1. İspir istasyonu 30 yıllık meteorolojik gözlemleri (DKMP, 2017)	51
Tablo 2. Araştırma alanına ilişkin kültür varlıkları	65
Tablo 3. İspir ilçesi 2010-2018 yılları arası nüfus dağılımı (TUİK, 2019a)	70
Tablo 4. Harabe yapıların bulunduğu parseller ve mevcut durumu	76
Tablo 5. Araştırma alanına ilişkin öneriler	114

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Sofasız plan tipi örnekleri (Eldem, 1954).....	33
Şekil 2. Dış sofalı plan tipi örnekleri (Eldem, 1954).....	33
Şekil 3. İç sofalı plan tipi örnekleri (Eldem, 1954).....	34
Şekil 4. Orta sofalı plan tipi örnekleri (Eldem, 1954).....	34
Şekil 5. Erken Osmanlı dönemi- İstanbul minyatürü (URL-9).....	38
Şekil 6. Osmanlı dönemi-Sultan Ahmet Meydanı gravürü (URL-10).....	39
Şekil 7. Erzurum (URL-11) ve İspir taş konaklar	41
Şekil 8. Balat ve Kuzguncuk cumbalı evleri (URL-12).....	41
Şekil 9. Safranbolu ve Şirince geleneksel konaklar	42
Şekil 10. Mardin ve Şanlıurfa geleneksel sokak dokusu.....	42
Şekil 11. Araştırma alanının coğrafi konumu.....	43
Şekil 12. İspir ilçesinin topografyasının genel görüntüsü.....	48
Şekil 13. Tarihi İspir Kalesi ve İspir evlerini betimleyen suluboya çalışmaları	54
Şekil 14. İspir Kalesinin güney yönünden görünüşü	56
Şekil 15. Kalenin doğu yönündeki kilise kalıntıları.....	57
Şekil 16. Kalenin kuzey yönünden tarihi İspir Evlerinin görünüşü.....	58
Şekil 17. Tarihi İspir Evleri	58
Şekil 18. Manzaraya hakim noktada konumlanmış bahçeli konak	62
Şekil 19. Ahşap balkondaki süsleme detayı	62
Şekil 20. Tarihi İspir Evlerinin kuzey yönünden sokak dokusunun görünüşü.....	64
Şekil 21. Yokuşlu ve dar sokak yapısı.....	64
Şekil 22. Tuğrul Şah Camii ve Kadıoğlu Medresesi.....	65
Şekil 23. Araştırma alanına ilişkin sit alanı sınırlarını gösterir harita.....	69
Şekil 24. Araştırma alanındaki eğitim durumunun yüzdelik dağılımı (TUIK, 2019b).....	71
Şekil 25. Araştırma alanına ilişkin arazi kullanım analizi.....	77
Şekil 26. Araştırma alanına ilişkin tescilli ve tescilsiz ticari yapı örneği.....	78
Şekil 27. Araştırma alanına ilişkin tescilli ve tescilsiz konut örneği.....	78
Şekil 28. Araştırma alanına ilişkin tescilli ve tescilsiz dini tesis örneği	78
Şekil 29. Araştırma alanına ilişkin aktif yeşil alan örneği-Dere yanı rekreasyon	

alanı	79
Şekil 30. Araştırma alanına ilişkin aktif yeşil alan örneği-Ev bahçesi.....	79
Şekil 31. Araştırma alanına ilişkin pasif yeşil alan örneği	79
Şekil 32. Araştırma alanına ilişkin tescilli ve tescilsiz harabe yapı örneği	80
Şekil 33. Araştırma alanına ilişkin şehir içi tescilli ve tescilsiz boş parsel örneği.....	80
Şekil 34. Araştırma alanına ilişkin imaj analizi	83
Şekil 35. Araştırma alanına ilişkin ulaşım analizi.....	85
Şekil 36. Araştırma alanının yapısal doku analizi.....	87
Şekil 37. Tescilli kullanılan ve kullanılmayan sağlam yapı örneği.....	88
Şekil 38. Tescilli tahrip olmuş ve yıkılmış yapı örneği.....	88
Şekil 39. Tescilsiz kullanılan ve kullanılmayan sağlam yapı örneği.....	88
Şekil 40. Tescilsiz tahrip olmuş ve yıkılmış yapı örneği.....	89
Şekil 41. Geleneksel-beton karma yapı örneği	89
Şekil 42. Geleneksel olmayan izinsiz ve beton yapı örneği.....	89
Şekil 43. Araştırma alanına ilişkin yapısal dokunun sayısal dağılımı.....	91
Şekil 44. Araştırma alanına ilişkin yapısal dokunun yüzdelik dağılımı.....	91
Şekil 45. Araştırma alanına ilişkin kat yüksekliklerinin sayısal dağılımı	92
Şekil 46. Araştırma alanına ilişkin kat yüksekliği analizi	93
Şekil 47. Araştırma alanına ilişkin doluluk-boşluk analizi	95
Şekil 48. Kalenin güney ve batı tarafındaki tahrip olmuş sur ve burçları.....	97
Şekil 49. Kale silüetini bozan izinsiz ve kale surlarına yapılmış kaçak yapılar	98
Şekil 50. Kale içine yapılmış beton yapılar ve yanlış restorasyon uygulamaları.....	98
Şekil 51. Kalenin doğu tarafındaki tahrip olmuş kilise kalıntıları	98
Şekil 52. Kalenin doğu tarafındaki patika yol.....	99
Şekil 53. Araştırma alanına ilişkin ana yol ve Cumhuriyet Caddesi üzerindeki cephe kaplamaları.....	100
Şekil 54. Araştırma alanına ilişkin orjinalliği bozulmuş geleneksel evler ve ek yapılar	101
Şekil 55. Araştırma alanına ilişkin orjinalliği bozulmuş çeşme ve sokak dokusu ...	102
Şekil 56. Araştırma alanına ilişkin kullanılmayan boş alanlar ve bahçeler.....	103
Şekil 57. Kaleye giden yol ve Tuğrul Şah Camii yanı park edilmiş araçlar	104
Şekil 58. Araştırma alanına ilişkin sokak donatıları.....	104
Şekil 59. Araştırma alanına ilişkin plansız yapılaşma ve boş arsaya park edilmiş	

araçlar	104
Şekil 60. Kaleye giden yol üzerindeki bazı ticari yapılar	105
Şekil 61. Araştırma alanına ilişkin kentsel planlama önerileri.....	113
Şekil 62. 1 no'lu tescilli konut (Tablo 5).....	115
Şekil 63. 1B no'lu tescilli konut ön girişi ve ön bahçesi (Tablo 5).....	115
Şekil 64. 1B no'lu tescilli konut arka girişi ve arka bahçesi (Tablo 5)	115
Şekil 65. 2 no'lu harabe yapılar (Tablo 5).....	116
Şekil 66. 3 no'lu tescilli konut (Tablo 5).....	116
Şekil 67. 3 no'lu tescilli konut girişi ve 3B no'lu tescilli konut bahçesi (Tablo 5)..	116
Şekil 68. 4 no'lu tescilli konut (Tablo 5).....	117
Şekil 69. 4 no'lu tescilli konut bahçe girişi ve 4B no'lu tescilli konut bahçesi	117
Şekil 70. 5 no'lu tescilli konut (Tablo 5).....	118
Şekil 71. 6 no'lu tescilli konut ve 7 nolu beton yapı (Tablo 5).....	118
Şekil 72. 8a no'lu Kale parselindeki ve 8b no'lu sokaktaki çeşme (Tablo 5).....	118
Şekil 73. 9 no'lu asansör alanı ve 10 no'lu açık hava müzesi alanı (Tablo 5).....	119
Şekil 74. 11 no'lu teras alanı ve 12 no'lu Kale Camii (Tablo 5).....	119
Şekil 75. 13a no'lu teras ve 13b no'lu teras alanı (Tablo 5)	119
Şekil 76. 14 no'lu tescilli yapı (Tablo 5).....	120
Şekil 77. 14B no'lu tescilli yapı kuzey yönü ve bahçesi (Tablo 5).....	120
Şekil 78. 15 no'lu yıkılmış yapı parseli ve 16 no'lu yapılar (Tablo 5)	120
Şekil 79. 17 no'lu giriş turnike noktası ve 18 no'lu yapı (Tablo 5)	121
Şekil 80. 19 no'lu harabe yapı ve 20 no'lu boş parsel (Tablo 5)	121

KISALTMALAR DİZİNİ

COE	Council of Europe
ÇEM	Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü
DKMP	Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü
ICCROM	International Centre for the Study of Preservation and Restoration of Cultural Property
ICOMOS	International Council on Monuments and Sites
IUCN	International Union for Conservation of Nature
İTOM	İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü
KTVKK	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu
NCC	National Capital Commission
OBM	Orman Bölge Müdürlüğü
OİŞ	Orman İşletme Şefliği
OGM	Orman Genel Müdürlüğü
TCLF	The Cultural Landscape Foundation
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
USNPS	United States National Park Service
WHC	The World Heritage Committee
YHGS	İspir Verçenek Dağı Yaban Hayatı Geliştirme Sahası

1 GİRİŞ

İnsanlık, varoluşundan bu yana kendi doğal çevresinde toplumun bir parçası olarak sosyal ve kültürel faaliyetleri geliştirmiştir. İnsan faaliyetleri ile ortaya çıkan ve tarihin izlerini taşıyan fiziksel, sosyal ve kültürel unsurların, doğal unsurlarla bütünleştiği yerler “tarihi çevre” leri oluşturmuştur. Tarihi çevreler doğal ve kültürel peyzajların bir parçası olup; kentsel, kırsal, tarihi ve arkeolojik sitleri de içinde barındırmaktadır. Ahunbay (2018), geçmiş uygarlıkların sosyal, kültürel ve ekonomik yapısının, hayat felsefesinin, geleneklerinin, estetik ve çevre duyarlılığının, öğretici ve ilgi çekici yönlerinin tarihi çevrelerde saklı olduğunu belirtmiştir.

19. yy. sonuna kadar “anıtsal tek yapı” ölçeğinde olan koruma yaklaşımları, tarihi ve kentsel dokuyla birlikte korunmasına dair görüşlerin ortaya çıkmasıyla gelişim göstermeye başlamıştır (Ahunbay, 2018). Bu süreçte dünyada çeşitli organizasyon ve kuruluşlar tarafından tarihi çevrelerin korunmasına ve devamlılığına yönelik birçok çalışma yapılmıştır.

Tarihi çevrelere göre daha yeni bir kavram olan kültürel peyzaj terimi 19. yy. başlarında ortaya çıkmakla birlikte, akademik anlamda ilk kez 20. yy. başlarında kullanılmaya başlamıştır. Kültürel peyzajlar birçok tarihi ve geleneksel yapı, anıtsal yapı, kültürel miras, sit alanları gibi doğal ve kültürel peyzajları ve etnografik yapı, tarihi doku, yöresel doku gibi sosyo-kültürel özellikleri de içinde barındırmaktadır. Kültürel peyzajlar, tüm bu özellikleri ile tarihi çevreleri de kapsamaktadırlar.

Kültürel peyzaj kavramının literatüre girmesiyle birlikte kültürel peyzaj alanlarının da korunması gerekliliği gündeme gelmiştir. 1992 yılında “Dünya Mirası Sözleşmesi” ile kültürel peyzaj alanları, ilk kez koruma statüsü kazanmış ve sözleşmenin birinci maddesinde belirtilen “doğanın ve insanın bütünleşik çalışmaları” olarak tanımlanmıştır (UNESCO,1996). Kültürel peyzajlar ve tarihi çevreler birçok doğal ve kültürel öğeyi içinde barındırması nedeniyle bütünleşik bir biçimde korunması gerekli alanlardır. Bu

bağlamda doğru bir biçimde korunarak gelecek kuşaklara aktarılması ve geliştirilmesi için koruma, planlama, yenileme ve kentsel tasarım süreci büyük öneme sahiptir. Ülkemizde genel olarak koruma, yenileme ve sağlıklaştırma çalışmaları kent, yapı ve sokak ölçeğinde yapılmaktadır. Bu nedenle yapılacak olan çalışmaların kent dokusu ve kent kimliği de göz önünde bulundurularak; tarihi dokusu, kültürel peyzaj özellikleri, geleneksel mimarisi ve sokak dokusu, sosyo-kültürel yapısı gibi fiziksel ve sosyal yapısıyla bütünleşecek çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Tarihi çevrelerin tarihsel kimliğini korurken aynı zamanda doğru bir şekilde planlama ve tasarımının yapılmasını sağlamak, disiplinler arası çalışmayı gerektirmektedir. Bu bağlamda planlama, tasarım ve yenileme faaliyetlerinin kamu ve özel kuruluşlardan, merkezi ve yerel idarelerden, akademisyenlerden, sivil toplum örgütlerinden seçilecek; mimar, peyzaj mimarı, şehir plancısı, arkeolog, sanat tarihçisi, restoratör gibi alanında uzman meslek gruplarından oluşan bir komiteyle planlanması sağlanmalıdır.

Kültürel peyzajlar ve tarihi çevreler; alanında uzman kişiler tarafından kentsel yapı ve kentsel peyzajla bir bütün olarak korunmalı ve tasarlanmalıdır. Kültürel peyzajın içinde bulunan tarihi çevre, tarihi ve geleneksel yapılar, kentsel yapı ve kentsel peyzajın tamamı ya da sit alanları tarihsel sürekliliğin devamına ve kent kimliğinin oluşmasına katkı sağlar. Bu nedenle kent kimliğinin zarar görmemesi için kentsel dokunun sürdürülebilir bir biçimde planlanma ve tasarımının yapılması gerekmektedir. Çünkü kültürel peyzajlar içinde barındırdığı tarihi ve kültürel dokunun tüm öğeleriyle bir bütündür ve bu öğelerin tahrip olmadan kentsel peyzajı ve kent imajını güçlendirecek şekilde planlanması sağlanmalıdır.

1.1 Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Araştırma alanı olarak seçilen İspir ilçesi; eski medeniyetlere kadar uzanan tarihi dokusu, kırsal yerleşimleri, geleneksel yaşam şekli, yöreye özgü tarihi taş konaklarıyla, kültürel peyzaj özelliklerini ve özgün yöresel mimari öğeleri içermektedir. Bu nedenle korunması ve geliştirilmesi gereken bir alandır. Tarihi İspir Kalesi ve Tarihi İspir evleri, çarpık kentleşme, kaçak yapılaşma, yanlış uygulama ve

yenileme, yanlış ve bilinçsiz arazi kullanımı, terk edilme, yerel yönetimlerin yetersizlikleri gibi nedenlerle çok fazla fiziki tahribata uğramıştır.

Bu çalışmada amaç, günümüzde büyük tahribata uğrayan ve yok olan kültürel peyzajların, tarihi çevre ve geleneksel dokuların bütünleşik olarak korunması, yenilenmesi, tahribatının önlenmesi, rekreasyonel kullanımının artması, turizm açısından gelişmesi için sürdürülebilir planlama ve tasarımın önemini vurgulamaktır. Bu bağlamda İspir ilçesinin I. Derece Arkeolojik, III. Derece Arkeolojik ve Kentsel Sit alanlarını kapsayacak şekilde bir çalışma sınırı belirlenmiştir. Araştırma alanının doğal ve kültürel peyzaj özellikleri değerlendirilerek, tarihi ve geleneksel dokusunu korumak ve geliştirmek amacıyla peyzaj planlama ve tasarım önerileri geliştirilmiştir.

Çalışma kapsamında 1. Bölümde araştırmanın konusuna ve kapsamına yer verilmiştir. 2. Bölümde araştırma konusuna temel kaynak oluşturan kültürel peyzaj, koruma, tarihi çevre, tarihi çevre tasarımı, geleneksel Türk Kent yapısı ve sokak dokusu kavramlarına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. 3. Bölümde araştırma konusuna örnek alan olarak seçilen materyal ve bu materyalin hangi yöntemler kullanılarak ele alındığına yer verilmiştir. 4. Bölümde araştırma alanına ilişkin doğal ve kültürel peyzaj özellikleri, araştırma verileri doğrultusunda yapılan analiz haritaları ve değerlendirmelerine verilmiştir. 5. Bölümde elde edilen bulgular detaylı olarak ele alınmış ve araştırma konusuyla benzer daha önceden yapılmış olan bir çalışmanın bulguları ile karşılaştırılarak tartışılmıştır. 6. ve son bölümde ise araştırma sonucu elde edilen bulgular ışığında araştırma alanı irdelenerek mevcut duruma ilişkin sonuçlar ortaya konulmuş, kentsel planlama ve kentsel peyzaj açısından değerlendirilerek, araştırma alanına ilişkin öneriler geliştirilmiştir.

2 KURAMSAL TEMELLER

Bu bölümde, ilk olarak teze konu olan kültürel peyzaj kavramının gelişim süreci, literatürdeki tanımları ve kültürel peyzaj sınıflandırması; ikinci olarak, koruma kavramı ve gelişim süreci ve üçüncü olarak da tarihi çevre koruma kavramı açıklanarak tarihi çevrelerde peyzaj tasarımına yer verilmiştir. Ayrıca araştırma alanlarının karakteristik özelliklerini ifade eden, sit kavramı ve türleri, geleneksel mimari ve bu bağlamda Türk evi gelişimi, yapı özellikleri ve Türk kent yapısı tanımlanmıştır.

2.1 Kültürel Peyzaj Kavramı

2.1.1 Tarihi Gelişim Süreci ve Tanımlanması

1800'lerin başlarında peyzaj ve beraberinde kültürel peyzaj teriminin çeşitli bilim dallarında kullanılması, kültürel peyzajın insan faaliyetleriyle doğal çevre arasındaki ilişkiye odaklanan önemli bir terim olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır.

İlk olarak 1800'lü yıllarda Alman coğrafyacıların etkisiyle ortaya çıkan "Peyzaj" terimi, coğrafyanın temel fikrini tanımlamak ve bir bölgeye özgü coğrafik ilişkilerin nitelendirmesi için önerilmiştir. "Peyzaj (landscape)" terimi, Alman coğrafyacıların çoğunlukla ve katı bir biçimde kullandıkları "Landschaft/ land shape" kelimesinin İngilizcedeki dengini ifade etmektedir. Burada "shape" terimi tanımlanırken sadece fiziksel özellikler olarak düşünülmemekte, hem fiziksel hem de kültürel şekillerin ayrı ve farklı birleşiminden oluşan bir alan olarak tanımlanmaktadır (Sauer, 1969). Coğrafyacıların peyzaj kavramını doğal ve kültürel niteliklere sahip bir bütün olarak tanımlaması, "kültürel peyzaj" kavramını gündeme getirmiştir.

1890'larda Almanya'da beşeri coğrafyacı Friedrich Ratzel'in yaptığı tanım, kültürel peyzaj için temel bir yaklaşım olarak benimsenmiştir. Ratzel, fiziksel çevre ve insan davranışları arasındaki ilişkiye odaklı "beşeri coğrafya" alanındaki çalışmaların

ilerlemesine de yardımcı olmuştur. Ratzel, kültürel peyzajı “ilkel-doğal peyzajın zıttı, insan eliyle şekillenmiş peyzaj” olarak tanımlamıştır (Sauer, 1963; Hoşgör, 2012).

1900’lerin başında kavramı akademik anlamda ilk olarak, Alman coğrafyacı Otto Schlüter kullanmıştır. Schlüter, peyzajın bileşenleri olan doğal ve kültürel özelliklerine önem vermenin ve coğrafyayı “peyzaj bilimi” olarak tanımlamanın, coğrafyaya farklı bir içerik katacağını ifade etmiştir. Schlüter’e göre peyzaj, doğadaki değişimin başlamasından önce var olan ilkel peyzaj (Urlandschaft) ve insan eli ile yaratılmış kültürel peyzaj (Kulturlandschaft) olarak ikiye ayrılmıştır. Bu yaklaşım, hem doğal hem de kültürel peyzajdaki değişimlerin izlenmesine imkan vermektedir (Conzen, 2001; Hoşgör, 2012).

Alman literatüründen sonra Avrupa’daki diğer ülkelerde de kullanılmaya başlayan kültürel peyzaj terimi, 1900’lerde Fransa’da Fransız coğrafyacı Vidal de la Blache önderliğinde “küçük bölgelerin yaşam şekli” ile ilgilenmeye başlamasıyla gündeme gelmiştir. Schlüter’in yaklaşımı, Vidal’in öğrencisi Jean Bruhnes ve peyzajı yorumlamaya çalışan bir grup coğrafyacı (Pierre Deffontaines, Roger Dion, Marc Bloch, to Augustin Berque) tarafından da kabul edilmiştir (Conzen, 2001; Hoşgör, 2012). İtalya’da coğrafya alanında peyzaj kavramına olan ilgi ise 19. yy. sonunda ortaya çıkmış, fakat kavram daha çok estetik ve fiziksel manzarayı vurgulayan çalışmalarda kullanılmıştır (Hoşgör, 2012).

Kültürel peyzaj terimi, Amerika’da da aynı dönemde gelişim göstermeye başlamıştır. Amerikalı coğrafyacı Carl Orwin Sauer’in ilk olarak 1925 yılında yayınladığı “The Morphology of Landscape” isimli kitabı Amerika’da kültürel peyzaj çalışmaları için ilk basılı literatür özelliğini taşımaktadır. Sauer, coğrafyanın çalışma kapsamının daha geniş bir perspektifle incelenerek, o coğrafyada yaşayan toplumun geleneklerini, inançlarını ve sosya-kültürel özelliklerini de ele alması gerektiğini savunmuştur. Bunun sonucu olarak coğrafyanın, “peyzajın fiziksel ve kültürel unsurlarının birliği” olduğunu öne sürmüştür. Kültürel peyzajı da, “bir kültürel topluluk tarafından doğal bir peyzajdan biçimlendirilmiş alan” olarak tanımlamış ve “Kültür faktördür, doğal alan ortamdır, kültürel peyzaj ise tüm bunların sonucudur” ifadesiyle kültürel peyzaj tanımına açıklık getirmiştir (Sauer, 1969).

Sauer'ın kültürel peyzaj çalışmaları sonucunda geliştirdiği çeşitli yaklaşım ve metodlar, kültürel peyzaj çalışmaları için önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Yaklaşımlarında doğal peyzajı ön planda tutan Sauer; ilk yaklaşımında kültürel peyzajı etkileyen çeşitli doğal faktörlerin (iklim, yer bilimi vb.) zaman içerisinde değişim göstererek doğal peyzajın farklı formlara (arazi yapısı, denizler ve sahiller, bitki örtüsü vb.) dönüştüğünü ifade etmiştir. İlk yaklaşımda zaman faktörünü vurgulayarak kültürel peyzajı etkileyen doğal etmenlerle neden sonuç ilişkisi kurmuştur. İkinci yaklaşımında ise kültürel faktörleri ve bunun sonucunda meydana gelen beşeri formların kültürel peyzajı nasıl oluşturduğunu açıklamıştır. Tüm bu çalışmaları sonucunda, kültürel toplulukların peyzajı zaman içerisinde nasıl değiştirdiğini ve bu faktörlerin nasıl değerlendirilmesi gerektiğini analiz ederek; insanlık için önemli olan kültürel özelliklerin de doğal peyzajla birlikte incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır (Sauer, 1969). Sauer'ın kültürel peyzaj tanımı ve çalışmaları bu alanda çalışma yapan farklı disiplinlerdeki birçok araştırmacıya da ışık tutmuştur.

1970'lerden sonra Jhon B. Jackson, Donald W. Meinig, Pierce F. Lewis, Robert Z. Melnick gibi birçok araştırmacı da peyzaj ve kültürel peyzaj kavramı üzerine yoğunlaşarak, bu konularda çeşitli akademik çalışmalar yapmıştır. Jhon B. Jackson peyzajın basit bir doğal alan olmadığını, doğal çevrenin bir özelliği olduğunu ve her peyzajın, zaman içerisinde kendi beşeri alanlarını organize ederek yaşanan kültürel alanlar olduğunu ifade etmiştir. Kültürel peyzaj değerlendirmesi ve tarihi peyzaj koruma planlaması konusunda ulusal ve uluslararası alanda tanınan bir uzman olan Robert Z. Melnick (1984)'e göre ise kültürel peyzaj; doğal peyzajla beraber içerisinde yer alan insan eylemleri ve inançlarının somut bir tezahürüdür (Fowler, 2003).

Almanya ve Amerika'da kültürel peyzaj alanındaki bu gelişmeler, diğer ülkeleri de etkilemiştir. İngiliz coğrafyacı H. Clifford Darby'nin tarihi coğrafyaya olan yaklaşımı, İngilizler için kültürel peyzaj kavramındaki ilerlemeye ışık tutmuştur. Avrupa'daki diğer ülkelerde de; İskandinavya, İspanya, Benelüks ülkeleri, Doğu Avrupa ülkeleri (komünizm öncesi) kültürel peyzaj terimi, Almanya'da tanımlandığı gibi kabul edilmiştir. Sadece Rusya'da peyzaj bilimi, doğal kaynakların kullanımına yardımcı olan bir bilim alanı olarak tanımlanmıştır. Latin Amerika, Afrika ve

Asya’da ise kültürel peyzaj kavramı, tarihi coğrafya bölümü altında çok az önem kazanmış, Avustralya ve Yeni Zelanda da ise İngiliz etkisi görülmektedir (Conzen, 2001; Hoşgör, 2012).

1900’lü yılların sonuna kadar koruma kavramının gelişmesi sadece yapı ölçeğinin değil, yapının çevresinin de korunması anlayışını beraberinde getirmiştir. Bu süreçte korunan alanların artması ve kültürel peyzaj kavramının literatüre girmesiyle birlikte kültürel peyzaj alanlarının da korunması gerekliliği gündeme gelmiştir. 1992 yılında “Dünya Mirası Sözleşmesi” ile kültürel peyzaj alanları, ilk kez koruma statüsü kazanmıştır. Sözleşme, kültürel peyzajları tanıyan ve koruyan ilk uluslararası yasal araç niteliğinde olup, oluşturulan komite, kültürel peyzaj alanlarının Dünya Miras Listesi’ne dahil edilmeleri ile ilgili kurallara yer vererek kültürel peyzajı sözleşmenin 1. maddesinde belirtilen “doğanın ve insanın bütünleşik çalışmaları” olarak tanımlamıştır (UNESCO, 2012).

Kültürel peyzaj kavramının, diğer koruma hareketlerine nispeten uluslararası bir kavram olarak son yıllarda kullanılmaya başlayan bir ifade olmasından dolayı bu süreçte kültürel peyzajla ilgili birçok çalışma ve tanım yapılmıştır. Bu bağlamda çeşitli meslek gruplarının ve örgütlerin kültürel peyzaj kavramına farklı perspektiflerden bakması, kavramı farklı şekillerde yorumlamalarına neden olmuş, bu nedenle de tek bir tanım oluşturulmamıştır. Uluslararası ve ulusal bazı organizasyon ve örgütlerin çeşitli tanımlamaları, literatür çalışmaları bulunmakta olup, peyzaj çevrelerince de yaptıkları tanımlar kabul görmektedir. Özellikle Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu (UNESCO), Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Park Servisi (USNPS) ve Uluslararası Dünya Doğayı Koruma Birliği (IUCN), Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS), Kültürel Peyzaj Vakfı (TCLF), Avrupa Konseyi (COE) ve Kanada Ulusal Başkent Komisyonu (NCC) kültürel peyzaj açısından yaptıkları çalışma ve tanımlarla önemli kuruluşlar arasında yer almaktadırlar.

UNESCO kültürel peyzaj öğeleri arasındaki ilişkiyi değerlendirerek kültürel peyzajı Kültürel Miras Sözleşmesinin 1. Maddesinde de belirtilen “insanlık ve doğal çevresi arasındaki ortak çalışmaların yansımaları” olarak ifade etmektedir. İnsanlığın ve yerleşim yerlerinin zaman içerisindeki evrimsel sürecini açıklayarak; doğal çevreyle

ve insanlıkla birlikte gelişen sosyal, ekonomik, kültürel değerlerin bir araya gelerek sunmuş olduğu ortak çalışmalar olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu değerlerin hem iç hem de dışsal faktörlerin olumlu veya olumsuz etkileriyle bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bununla birlikte kültürel miras komitesi kültürel peyzajları kategorilere ayırarak kültürel peyzaj alanlarında bulunması gereken 10 farklı kriteri belirlemiş ve kültürel miras listesi için sunulacak alanlara yönelik nominal değerleri ortaya koymuştur (UNESCO, 2012).

IUCN kültürel peyzaj alanları için ayrı bir tanım getirmemiş ve kültürel peyzajları Kültürel Miras Sözleşmesinin 1. Maddesinde de belirtilen “insanlık ve doğal çevresi arasındaki ortak çalışmaların yansımaları” olarak ifade etmiştir. Bununla beraber korunan alanları “İlgili ekosistem hizmetleri ve kültürel değerleri ile doğanın uzun vadeli korunmasını sağlamak için yasal veya diğer etkili yollarla tanınan, özel alanlar olarak ayrılmış ve yönetilen, açıkça tanımlanmış coğrafi alanlar” olarak tanımlamıştır. Ayrıca Dünya Mirası Komitesi (WHC)'nin doğal miras konusundaki danışma organı olan IUCN, 2006 yılında ICOMOS ile birlikte çalışarak kültürel peyzajların sahip olduğu doğal değerlerin değerlendirilmesi için kültürel peyzajların sahip olması gereken birtakım doğal miras nitelikleri belirlemiştir (URL-1).

USNPS 1984 yılında Robert Z. Melnic tarafından yazılan “Cultural Landscapes: Rural Historic Districts in the National Park System” isimli çalışmayı yayımlamıştır. Çalışma, kültürel peyzajları tanımlamak, belirlemek ve sınıflandırmak için düzenlenmiştir. USNPS kültürel peyzajları “hem kültürel hem de doğal kaynakları kapsayan bu bağlamda yaban hayatı veya evcil hayvanlar da dahil olmak üzere; tarihi bir olay, etkinlik veya insanlıkla ilişkili olan farklı kültürel veya estetik değerlere sahip coğrafi alanlar” olarak tanımlamış ve kültürel peyzajları 4 ana başlıkta sınıflandırmıştır. 1996 yılında yayımladığı “Kültürel Peyzajların Korunması: Tarihi Peyzajların Planlanması, Arıtılması ve Yönetimi” konulu belgede ise kültürel peyzaj çalışmalarına ışık tutacak öneriler geliştirmiştir. Bu bağlamda günümüze kadar kültürel peyzaj yönetimi ve korunmasına yönelik yapmış olduğu çeşitli araştırma ve yayınlarıyla, koruma konusunda öncü kuruluşlardan biri olmuştur (Melnic, 1984).

COE kültürel peyzaj alanlarını “insan eliyle ve doğal öğelerin çeşitli kombinasyonları ile oluşturulan, insanlığın evrimsel sürecini ve buna bağlı olarak

çeşitli bölgelerdeki yerleşimlerde zaman içerisinde oluşan karakteristik özelliklerini, geçmişteki arazi kullanımlarını, buna yönelik becerilerini, faaliyetlerini ya da farklı geleneklerini yansıtan, fiziksel kalıntıların varlığıyla veya edebi ve sanatsal eserlerde tasvir edilen tarihi olayların gerçekleştiği, peyzajın sınırlandırılmış özgün niteliklerine sahip sosyal ve kültürel değerlerden oluşan toprak parçalarıdır” şeklinde ifade ederek detaylı bir tanımlama yapmıştır (COE, 1995).

Kanada’daki tarihi yerlerin korunmasına yönelik çalışmalar yapan NCC, kültürel peyzajların tanınması, geliştirilmesi ve değerlendirilmesi için rehber niteliğinde olacak bir rapor yayımlamıştır. Raporda kültürel peyzajların tanımlanmasına yönelik bir dizi analiz içeren metodoloji özetlenmiş ve ilgili yönetim stratejileri önerilmiştir. Çalışmada kültürel peyzajları "bir dizi fikir ve uygulama olarak insanlar tarafından özel olarak değiştirilmiş bir yerde gömülü veya fiziksel kalıntılara sahip, çeşitli etkilere uğramış veya kültürel anlamda özel niteliklere sahip herhangi bir coğrafi alan" olarak tanımlamıştır (Scott, 2010).

Kültürel Miras Sözleşmesinin 1. Maddesinde de belirtilen tanımını kabul eden ICOMOS, “kültürel mirasın ve peyzajların barışçıl ve demokratik toplumları desteklemek için taşıdığı değere ilişkin ilke ve tavsiyeleri” içeren 2014 Floransa Bildirgesi’nde, kültürel peyzajların sadece koruma alanları olarak değil, aynı zamanda sürdürülebilir gelişme stratejilerinin başarıyla uygulanabileceği yerler olarak görülmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

Kültürel peyzajla ilgili çeşitli tanımlamalar doğrultusunda; kültürel peyzajların doğal kaynakların ve insan faaliyetlerinin geçmişten bugüne kadar süregelen uyumlu ya da kontrast bir birliktelik oluşturan ve farklı özelliklere sahip alanları ifade ettiği görülmektedir. Bu bağlamda insanlıkla doğal çevre arasındaki sürdürülebilir bir etkileşim sonucunda oluşan kültürel peyzajlar, tarihsel olarak önemli bir yere sahiptirler. Kültürel peyzajların sürdürülebilirliği, doğal çevrenin, doğal kaynakların, tarihsel mirasın korunması ile gerçekleşecek olup; kültürel peyzajlara getirilecek beşeri unsurların o çevreyle uyumlu ve bütünleşik bir birliktelik oluşturması gerekmektedir.

Dünya mirası listesine yakın geçmişte dahil edilen “kültürel peyzaj alanları” dünyada toplam 102 adettir. Türkiye’den de “Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri” kültürel peyzaj alanı 2015 yılında bu listeye dahil edilmiştir.

2.1.2 Kültürel Peyzaj Sınıflandırması

Kültürel peyzajları UNESCO ve USNPS farklı kategorilere ayırmıştır. UNESCO, Dünya Mirası Sözleşmesi kapsamında koruma alanlarına bir kategori olarak eklediği kültürel peyzajları üç ana başlık altında sınıflandırmıştır: (UNESCO, 2012 ve URL-2).

- I. İnsan eliyle tasarlanmış Peyzajlar: En basit tanımıyla insan eliyle kasıtlı olarak oluşturulmuş ve açık bir şekilde tanımlanmış peyzaj tasarımlarıdır. Bu tanım çoğunlukla (istisnalar dışında) dini veya diğer anıtsal yapıları ve bunların yanında topluluklarla ilişkili olan estetik nedenlerle inşa edilen bahçe ve park peyzaj alanlarını kapsamaktadır. Ülkemizde bulunan İstanbul Tarihi Yarımadası, Diyarbakır Kalesi ve Surları, İngiltere’deki Studley Kraliyet Parkında bulunan Fountains Manastırı bu peyzajlara örnek olarak gösterilebilir.
- II. Organik Olarak Gelişmiş Peyzajlar: Organik olarak gelişmiş peyzajlar geçmişten bugüne sosyal, ekonomik, yönetsel ve dini faktörlerin sonucuyla ortaya çıkmış ve bulunduğu doğal çevrenin de etkisiyle şimdiki formu geliştirmiştir. Bu tür peyzajlar zaman içerisinde şekillenen form ve özelliklerini de, değişim süreciyle birlikte yansıtmaktadırlar. Evrimi bir anda sona ermiş olan kalıntı / fosil peyzaj alanları ve evrimi günümüzde de devam eden sürdürülebilir peyzaj alanları olarak iki alt grupta incelenmektedir:
 - Kalıntı/Fosil Peyzaj Alanları: Bir süre boyunca devam eden evrimsel bir sürecin, geçmişte, birdenbire sona erdiği, geçmişteki yaşamdan izler taşıyan alanlardır. Bununla birlikte, en önemli ayırt edici özellikleri, görsel olarak çeşitli ve belirgin formlara sahip olmalarıdır. Avustralya’daki Willandra Gölleri Bölgesi bu peyzajlara örnek olarak gösterilebilir.
 - Sürdürülebilir/ Sürekliliği Olan Peyzaj Alanları: Eski çağlardan bu güne kadar değişim ve gelişim göstererek gelmiş olan peyzaj

alanlarıdır. Çağdaş toplumda geleneksel yaşam biçimiyle yakından ilişkili olan bu alanlar geleneksel yaşam biçiminin korunarak sürdürülebilir yerleşimler oluşturulmasıyla meydana gelmişlerdir. oluşumu tarihöncesi devirlere dayanan doğa ve insanın ortak ürünü olarak değerlendirilen Nevşehir Kapadokya Bölgesi Peri Bacaları, Karabük Safranbolu Evleri, Mardin Tarihi Kenti, 2000 yıllık tarihe sahip olan ve yüzyıllardır insanların geleneksel yaşamlarının bir parçası olan Filipin Cordilleras'ın Pirinç Terasları bu peyzajlara örnek olarak gösterilebilir.

- III. Dini, Sanatsal veya Kültürel Öğelerle Bağlantılı Peyzajlar/ Tamamlayıcı Kültürel Peyzajlar (Associative Cultural Landscapes): Bu peyzajlar belirgin ve göze çarpan kültürel peyzaj özelliklerine sahip olmasından ziyade, doğal çevrenin dinsel, sanatsal veya kültürel öğelerle bağlarının güçlü etkilere sahip olması nedeniyle Dünya Mirası Listesi'ne eklenmiştir. Madagaskar'daki Ambohimanga Kraliyet Tepesi, bu peyzajlara örnek olarak gösterilebilir (UNESCO, 2012).

USNPS ise kültürel peyzajları dört ana başlık altında sınıflandırmıştır:

- I. Tarihi Tasarlanmış Peyzajlar: Tasarım özellikleriyle veya bir sanat eseri olarak önemli olan bu peyzajlar; bir peyzaj mimarı, mimar, usta bir bahçıvan veya bahçecilik uzmanı olan bir kişi tarafından belirli bir tasarım ilkesine veya tanınmış bir üslup ya da geleneğe göre bir mal sahibi ya da başka bir amatör tarafından bilinçli bir şekilde tasarlanmış ve işlenmiş alanlardır. Bu alanlar, peyzaj tasarımında ya da mimarlıkta önemli bir kişi, belirli bir üslup ya da farklı sanatsal akımları yansıtan ya da tarihsel bir ilişkiye sahip olan peyzajlardır. Bu peyzajlara Mimar Sinan'ın eserleri olan; İstanbul'daki Süleymaniye ve Edirne'deki Selimiye Camileri, Amerika'daki Ulusal Sermaye Parkları'nın doğusunda bulunan Lincoln anıtı ve çevresi, örnek olarak gösterilebilir.
- II. Tarihi Sitler: Önemli bir olay, etkinlik ya da kişi nedeniyle önem kazanmış alanlardır. Ait oldukları zaman periyodu içinde peyzajın fiziksel görünüşüne katkıları olabilecek karakteristik ve belirleyici özellikleri taşımaları gerekmektedir. Bu peyzajlara Çanakkale'deki Truva Kenti, Çorum'daki

Hattuşaş kenti, Denizli Pamukkale'deki antik Hierapolis Kenti, Kuzey Amerika bulunan Fort Jefferson sahil şeridi, örnek olarak gösterilebilir.

- III. Tarihi Yöresel Peyzajlar: İnsanların bir alanda yerleşimleri ve aktiviteleri sonucunda şekillenen; onların geleneklerini, inançlarını veya değerlerini yansıtan peyzajlardır. Bu bağlamda belirli bir zaman içinde oluşan sosyo-kültürel değerlerin ve sosyal davranışların; çeşitli yerleşim dokusu, arazi kullanımı, bitki örtüsü, inşa edilmiş yapılar veya nesnelere de dahil olmak üzere birbirleriyle olan ilişkileri sonucunda ortaya çıkan fiziksel, biyolojik ve kültürel özelliklerin de yansıtıldığı alanlardır. Bu peyzajlara Antik Yunan ve Pers Tanrı heykellerinin, anıt ve kitabelerin bulunduğu Adıyaman Nemrut Dağı, Amerika'nın Batı Virginia eyaletinde bulunan Harpers Ferry Ulusal Tarih Parkı, örnek olarak gösterilebilir.
- IV. Etnografik Peyzajlar: İnsanlıkla ilişkili, çeşitli doğal ve kültürel miras kaynaklarını içeren peyzaj alanları olarak tanımlanmaktadır. Martin Luther King, Jr. Ulusal Tarihi Yer, New Orleans mahalleleri, Death Valley'deki Timbisha Shoshone topluluğu ve Devils Tower gibi devasa jeolojik yapılar gibi çağdaş topluluklar ya da küçük bitki toplulukları, hayvanlar, geçim ve tören alanları bu peyzajlara örnek olarak gösterilebilir (URL-2).

2.2 Koruma Kavramı

Çağlar boyunca hayatta kalma içgüdüleriyle yaşamsal faaliyetlerini sürdüren insan ırkı, aynı zamanda neslini de devam ettirmiş ve gelecek nesillere bir miras bırakmak istemiştir. Nesilden nesile insanlığın bir parçası olarak ortaya çıkan sosyal ve kültürel faaliyetlerin etkileşimleri sonucu meydana gelen unsurlar ise, insanlık için önemli ve korunması gerekli ürünleri oluşturmuştur. Bu nedenle insan, kendi ürettiği öğeleri, yaşadığı çevreyi, geleneklerini, yaşam biçimini ve kendine özgü değerleri, sonraki nesillere aktararak korumayı hedeflemiştir. Bu bağlamda toplumun bir parçası olarak ortaya çıkan kültürel ya da doğal miras kaynaklarının yok olmasının, yıpranmasının, özelliğini kaybetmesinin veya tahribe uğramasının engellenebilmesi için koruma faaliyetleri gelişmiştir.

Koruma kavramı himaye etmek, muhafaza etmek gibi var olan ögenin özelliğini yitirmemesi için yapılan faaliyetleri ifade etmekte; ayrıca önlem alma, bakım, onarım

gibi tahribatı engellemek amacıyla kullanılan kavramları da içermektedir. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (KTVKK)'nda "Koruma"; ve "Korunma" kavramı; “taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri; taşınır kültür varlıklarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işleri” olarak ifade edilmiştir.

Kuban (2000), koruma kavramını toplumun geçmişten bugüne kadar gelmiş olan fiziki varlığına sahip çıkması, kendisine ait ya da kendisine ait olması gerektiğine kesinlikle inandığı bir mülkün mutlak kullanım özgürlüğünden fedakarlık etmesi olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda koruma kavramında önemli olan ifadenin “kamu yararı”nın gözetilmesi olduğu, şahsi menfaatlerin geri planda tutulması gerektiği ve kent planlama, doğa koruma, üst yapı ve altyapı faaliyetlerinin de ancak bu şekilde gerçekleşebileceğini vurgulamıştır.

ICOMOS tarafından 2011 yılında kabul edilen “Tarihi Kent ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri” konulu tüzükte; “korumanın tarihi kentler ile kentsel alanların ve çevrelerinin korunması, onların onarımı, konservasyonu, iyileştirilmesi ve yönetimi yanında, tutarlı gelişmeleri ve çağdaş yaşama uyaranmaları için gerekli işlemleri kapsadığı” belirtilmiştir.

2.2.1 Koruma Kavramının Dünya’daki Gelişim Süreci

Günümüzdeki koruma anlayışının gelişimi ve bugünkü önemini kazanması yakın tarihlere dayanmaktadır. Kaynaklarda eski çağlardaki koruma anlayışının genel olarak o dönemde egemen olan sosyal, kültürel, dini, idari ve ekonomik koşullara göre belirlendiği; tarihi yapı, anıt, doğal öge vb. gibi kavramların, bulunduğu toplumun özelliklerine göre şekillenmekte ve korunmakta olduğu görülmektedir. Her toplum sahip olduğu dini değerlerini, gelenek ve göreneklerini, estetik ve sanatsal anlayışını ürettiği eser ve yapılara yansıtmış ve bu değerler doğrultusunda da eserlerini kutsal sayarak gelecek kuşaklara iletme çabasıyla “yapı ölçeğinde” korumuştur. Bu eserlerle beraber bazı toplumlar ise doğayı ve doğadan gelen öğeleri de kutsal saymış ve saygı duyarak korumuşlardır. Bu bağlamda koruma anlayışının olduğu toplumlarda eski çağlardan yakın çağlara kadar daha çok; tarihi yapı, anıt vb.

ögelerin anıtsal çerçevede ve kısmen, basit düzeyde yenilenerek korunduğu; doğal ögelerin ise saygı çerçevesinde korunduğu gözlemlenmektedir.

18. yy. da özellikle 1789 Fransız ihtilalinin etkileriyle birçok yapı tahrip olmuş ve uzun süre bakımsız kalmıştır. Bu durum o güne kadar önemsiz olmayan Ortaçağ yapılarına yeniden ilgi duyulması ve onarımları için uygun zemin hazırlamıştır. Çağın önde gelen mimarı Emmanuel Viollet Le Duc “XI – XVI Yüzyıl Fransız Mimarlığının Açıklamalı Sözlüğünü” yayımlayarak, çalışmasında “Bir yapının veya bölümünün sadece görünüş olarak değil, strüktür olarak da ait olduğu dönemin üslubuna göre restore edilmesini kabul eden” bir kuram olarak; ”Stilistik rekonstrüksiyon (üslup birliğine varma)” ilkesini benimsemiştir. 19. yy. da diğer Avrupa ülkelerinde de büyük kabul gören Stilistik akımının öncüleri İtalya’da S. Maria Del Fiore, İngiltere’de Sir Gilbert Scott olmuştur. Bu akımın yarattığı olumsuz uygulamalara bir eleştiri olarak John Ruskin öncülüğünde “Romantizm akımı” ortaya çıkmıştır. 1880 ve 1890 yılları arasında ise bu akımların yerine İtalya’da Luca Bertrami’nin öncülüğünde “Tarihi Restorasyon” ve Camillo Boito’nun öncülüğünde “Çağdaş Restorasyon” kuramları ortaya çıkmıştır. Bu süreçle beraber 1931’de Atina’da toplanan “Tarihi Anıtların korunması ile ilgili mimar ve teknisyenlerin 1. Uluslararası konferansı” nda uzmanlar tarafından tartışılarak benimsenmiş ve 1932’de İtalya tarafından kabul edilen ilkeler Carta Del Restauro olarak yasal bir kimlik kazanmıştır. 19. yy. a kadar koruma anlayışı yapı ölçeğinde ve tarihi koruma olarak gündeme gelmiş ve yapılar sadece restore edilerek korunmuştur. 2. dünya savaşı sonrasında ise harap olan yapıların ve çevrelerinin nasıl korunması gerektiği ve bu bağlamda çevrenin yeniden düzenlenmesine yönelik ilkeler geliştirilmesi gerekliliği gündeme gelmiştir (Ahunbay, 2018).

Eski yapıların korunması ve restorasyonu ile ilgili olarak 1964 yılında “II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimarlar ve Teknisyenleri Kongresi” Venedik Tüzüğü adıyla anılan kararları almıştır. Toplantıda Atina konferansında alınan kararların arada geçen sürede yetersiz kaldığı üzerinde durularak yeni bir ilkeler bütünü ortaya konmak istenmiştir. 16 maddeden oluşan Venedik Tüzüğü’nün 1. Maddesinde “tarihi anıt” kavramı yeniden tanımlanarak, tek yapı ölçeğinden çıkarılmış “belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal yerleşim” olarak tanımlanmıştır. Ayrıca kavram “sadece mimari ya da büyük

sanat eserlerini değil, bununla beraber belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi ayrıca zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri” kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Ahunbay, 2018).

1969 yılında Brüksel'de düzenlenen Avrupa Konferansı Sorumlu Bakanlar toplantısında ise özellikle Avrupa ülkelerinin koruma politikalarına yaklaşımları belirlenmeye çalışılmış ve toplantının amacı "Geçmişimiz için gelecek (Future for our past)" sloganı çerçevesinde belirlenmiştir. Koruma kavramı; “mimari mirasın ve çevresinin uyumlu bir ilişki kurularak kent planlama politikaları ile bütünleştirilmesi” olarak kabul edilmiştir. Bununla beraber "entegre koruma" ile tarihi dokunun çevresi ile birlikte korunması gündeme gelmiş ve konferans sonunda korumaya yönelik bazı kararlar alınmıştır. Bu çerçevede 1975 Avrupa Mimari Miras yılı (The European Architectural Heritage Year) ilan edilmiş ve aynı yıl korumayla ilgili birçok çalışma yapılmıştır (Eke ve Özcan, 1988).

Koruma konusunda dünyada öncü kuruluşlardan olan UNESCO, 17 Ekim-21 Kasım 1972 tarihleri arasında Paris'te toplanan 17. oturumunda, “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme” yi kabul etmiştir. Bu sözleşme ile kültürel ve doğal miras alanlarının istisnai bir öneme sahip olduğu ve bu nedenle de tüm insanlık için muhafaza edilmesi gereken alanlar olduğu vurgulanmıştır. 38 maddeden oluşan sözleşme, ayrıca bu alanların tespit edilerek koruma altına alınmasına yönelik önemli bir adım olan uluslararası sözleşme niteliğindedir. 1975 yılında ise, Avrupa'nın tüm ülkelerinin delegelerinden oluşan “Amsterdam Bildirgesi” kabul edilmiştir. Kongrede mimari yapılarının tüm dünyanın ortak mirası olduğu ve kültürel mirasın bütünleyici parçası olduğu onaylanmıştır (URL-3).

UNESCO ve Avrupa Konseyi'nin uluslararası çalışmalarının yanında Venedik Tüzüğü'nden sonra 1981 yılında Avustralya ICOMOS Ulusal Komitesi de, kendi ülkesinde geçerli olan Burra Charter'ı geliştirmiştir. 1982 yılında ise, Pakistan'da düzenlenen “Geleneksel Mimarinin Belgelenmesi ve Korunması” konulu seminer İslam ülkelerindeki mimari mirasın korunması ile ilgili olarak, İslam Kartası denemesi olmuştur (Ahunbay, 2018). Ayrıca ICOMOS, “1982 Tarihi Bahçeler (Floransa) Tüzüğü”, “1987 Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması (The

Washington Charter) Tüzüğü”, “1999 Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü”, “2011 “Tarihi Kent ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri”, “2017 Ahşap Mimari Mirasın Korunması için İlkeler” gibi korumayla ilgili birçok tüzük yayınlamıştır.

2003 yılında UNESCO “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” ni yayınlayarak somut olmayan değerlerin yok olmasını, yıpranmasını engellemek ve ulusal ve uluslararası düzeyde duyarlılığı arttırmak vb. amaçlar doğrultusunda bir koruma politikası geliştirilmiştir. Bu bağlamda el sanatları, toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler gibi toplumsal gelenekleri de kapsayan kültürel mirasların korunarak gelecek nesillere ulaştırılması hedeflenmiştir.

19. yy. çeyreğine kadar dünyada ve ülkemizde büyük çoğunlukla “yapı ölçeğinde” gerçekleştirilen koruma kavramının gelişim göstermesiyle birlikte sadece yapı ölçeğinin değil, yapının çevresinin de korunması anlayışı gelişmiştir. Bu süreçte tarihsel alanların ve çevresinin korunması, geleneksel yapının korunması, kültürel mirasın ve kültürel peyzajların korunması gibi anlayışların ortaya çıkması koruma anlayışına da farklı bir perspektif kazandırmıştır. Bu bağlamda günümüze kadar Venedik Tüzüğüyle beraber, UNESCO, ICOMOS, COE vb. birçok kuruluş ve örgütlerin yapmış olduğu çalışmalar doğrultusunda yayımlanan korumayla ilgili tüzük, yasa ve yönetmelikler bu alanların önemli ölçüde korunmasına ve gelecek nesillere bir miras olarak aktarılmasına zemin hazırlamıştır.

Günümüzde 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi'ne göre oluşturulan ve WHC tarafından belirlenen Dünya Mirası Listesi'nde Dünya Miras Alanı olarak ilan edilen toplam 1092 miras yer almaktadır. Bunlardan 845'i kültürel, 209'u doğal ve 38'i karma (doğal ve kültürel) miraslardır (URL-4).

2.2.2 Koruma Kavramının Türkiye'deki Gelişim Süreci

Türkiye'deki koruma anlayışı Osmanlı İmparatorluğu döneminde ve Cumhuriyet döneminden sonra farklı şekillerde gelişim göstermiştir. Tanzimat'la birlikte başlayan koruma düşüncesi ilk başlarda salt “taşınır eser” i kapsamış, bunu daha sonraları anıtsal yapı koruması izlemiştir. Avrupa'da yaşanan kapitalist gelişme sonucu doğan sanayi kentini yadsıma ve onun özellikle sağlık sorunlarına çözüm

bulma kaygısından kaynaklanan modern kent planlamasına karşın Türkiye’de bu dönemlerde, kentsel ölçekli bir koruma düşüncesi henüz oluşmamıştır ve buna bağlı olarak da kentsel dokular korunamamış, ve tahrip olmuştur. Genel olarak batıda modern kent planlaması çalışmaları, Osmanlı kentlerinde yangınların önlenmesi, yolların genişletilmesi ve kent çevresinde yeni mahalleler kurulması şeklinde yansımaları bulmuş, ve Cumhuriyet Türkiye’sine aktarılan kavramların temelini oluşturmuştur (Dinçer ve Akın, 1994). Koruma ile ilgili yasal prosedürlerin oluşturulması 19. yy çeyreğinden sonra, bugünkü koruma anlayışının gelişmesi ise 20. yy ortalarından sonra olmuştur.

19. yy. çeyreğine kadar ülkemizde büyük çoğunlukla yapı ölçeğinde gelişen koruma bilinci “mimari yapıların çeşitli afetlerden korunması, bakımı ve onarımı” üzerine olmuştur. 1846 -47 yıllarında ilk Türk müzesinin kuruluşu ile yirminci yüzyılın başı arasındaki bu devre “toplama” ve “biriktirme” esasına dayanan “taşınır varlıkların” korunmasına yönelik bir koruma anlayışı şeklinde de olsa, koruma bilincinin geliştiği, bir takım idarî ve hukukî tedbirlerle beslendiği bir devre olmuştur (Madran, 1978).

1840’lardan itibaren batılılaşma akımına paralel olarak ülke içindeki bazı eserlerin korunması gerektiği fikri ortaya çıkmıştır. 1848 yılında “yazılı kural oluşturma” ve “kurumsallaşma” kavramlarıyla birlikte imar ve inşaat işlerini düzenleyen ilk tüzük olan ve sadece İstanbul’u kapsayan genel kapsamlı Ebniye Nizamnamesi yayımlanmıştır. 1864’te ise Turuk ve Ebniye Nizamnamesi ile bazı imar kuralları belirlenmiş ve uygulamaya konulmuştur (Bektaş, 1992). Bu nizamname ile Osmanlı’nın tüm şehirlerini içine alacak şekilde yeni bir düzenleme olmuştur.

1869’da kültür varlıklarının korunmasıyla ilgili ilk yasal düzenleme olan Asar-ı Atika Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir. Bu düzenleme ile ülkemizdeki eserleri korumak ve arkeolojik kazıları sınırlandırarak kazılarda elde edilen buluntuların yurtdışına çıkışını yasaklamak amaçlanmıştır. 1906 yılında kabul edilen 4. Asar-ı Atika Nizamnamesi ve onu tamamlar nitelikte olan 1912’de kabul edilen Muhafaza-i Abidat Kanunu ile taşınmaz eserlerle ilgili belediyelere verilen yetkiler artmıştır. Bu kanunlar Cumhuriyet döneminde de kullanılmış ve 1930 yılında Atatürk’ün kurduğu “Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti” eski eserlerin korunmasına yönelik bir rapor

hazırlamıştır. Hazırlanan rapor doğrultusunda Kültür Bakanlığı tarafından bir uygulama programı hazırlanmış ve çeşitli meslek gruplarından oluşan bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon kentlerdeki 3500'e yakın eski eserin tescilini yaparak onarım programları hazırlamışlardır (Madran, 1978).

1950'li yıllardan sonra dünyada ve ülkemizde artan hızlı kentleşmeden dolayı çarpık, izinsiz yapılaşma artmış ve eski eserler ve çevreleri büyük oranda tahribe uğramıştır. 1951 yılında, eski eserlerin korunmasına yönelik uyulması gereken ilkeleri ve bu ilkelerle ilgili programları saptama, uygulamaları izleme ve denetleme, anıtları kapsayan konularda görüş bildirme amacıyla Milli Eğitim Bakanlığına bağlı "Anıtlar Yüksek Kurulu" oluşturulmuştur.

Bu süreçte dünyada gelişim gösteren koruma hareketlerinden Türkiye de etkilenmeye başlamıştır. Türkiye Avrupa Konseyi ve UNESCO'nun birçok kararını onaylayarak; 1954'de Avrupa Kültür Antlaşmasını, 1967'de Venedik Tüzüğünü kabul etmiş, 1969'da Türkiye ICCROM (Kültür Varlıklarının Konservasyonu ve Restorasyonu Konusundaki Uluslararası Araştırma Merkezi) üyesi olmuş, 1972'de Dünya Kültürel ve Doğal Mirası Koruma Sözleşmesini ve 1975'de Amsterdam Bildirgesi'ni kabul etmiştir. Kabul edilen uluslararası ilkelerle yeni gereksinimlere cevap veremez durumda olan eski kanunlar 1973'te yürürlükten kaldırılmış ve yerine 1710 sayılı "Eski Eserler Kanunu" getirilmiştir.

1972 yılında UNESCO genel konferansında kabul edilen "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme", Türkiye tarafından 14.04.1982 tarih ve 2658 sayılı Kanunla kabul edilmiştir. Kanun Bakanlar Kurulu tarafından 23.05.1982 tarih ve 8/4788 sayılı Kararla onaylanmış ve 14.02.1983 tarih ve 17959 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Gerekli belgelerin UNESCO Genel Merkezi'ne sunulmasıyla Türkiye Sözleşmeye 16.03.1983 tarihinde resmen taraf olmuştur. 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi'ne göre oluşturulan ve WHC tarafından belirlenen Dünya Mirası Listesi'nde Dünya Miras Alanı olarak ilan edilen 1092 miras yer almaktadır. Bunlardan 845'i kültürel, 209'u doğal ve 38'i karma (doğal ve kültürel) miraslardır. Türkiye'nin bu listede 16'sı kültürel, 2'si karma olmak üzere 18 miras alanı bulunmaktadır (URL-5).

1983 yılında 10 yıl yürürlükte kalan Eski Eserler Kanunu kaldırılarak yerine 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu getirilmiştir. Yasada UNESCO tarafından belirlenen “kültür varlıkları” terimi, “Koruma Amaçlı İmar Plânı”, “Çevre Düzenleme Projesi” gibi tarihi çevreleri de kapsayan hususlar da tanımlanarak kapsamı belirtilmiştir. Bu kanunla “Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu” kaldırılarak yerine “Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu ve Bölge Koruma Kurulları” getirilmiştir (Ahunbay, 2018).

1985'te Granada'da Türkiye'nin de taraf olduğu “Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi” imzalanmıştır. Sözleşmede Avrupa'daki mimari mirasın korunmasına ve yasal koruma işlemlerine yönelik maddeler yer almıştır. 1992'de ise Avrupa Konseyi önderliğinde Malta'da "Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi" imzalanmış, Türkiye tarafından 1999 yılında Resmi Gazete'de yayımlanarak kabul edilmiştir. Sözleşme, insan eliyle oluşturulmuş tüm kalıntıları arkeolojik miras olarak kabul etmiş ve korunmasına yönelik ilkeler ortaya koymuştur (Kaderli, 2014).

KTVKK, korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemeyi, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Yasa 2004'te ve sonraki yıllarda KHK'lar ile maddelerde ekleme ve değişiklikler yapılarak bugünkü haline getirilmiştir. Türkiye'de devlet teşkilatlanması doğrultusunda koruma amaçlı yapılan çalışmalar, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurul Müdürlükleri, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na bağlı Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, tarafından yürütülmektedir.

Devlet teşkilatlanması dışında koruma kapsamında faaliyet gösteren ve ayrıca dünyada koruma anlayışının günümüze kadar gelişim göstermesi, Türkiye'nin de korumayla ilgili uluslararası tüzük ve sözleşmelerde taraf olmasını sağlamıştır. UNESCO, ICOMOS gibi uluslararası örgütlerle işbirliği kurularak Milli Komisyonlar oluşturulmuş ve korumaya yönelik bildirgeler yayımlanmıştır.

2.3 Tarihi Çevre Kavramı

İnsanlık, varoluşundan bu yana kendi doğal çevresinde toplumun bir parçası olarak sosyal ve kültürel faaliyetleri geliştirmiştir. İnsan faaliyetleri ile ortaya çıkan ve tarihin izlerini taşıyan fiziksel, sosyal ve kültürel unsurların, doğal unsurlarla bütünleştiği yerler “tarihi çevre” leri oluşturmuştur. Kültürel peyzajlar da içerdiği tarihi ve kültürel unsurlarla tarihi çevreleri kapsayıcı nitelikteki alanlardır. Bu bağlamda tarihi çevreler, kültürel peyzajlarla bir bütün oluşturmaktadır.

Ahunbay (2018), tarihi çevreleri, geçmiş uygarlıklardan kalan yerleşme ve kalıntılar olarak tanımlamış; tarihi çevrelerin kentsel, kırsal, tarihi ve arkeolojik siteleri kapsadığını ifade etmiştir. Ayrıca geçmiş uygarlıkların sosyal, kültürel ve ekonomik yapısının, hayat felsefesinin, geleneklerinin, estetik ve çevre duyarlılığının, öğretici ve ilgi çekici yönlerinin bu çevrelerde saklı olduğunu belirtmiştir.

Özel bir tarihsel olayın geçtiği, tarihsel sürecin önemli bir dönüm noktasını betimleyen alanlar da "tarihî alanlar " olarak tanımlanmaktadır. Türklerin Anadolu'ya girişinin simgesi olan Malazgirt Ovası, Çanakkale Savaşları'nın geçtiği Gelibolu Yarımadası, bu tür "tarihî alan" lara örnek olarak verilebilir (KTB, 2004; KB, 1990).

2.3.1 Tarihi Çevre Koruma Kavramının Gelişim Süreci

Eski çağlardan beri dünyada koruma anlayışı genel olarak o dönemde egemen olan sosyal, kültürel, dini, idari ve ekonomik koşullara göre belirlenmiş; genel olarak dini ve idari yapılar o dönemki koşullar doğrultusunda yenilenecek korunmuştur.

19. yy. sonuna kadar “anıtsal tek yapı” ölçeğinde olan koruma yaklaşımları, tarihi ve kentsel dokuyla birlikte korunmasına dair görüşlerin ortaya çıkmasıyla gelişim göstermeye başlamıştır. Bu süreçte anıtsal öğelere fon oluşturan tarihi dokuların korunması ile ilgili olarak uluslararası düzeyde ilk defa 1931’de Uluslararası Müzeler Örgütü tarafından düzenlenmiş olan Atina Konferansında “Tarihi anıtların estetik değerinin arttırılması” maddesiyle özellikle tarihi anıtların çevresine de itina gösterilmesi ve saygı gösterilmesi önerilmiştir (Ahunbay, 2018).

II. Dünya Savaşı sonrası yıkılan ve tahrip olan yapı ve çevrelerin korunmasına yönelik, komuoyu çözüm yolları aramıştır. 1964 yılında kabul edilen Venedik

Tüzüğü'nde "tarihi anıt" kavramının kentsel ve kırsal yerleşimleri de kapsayacak şekilde tanımlanması ile tarihi çevre koruma için önemli bir adım atılmıştır. Birçok ülke Venedik Tüzüğü'nü benimsemiş ve bu tüzük tarihi çevre korumanın yasal çerçevesini oluşturmuştur. Bu dönemde Türkiye'deki yasal prosedürlerin yetersiz olması nedeniyle tüzük 1967 yılında kabul edilmiştir. 1973 yılında ise 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu çıkarılmış ve Türkiye'deki tarihi çevrelerin bir bütün olarak korunması bu yasadan sonra gerçekleşebilmiştir (Ahunbay, 2018).

1975 yılının Avrupa Mimari Miras Yılı ilan edilmesiyle başlayan kampanya süreci sonunda "Amsterdam Bildirgesi" yayınlanmıştır. Bildirgede hedefin "bütünleşik koruma" olduğu belirtilmiş ve bir koruma modeli olarak tanımlanan bu yaklaşımın gerçekleşmesi için ihtiyaç duyulan ögeler tanımlanmıştır. Bu sayede tarihi sitlerin korunmasına yönelik faaliyetler de hız kazanmıştır. Aynı yaklaşım 1976 yılında UNESCO toplantısında gündeme getirilerek tartışılmış ve "Tarihi Alanların Korunması Çağdaş Rollerini Konusunda Tavsiyeler Konulu Kararlar" üye ülkeler tarafından kabul edilmiştir (Ahunbay, 2018).

2.3.2 Sit Kavramı ve Türleri

1976 yılında Venedik Tüzüğü'nde anıtların kapsamı genişletilmiş ve 1976'da UNESCO tarafından "kültürel varlık" kavramı gündeme getirilmiştir. Bu süreçten sonra korunan alanlar "doğal ve kültürel varlıklar" kapsamında ele alınmış ve kültür varlıkları da taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları olarak belirlenmiştir. Türkiye'de de 1983 yılında çıkarılan 2863 sayılı KTVKK kapsamında kültür varlıklarına ilişkin hükümlerle birlikte sit kavramına yer verilmiştir (KTVKK, 1983).

Taşınmaz kültür varlıkları kapsamında incelenen sit kavramı 14/7/2004 tarihli ve 5226 sayılı KTVKK değişiklikleriyle beraber sit kavramına eklemeler yapılmış ve "tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş veya önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlardır" olarak tanımlanmıştır (KTVKK, 1983).

1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi'nde sitler; doğanın ve insanın bütünleşik eserlerini, tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik açıdan olağanüstü evrensel bir değere sahip olan arkeolojik alanları içeren alanlar olarak tanımlanmıştır (URL-6).

Sit alanları Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından; doğal, arkeolojik, tarihi, kentsel, kentsel arkeolojik, karma sit alanları olarak ve ayrıca çakışan(doğal sit ile) sit alanları olarak sınıflandırılmıştır. Bu sit türleri doğal ve kültürel sit olarak gruplandırılabilir (URL-7).

2.3.2.1 Arkeolojik Sit

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun 658 Sayılı İlke Kararı'na göre arkeolojik sitler: "İnsanlığın varoluşundan günümüze kadar ulaşan eski uygarlıkların yer altında, yer üstünde ve su altındaki ürünlerini, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini yansıtan her türlü kültür varlığının yer aldığı yerleşmeler ve alanlar" olarak tanımlanmıştır. Ayrıca arkeolojik sitler I. derece, II. derece ve III. derece arkeolojik sit olarak sınıflandırılarak koruma ve kullanma koşulları belirlenmiştir (KTB, 1999a).

- I. Derece Arkeolojik Sit: Korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanlarıdır.
- II. Derece Arkeolojik Sit: Korunması gereken, ancak koruma ve kullanma koşulları koruma kurulları tarafından belirlenecek, korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanlarıdır.
- III. Derece Arkeolojik Sit: Koruma - kullanma kararları doğrultusunda yeni düzenlemelere izin verilebilecek arkeolojik alanlardır.

Araştırma alanındaki İspir Kalesi 1. Derece; bazı tarihi yapıları da kapsayan yakın çevresi ise 3. Derece Arkeolojik Sit kapsamında koruma altına alınmıştır.

2.3.2.2 Kentsel Sit

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 681 Sayılı İlke Kararı'na göre kentsel sitler: "Mimari, mahalli, tarihsel, estetik ve sanat özelliği bulunan ve bir arada bulunmaları ve bir bütün olarak o yerleşmenin ait oldukları dönemin yaşam

biçimini gelecek nesillere aktarmaları sebebiyle teker teker taşıdıkları kıymetten daha fazla kıymeti olan kültürel ve tabii çevre elemanlarının (yapılar, bahçeler, bitki örtüleri, yerleşim dokuları, duvarlar, sokak ve meydanlar, v.b.) birlikte buldukları alanlar” olarak tanımlanmış; koruma-kullanma ve uygulama-denetleme koşulları belirlenmiştir (KTB, 1999b).

2.3.2.3 Kentsel Arkeolojik Sit

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu’nun 702 Sayılı İlke Kararı’na göre kentsel arkeolojik sit alanları: “ 3386 ve 5226 sayılı Kanunlarla değişik 2863 sayılı Kanun kapsamına giren arkeolojik sit alanları ile birlikte korunması gerekli kentsel dokuları içeren ve bu özellikleri ile bütünlük arz eden korumaya yönelik özel planlama gerektiren alanlar kentsel arkeolojik sit alanları” olarak tanımlanmış, bu alanların koruma ve kullanma koşulları belirlenmiştir (KTVKK, 1999).

2.3.2.4 Tarihi Sit

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu’nun 271 Sayılı İlke Kararı’na göre tarihi sitler: “Milli tarihimiz ve askeri harp tarihi açısından önemli tarihi olayların cereyan ettiği ve doğal yapısıyla birlikte korunması gerekli alanlar” olarak tanımlanmış, bu alanların koruma ve kullanma koşulları belirlenmiştir (KTB, 2014).

2.3.2.5 Doğal Sit

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu’nun 728 Sayılı İlke Kararı’na göre doğal (tabii) sit alanları: “Jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup, ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gerekli yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan korunması gerekli alanlar” olarak tanımlanmış ve doğal sitler I. derece, II. derece ve III. derece doğal sit olarak sınıflandırılarak koruma ve kullanma koşulları belirlenmiştir (KTVKK, 2007).

2.3.2.6 Karma Sit

İki veya daha fazla sit alanının özelliklerini kapsayan alanlardır. Örneğin; İstanbul Haydarpaşa Gar ve çevresi kentsel ve tarihi sit özellikleri gösterdiği için, karma sit

kapsamına girmektedir. Karma sitlerle ilgili Kültür ve Turizm Bakanlığına ait bir mevzuat bulunmamakla birlikte, karma sitler diğer sit alanları gibi tescil edilerek koruma altına alınmaktadır.

2.3.3 Tarihi evrelerde Peyzaj Planlama ve Tasarımı

19. yy. sonunda koruma yaklaşımının anıtsal tek yapı ölçeğinden çıkmasıyla birlikte tarihi ve kentsel dokunun korunmasıyla ilgili görüşler ortaya çıkmıştır. Bununla beraber tarihi çevrelerdeki tarihi yapı ve tarihi yapının çevresini koruma ve geliştirme kapsamında çeşitli planlar yapılmaya başlamıştır.

Günümüzde gelişen yasalarla beraber tarihi çevreler geçmiş yıllara göre daha iyi korunabilmektedir. Özellikle İmar ve koruma planları kapsamında tarihi koruma, yenileme ve geliştirme çalışmaları yapılmaktadır. Bu alışmalar, tarihi dokuyu korumanın yanında, tarihi dokunun daha iyi algılanmasını ve tarihi kimliği geliştirmek amacıyla; tarihi çevreye uygun, sürdürülebilir, peyzaj planlama ve tasarım projeleri yapılmaktadır. Projeler uygulanacağı alana göre değişiklik göstermekle beraber genellikle 1/2000 ve 1/100 ölçek aralığında olup; detay tasarımları ise 1/100 ve 1/1 ölçek aralığında değişmektedir.

Tarihi çevrelerde tarihi çevrenin dokusunu bozmadan kentsel peyzaj planlaması ve tasarımı yapılırken birçok unsuru göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu unsurlar: merkezi, yerel yönetim, bilimsel kuruluş ve diğer ilgili planlama kuruluşlarının ortak bir politika çerçevesinde, fiziksel planlamanın yanında, ekonomik ve sosyal planlama boyutlarını da içeren, ilgili disiplinlere mensup uzmanlarca, her ada ve parsel detaylı bir şekilde incelenerek, yapı, evre düzenlemeleri ve kentsel peyzaja ilişkin kararları da içerir nitelikte olmalıdır. Koruma ve peyzaj planlamasında amaç, seçilen özel yörenin evre dokusunun tarihsel, arkeolojik, doğal mimari ve işlevsel değerlerini koruyarak ağdaş koşullara uygun gelişimini sağlayacak planlama ve tasarım kararlarının belirlenmesidir (Yazgan ve Erdoğan, 1992).

Dünyada ve ülkemizde tarihi çevrelerin koruma ve geliştirilmesi kapsamında çeşitli planlama ve tasarımlar yapılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de; Karabük Safranbolu evleri ve evresi, Amasya Kenti ve evresi, Antalya Kaleiçi ve evresi, Alanya

Kalesi ve çevresi gibi örnekler verilebilir. Dünyada; tarihi dokunun korunmasında öncü ülke olan İtalya'daki Sigmundskron Kalesi ve çevresi, La Scala Opera Evi ve Meydanı, İspanya'daki Baena Kalesi ve çevresi, Hollanda'daki Zaanse Schans kasabası, Almanya'daki Weissgerbergasse Caddesi örnek olarak gösterilebilir (Yazgan ve Erdoğan, 1992). Çalışmaların ortak noktası ise yapılan tasarımların tarihi dokuya zarar vermeden ve onunla bütünleşecek şekilde tasarlanmış olmasıdır.

2.4 Geleneksel Mimari

İnsanlık ilkel çağlarda ihtiyaçları doğrultusunda mağara, kovuk gibi korunaklı alanlarda barınırken; zamanla tarımsal yaşamın başlaması ve ihtiyaçların değişmesi ile daha işlevsel olan yerlerde köyler kurarak açık ya da kapalı mekanlar oluşturmuştur. Yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte gelişen sosyal, kültürel, ekonomik ve ayrıca iklimsel faktörlerin de etkisiyle çeşitli yapılar meydana getirmiştir. Toplumların kültürel ve geleneksel değerleri doğrultusunda biçimlenmiş o yöreye özgü olan bu yapılar “geleneksel mimari” olarak adlandırılmaktadır. Her yörede geleneksel mimarinin kendine has özellikleri vardır ve bu özellikler o toplumun geçmişinin bir belgesi niteliğindedir. Aynı zamanda farklı özelliklere sahip sivil mimari örnekleri dünyada çeşitli geleneksel dokuları yansıtarak bir kültür mozaïği oluşturmaktadır.

Geleneksel mimariler gerek yöresel özellikleri gerek geçmişin izlerini taşıması sebebiyle, kültürel mirasın ve aynı zamanda tarihsel dokunun da bir parçasıdır. Kültürel peyzajların da bir parçası olan geleneksel mimari, eski toplumlara ait mimari ve peyzaj anlayışı hakkında da fikir vermektedir.

Oswald Spengler, *Der Untergang des Abendlandes* isimli kitabında “Bir ırk ifadesi en saf şekliyle evde somutlaşır. Çünkü ev, varoluşun anlaşılması güç sürecinde şekillenir” diyerek, yaşam alanlarının şekillenmesinin insan yaşamının evrimiyle paralel olarak geliştiğini ifade etmiştir. Özellikle sanayi öncesi (yapılaşmanın da henüz gelişmediği) toplumların geleneksel yaşamlarının ev biçimleriyle olan yakından ilişkisi, kent görüntüsünün de temel bileşeni olmuştur. Günümüzde ise her mimari yapının farklı amaç ya da üsluplarla tasarlandığı, karmaşık kullanımlara sahip

olduğu ve bu nedenle de geleneksel mimari biçimleriyle farklılık gösterdiği görülmektedir (Kuban, 2017).

Geleneksel mimarilerin bir diğer özelliği anonim özelliği taşımasıdır. Buradaki anonim sıfatı sadece yapanı belli olmayan anlamına gelmemekte aksine her mimari yapının bir sahibi ve yapıcısı bulunmaktadır. Anonim sıfatı genellikle mimar veya yapımcı konusunda belirsizliği ifade ettiği kadar, daha büyük ve homojen bir gruba ait farklılaşmamış bir yapı biçimini de ifade etmektedir (Kuban, 2017).

2.4.1 Türk Evi

Türklerde ev kavramı; vatan, aile, devlet gibi kutsal bir kavram olmuştur. Günümüz Türkçesindeki gibi ev ve bark kelimeleri eski Türk toplumlarının da kullandığı vatan, aile, devlet gibi anlamları ile kullanılmıştır (Gök ve Kayserili, 2014).

Türk Evi kavramı ile ilgili farklı araştırmacılara ait çeşitli kuramlar bulunmaktadır. Eldem (1954) 'e göre Türk evi Osmanlı İmparatorluğunun sınırları içinde kalan ve eski tabirleriyle Anadolu ve Rumeli bölgelerinde yerleşmiş, bu bölgelerde 500 sene boyunca gelişim göstermiş ve kendine has özellikleriyle ortaya çıkmış bir ev tipidir. Eruzun (1989), bugüne kadar Türk evi mekanlarının gelişim süreci incelendiğinde temel ilkelerin değişmeden; gerek yurt(dairesel çadır) gerekse Türk odası mekânsal kullanımların bu temel ilkeler doğrultusunda biçimlendiğini ifade etmiştir.

Esin (1976)'e göre Türk evinin kökeni Orta Asya'dadır. Esin, eski in köşk geleneğinin Orta Asya Uygur topraklarındaki sürekliliğinin, bu geleneğin ortaçağ Türk mimarisine ve son olarak Türk evi tasarımına geçişinin altını çizmektedir. Arel (1982), Türk evini taş duvarlı bir zemin katın üzerinde yükselen 1. katı ile ev imgeleminin konar-göçer Orta Asya Türklerinin yaşantısının bir uzantısı olarak görmektedir (Kuban, 1995).

Kuban (1995), Türk evini aıklarırken; coğrafı ve kültürel olarak homojen olmayan Türk coğrafyasının kültürel peyzajının çeşitliğinin konut mimarisine de yansıdağını ve Osmanlı toprakları içerisinde yer alan yöresel evlerin farklı yapı gelenekleriyle tasarlandığını ifade etmiştir. Türk evinin Osmanlı ev tipolojisinden farklı olarak 16. yy. dan itibaren geliştiğini ve karmaşık bir yapıya sahip olarak; taş, kerpiç ve ahşabın

ortak kullanımıyla ortaya çıktığını öne sürmüştür ve bu ev biçimini “Hayatlı Ev” olarak adlandırmıştır. Ayrıca “Türk Evi” ya da diğer bir deyişle “Hayatlı Ev” terimlerinin etnik değil, kültürel anlamlar taşıdığını vurgulayarak; belirli bir coğrafi ve kültürel alanda ortaya çıkan tek konut tipolojisi olduğunu öne sürmüştür. Ayrıca Hayat kavramını, bahçeye açılan birinci kat sofasının yerel ve yaygın adı olduğunu ifade etmiştir.

Cansever (2016), Türk evini temel mimari unsuru olan “oda”nın hem kelime kökeni olarak; hem de özellikleriyle “otağ”ın bir devamı olduğunu öne sürmüştür. Türk evinin İslam’ın temelleri üzerinde oluşmuş, Türk halkı ve Osmanlı kültürünün harmanlanmasıyla ortaya çıkan bir ürün olduğunu ifade etmiştir.

Bektaş (2018), her evi bulunduğu coğrafyanın bir ürünü olarak değerlendirmiş ve Osmanlı yaşama kültürünün yayıldığı tüm topraklar üzerinde bulunduğu coğrafyaya göre farklı isimler alan evler olduğunu belirtmiştir. Burada Anadolu coğrafyası üzerindeki evlerin de “Türkiye evi” ya da “Türk evi” olarak aynı anlama geldiğini ve 1-2 kuşak öncesine kadar üretilen, bugün yaşanılmakta olan, belirgin ilkelere sahip ve şuan üretilmediği için “Eski Türk Evleri” olarak adlandırıldığını ifade etmiştir.

2.4.2 Türk Evinin Gelişimi ve Tipolojileri

H. Focillon, *Vie des Formes* isimli eserinde sanatsal biçimlerin de kendi tarihleri olduğunu öne sürmektedir. Bu düşünce, Ortadoğu mimarisinin gelişiminde kanıtlanır niteliktedir. Bu bağlamda eski çağlardan beri ortaya çıkan temel biçim düzenleri, yüzyıllar boyunca varlıklarını sürdürerek başlıca mimari üslupların ve konut biçimlerinin de temelini oluşturmuşlardır (Kuban, 2017).

Bugünkü yaşadığımız Anadolu topraklarının konut biçimlerinin Çayönü, Aşıklı Höyük, Çatalhöyük gibi yerleşke buluntularının sonucunda Milattan önce (M.Ö) 10.000 yıllarına kadar uzanan köklü bir geçmişe sahip olduğu bilinmektedir. Örneğin; Çatalhöyük’te bulunan yerleşim alanı; bitişik ev düzeni, tapınakları ve avlularıyla Aşıklı Höyük’ü de sürdürür nitelikte mimari yapılarıdır. Hacılar’daki (M.Ö 5700-5600) bugün birçok örneğiyle karşılaşılan biçimde ağaç direklerle desteklenmiş toprak damlı ve kerpiç duvarlı evler bulunmuştur. Sonuç olarak

Anadolu'daki yapı geleneğinin Hititler'e kadar dayandığı ve ev biçimlerinin de bugünkü ev mimarisinin temeli olduğu görülmektedir (Bektaş, 2018).

Bugüne kadar birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Anadolu'ya Türkler ise, 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra göç etmeye başlamıştır. Bu tarihlerde Türkler, kimi tarihçilere göre çadırlarda göçebe olarak, kimilerine göre yaylalara gidiş gelişlerle yarı-göçebe olarak otağlarda yaşamışlardır. Zamanla yerleşik hayata geçen Türkler yine de öz geleneklerini bırakmamış; çadır (yurt) ve yayla yaşamının temel ilkelerini de sürdürmüşlerdir. Ev yapıları ise örf ve adetlere, aile yapısına, çevresel etkilere, mülkiyet kavramına, nüfus artışına, gelir dağılımına bağlı olarak ve çeşitli mekanlara bölünerek biçimlendirilmiştir (Bektaş, 2018; Eruzun, 1989).

Orta Asya'dan gelen çadır yaşamı kimi araştırmacılara göre Türk ev mimarisinin temeli olarak gösterilmekte ve kimi araştırmacılar sofa ve avlu yerleşimlerinin dairesel çadır yerleşimi ile benzerlik gösterdiğini ifade etmektedirler. Bir yörük çadırında (Karaçadır) günlük faaliyetlerini gerçekleştirmek için var olan yük çuvallarıyla ihtiyaca göre çuvalların dizilişi değiştirilerek 2 göz odaya dönüştürüldüğü ve aynı şekilde bir yayla çadırında da hasır paravanla çadırın 2 farklı oda gibi kullanılabilirdiği bilinmektedir. Tek odaya sahip yapıdaki bu geçici bölünmelerle ev eski haline getirilebilmekte ve bu biçimlendirme "Sofasız Türk ev tipinin" en ilkel şekli olarak kabul edilmektedir. Köy evleri ise strüktürel bir yapıya sahip oldukları için ev düzeni günümüzdeki ev düzenine daha yakındır. Bu evlerde alt katlar kiler ya da hayvan barınağı olarak tasarlandığı için üst katlarda ev hanesi yaşamaktadır. Ayrıca evin dışında faaliyetlerin sürdürüldüğü alanlar da zamanla kullanıma bağlı olarak üstü örtülmüş ve evin bir parçası haline getirilmiştir. Önü ya da ön ve yanları açık olan bu alanlar "hayat" ya da "çardak" olarak adlandırılmıştır. Bu mekanların evin bünyesine girmesi ile ilk "Sofalı Türk ev tipi" ortaya çıkmıştır. Sofalarda Türk ev plan şemasının da başlıca unsuru olmuşlardır (Eruzun, 1989).

Kimi tarihçilere göre Türk evi, konar-göçer çadır hayatının İslam kültürüyle ve çevresel etkilerle beraber bütünleşmesi sonucunda ortaya çıktığı yönündedir. Cansever (1997), Türk evinin Anadolu'da göçebe yaşamının izlerini taşıyan hafif iskeletli yapı tekniği ile Osmanlı Devleti'nin geniş sınırları içerisinde kalan coğrafyada yaygın şekilde uygulandığını ve İslami tasavvuf görüşünün yansımasıyla

vücut bulduğunu ifade etmiştir. Ayrıca İslam kültüründen doğan mahremiyet, tevazu, sadelik, sükunet, huşu gibi hallerin mimariye yansiyarak Türk evinin biçimlerini oluşturduğunu ifade etmiştir (URL-8).

Kuban (1995), ise göçer çadırı ve gelişmiş Türk evi arasındaki ilişkinin tartışmalı olduğunu ve Türk Hayatlı ev geleneğiyle çadır arasında morfolojik bir ilişki olmadığını öne sürmüştür. Yalnızca birçok yazarın da belirttiği gibi çadır yaşamı ve yerleşik yaşam arasındaki etkileşimin Türk Hayatlı Ev tipinde de odaların biçimlerine ve mekânsal düzenlemelere yansıdığını ifade etmiştir. Fakat çadır mimarisinin oda biçimlerine yansımalarının yanında Türk Hayatlı Ev mimarisine etkisi olmadığını savunmuştur. Tam aksine özellikle Osmanlı döneminde hükümdar çadırlarının, hükümdarların köşk tasarımından etkilenerek, aynı konforu sağlayacak şekilde tasarlandığını vurgulamış ve bunu bir şekilde ifade etmiştir (Kuban, 1995).

Kuban (1995), Türk ev tipinin oluşmasında “Orta Anadolu kerpiç geleneğinin” öneminden bahsederek anonim ve köylü evlerinin temel yapı malzemesinin kerpiç olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu geleneğin dışında; “Suriye-Mezopotamya Kültür Bölgesi ve Eyvanlı Ev”, “Bizans Ev Geleneği” gibi Anadolu’da varlık göstermiş farklı mimari yapımların geleneklerini de açıklayarak, bu geleneklerin Anadolu’daki Türk mimarisinin oluşumuna da etki göstermiş olduğunu savunmuştur. Bununla beraber İslami ve Bizans geleneklerini kristalize modeller olarak kabul edilebileceğini ve özellikle Türk göçebelerin yerleşik hayata geçmesinin Hayatlı Evin oluşumuyla doğrudan ilişkili olduğunu altını çizmiştir.

Kuban (1995), Türk Ev tipolojisinin özellikle 15. yy. dan sonra gelişmeye başladığını ve Hayatlı Evin gelişme alanının Osmanlı Devleti’nin ilk genişleme dönemindeki Bursa, Manisa, Amasya, Edirne gibi küçük kentlerden başladığını öne sürmüştür. Ayrıca Türk evinin diğer geleneksel yapılarda da olduğu gibi belirli ilke ve koşullar doğrultusunda oluştuğunu; iklimsel, yöresel özelliklerin ev yapısındaki malzeme, biçim gibi özellikleri önemli ölçüde etkilediğini belirtmiştir (Kuban, 1995).

Sedat Hakkı Eldem de, yöreye özgü olan ev tipolojilerini iklimsel özelliklerini de ana etken olarak 7 ana bölümde sınıflandırmış ve; “Karadeniz sahili hinterlandı, İstanbul Marmara ve Ege Bölgesi hinterlandı, Akdeniz Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi” olarak ifade etmiştir. Bektaş,

yapmış olduğu araştırma ve çalışmalar sonucunda saptadığı ilkelerin genel olarak bu yörelerde geçerli olduğunu ifade etmiştir (Bektaş, 2018) Buradaki farklı iklimsel ve geleneksel özelliklere sahip evlerin genel olarak Türk ev tipolojisine uygun olduğu görülmektedir. Örneğin araştırma alanındaki yerel taş duvar tekniğiyle yapılan geleneksel Erzurum Türk evleri, Doğu Anadolu ev tipolojisinin en önemli örneklerindedir.

Eldem (1954), Türk Evinin tarihini dönemlere ayırmıştır. 1. Dönem 15. ve 16. yüzyılları içine almakta, çoğunlukla batı ve kuzeydoğudan örneklendirilmektedir. Burada klasik biçimiyle Türk Evinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun orta bölgelerinde on beşinci yüzyıldan sonra şekillenmiş olduğu söylenebilir. 2. Dönem 17. ve 18. yüzyılları içine almakta, İstanbul, Edirne gibi Marmara bölgesini kapsamaktadır. Ayrıca en büyük yayılmanın da bu yüzyıllarda olduğunu ifade etmiştir. 3. Dönem ise 20. yüzyılı ve şuan içinde bulunduğumuz 21. yy. ı da içine almaktadır. Bu dönemde özellikle 19 yy. sonlarına doğru Avrupa mimarisinin etkin olduğu, geleneksel Türk konutlarının yok olduğu bir dönemdir. Bugün yaşadığımız evlerin Türk evi vasfını taşımadığının da altını çizmiştir (Kuban, 1995). Günümüze gelebilmiş en eski örneklerden biri İstanbul Boğaziçi'nde bulunan 1699 yılında (bazı kaynaklara göre 1697) yapılmış Amcazade yalısı ve Safranbolu'da bulunan 300 senelik bir evdir (Bektaş, 2018).

Eruzun (1989), geleneksel Türk ev yapısını biçimlendiren ilkeleri: yerleşme ilkeleri, yapımdaki ilkeler ve mekan organizasyonundaki ilkeler olarak sınıflandırmış ve bunları detaylandırmıştır. Yerleşme ilkelerini: sokak düzeni, doğal koşullara uygunluk ve çevreye saygı olarak; yapımdaki ilkeleri: modüler sistem, akılcı detay çözümleri olarak; mekan organizasyonundaki ilkeleri: odalar ve hizmet alanları olarak sınıflandırmıştır.

Bektaş (2018), yaptığı çalışmalar sonucunda geleneksel Türk evleriyle ilgili ilkeler geliştirmiş ve bu ilkeleri kabaca aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

1. İlkeyi: “Yaşama, doğaya, çevre koşullarına uygunluk” olarak belirlemiş ve açıklamasında Türk evlerinin en önemli özelliğinin doğayla savaşmadan, doğanın kan dolaşımı içinde çevreye saygılı bir şekilde tasarlanmış olduğunun ve topografyaya, iklime uygunluğunun;

2. İlkeyi: “Gerçekçilik, akılla uyumluluk” olarak belirlemiş ve açıklamasında yapılan tasarımda kullanılan gereçlerin tamamen yapıya uygun olduğunu, gösteriş için değil yöreye uygun bir tasarım olduğunu;
3. İlkeyi: “İçten dışa çözüm” olarak belirlemiş ve açıklamasında öncelikle yapı tasarlanırken işlevin ön planda olduğunu;
4. İlkeyi: “İç-dış uyumu” olarak belirlemiş ve açıklamasında dışarıdan evin içinin de tam olarak anlaşıldığı, iç ve dış uyumunun olduğunu;
5. İlkeyi: “Tutumluluk” olarak belirlemiş ve açıklamasında ortak kullanımların iyi belirlenerek, ihtiyaçlar doğrultusunda boşa harcamadan tasarım yapıldığını;
6. İlkeyi: “Yapım yöntemlerinin kolaylığı” olarak belirlemiş;
7. İlkeyi: “Ölçülerin insan ölçülerine dayalı olması” olarak belirlemiş ve açıklamasında; evde kullanılan bir ahşabın bir parmak kalınlığında, bir karış genişliğinde, iki kulaç uzunluğunda olduğunu;
8. İlkeyi: “Gereçler en yakından seçilir” olarak belirlemiş;
9. İlkeyi: “Esneklik” olarak yapı ve kullanım esnekliği olarak belirlemiş;
10. İlkeyi: “İnsancıl ortamı yaratmak” olarak belirlemiş ve açıklamasında ev yapısının ailenin büyümesiyle birlikte birim birim büyüdüğünün” altını çizmiştir.

Eldem (1954), Türk evi ile ilgili olarak büyük öneme sahip olan temel çalışmaları yapmış ve kavramın gelişimine katkı sağlamıştır. Araştırmaları ile Türk ev kavramının tarihinden ziyade Türk evinin tipolojisi üzerinde durmuş ve Türk evinin tipolojisini “plan elemanları ve plan tipleri” olarak incelemiştir. Bir ev tipinin etüdünde ilk safhanın “plan” olduğunu belirtmiş ve planları teşkil eden kat kavramını açıklayarak Türk ev tiplerindeki kat yapısını, bölüm ve birleşmeleri, plan elemanlarını aşağıdaki şekilde detaylandırmıştır:

1. Kat yapısı: Türk evi genellikle tek katlıdır ve zamanla kat adedi artmıştır. Çok katlı yapılarda esas kat her zaman en üst kattır. Tek katlı tiplerde ev zeminden bir buçuk, 2 metre kadar yüksekte olmaktadır. Zemin kat yerine göre; ahır, depo, taşlık, arabalık, samanlık olarak kullanılır ve zemin kat çoğunlukla dövülmüş toprak veya taş ile kaplanır. Birçok evde (genel olarak dar arsalı evler) zemin kat ve asıl kat arasında ara kat bulunmaktadır. Bu kat

ikinci derece odalara ayrıldığı gibi, asıl kışlık kat olarak kullanılmaktadır. 19. yy. dan itibaren ise bu katlar arasındaki farklar azalmış ve bu katlar her biçimde birbirine benzetilmiştir. Fakat üst kat her zaman en önemli kat olma özelliğini korumuştur.

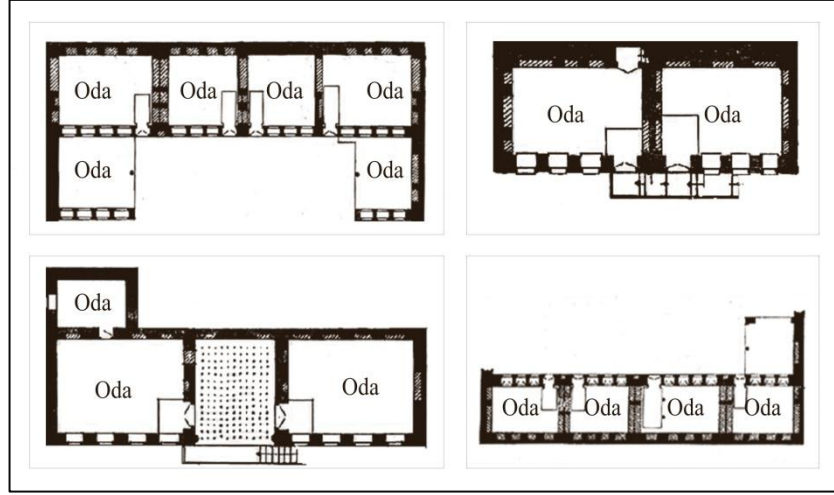
2. Bölüm ve birleşmeler: İslamiyet'in de etkisiyle oluşan mahremiyet duygusu bazı kısımların oluşmasına katkı sağlamıştır. Türk evinin en karakteristik özelliği iç ve dış kısımların ayrılarak; hayat, haremlik, selamlık gibi çeşitli bölümlerin meydana gelmesidir. Ev büyüdükçe sofa sayısı da artmaktadır.
3. Plan elemanları: Planlama asıl kata göre yapılmaktadır. Planı oluşturan ana elemanlar: odalar, sofalar ve müştemilatı, geçit ve merdivenler olarak 3 gruptan oluşmaktadır. Diğer unsurlar plan tipine fazla etki etmemektedir. Mutfak ve fırın ev dışında yer alır; ev içinde yer alacaksa da alt katta konumlandırılırlar bu nedenle plana etki etmez. Çamaşırılık, kiler gibi yerler aynı durumda ve tuvaletler de evin dışında konumlandırılır; ev içinde konumlandırılır ise sofanın ucuna bir ilave olarak yerleştirilirler. Hamamlar ise avluda veya alt katta yer alırlar.
4. Odalar (Haneler): Odaların sayısı ve biçimleri plan tipini en çok etkileyen unsurdur. Bazı plan tiplerine göre örneğin; orta sofalı plan tipinde 4 oda olması gerekmektedir. Bu nedenle plan tipleri ve ihtiyaca göre oda sayısı değişmektedir. Ayrıca odaların konumları, şekilleri, kapı ve pencerenin yeri de plan tipini etkilemektedir. İç ve dış sofalı tiplerde, odalar aynı istikamette birbirine eklenmiş şekilde; dış sofalı planda 1; iç sofalı planda ise 2 oda sırası bulunmaktadır. Sıra içindeki konumuna göre odalar: sıranın ucunda bulunan; yan veya köşe odalar olarak; ortada sıralanan; orta veya ara odalar olarak farklı şekillerde isimlendirilirler.
5. Sofalar ve müştemilat: Sofa işlevi ve şekliyle plana çok fazla etki etmektedir. Ev ve odalar sofa üzerine açılmakta; sofalar bir veya iki tarafı kapalı bir sokak veya meydan gibi bir işleve sahip olmaktadır. Türk evini batı tarzı evden ayıran en önemli özellik: yan odaların ayrı ayrı sofalara açılmaları ve sofanın ev sirkülasyonunu sağlamasıdır. Ayrıca sofalar hane halkının bir araya toplandığı, çeşitli eğlencelerin düzenlendiği alanlar olarak da kullanılırlar. Sofalar oda sırasının önünde, arasında veya ortasında konumlanmasına göre: dış, iç ve orta sofalı 3 esas plan tipi meydana

gelmektedir. Ayrıca sofalar farklı yerlerdeki kullanımlarına göre; “hayat, çardak, sergi, sergah, sayvan, divanhane” gibi isimlendirilebilmektedir. İç avluya açılan 3 tarafı kapalı veya birden fazla olmak üzere sofaya eklenen korunaklı oturma alanı eyvan olarak; 2 veya 3 tarafı açık, daha çok manzara yönüne doğru yapılan ilaveler ise sekilik ve taht olarak adlandırılmaktadır. Sekilik ve tahtlar sofalara göre kimi zaman basamak ya da konsollarla yükseltilmiş daha havadar yerlerdir. Tahtlar kimi zaman sofanın dış cephesinde çıkma olarak ayrı bir mekan işlevini görmekte ve bu alanların fazla öne çıkmasıyla köşk kavramı oluşmaktadır. Köşkler bazen sofanın iki ucuna da yapılmaktadır. Eyvanlar su ögesi, kemer, direklik, farklı tavan döşemesi gibi özellikleriyle sofadan biraz daha ayrı tutulur.

6. Geçit ve merdivenler: Geçitler iki odayı birbirine yüklük bölmeleri içindeki gizli kapılarla bağlayan kısımlardır. Zaman içerisinde bu kısımlara planda da yer verilerek koridorlara dönüştürülmüştür. Merdivenler sofa içinde olduğu sürece plana etki etmezler ancak sofa dışında olursa plana etki etmektedir. Örneğin; dış sofalı evlerde merdiven sofanın içinde, iç sofalı evlerde merdiven için ayrı bir yer ayrılır. Zamanla özellikle 19. yy. sonrasında merdiven sofası galeri, aydınlatma boşluğu olarak, plan için önemli alanlar haline gelmiştir.

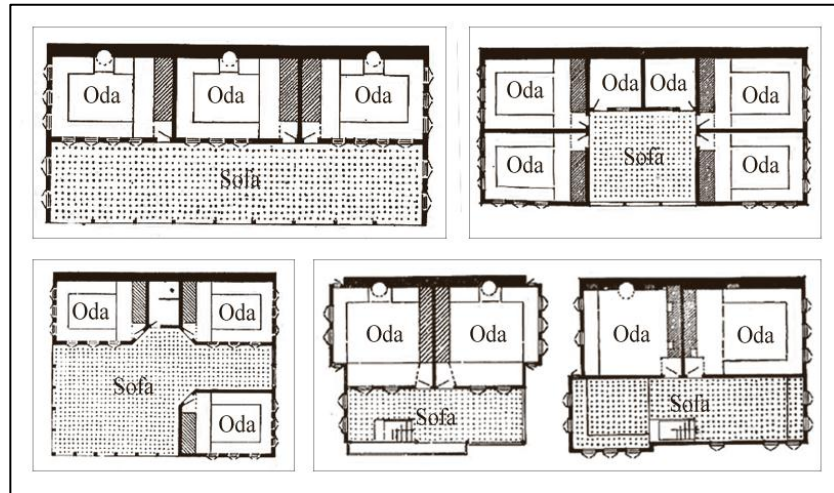
Eldem (1954), Türk Evi plan tiplerini ise “Sofasız, Dış Sofalı, İç Sofalı, Orta Sofalı Plan Tipi” olarak 4 ana grupta incelemiş ve bu plan tiplerine uymayan evlerin de bulunduğunu fakat bu ev tiplerinin az olması nedeniyle ana bir plan tipi olarak kabul edilmediğini ifade etmiştir. Plan tiplerinin ayrılması için 1500 ev rölövesi kullanılmış ve plan tipleri aşağıdaki gibi açıklamıştır:

1. Sofasız Plan Tipi: Türk evinin en ilkel hali olarak kabul edilen tip, odaların yan yana dizilmesi ile meydana gelmiştir. Odalar birbirine avlu gibi yarı açık mekanlarla bağlanır ve bu ev tipi daha çok iklim tipinin uygun olduğu güney kesimlerde kullanılmıştır. Irak ve özellikle Suriye ev tipleri ile yakınlık göstermektedir (Şekil 1).

Şekil 1. Sofasız plan tipi örnekleri (Eldem, 1954).

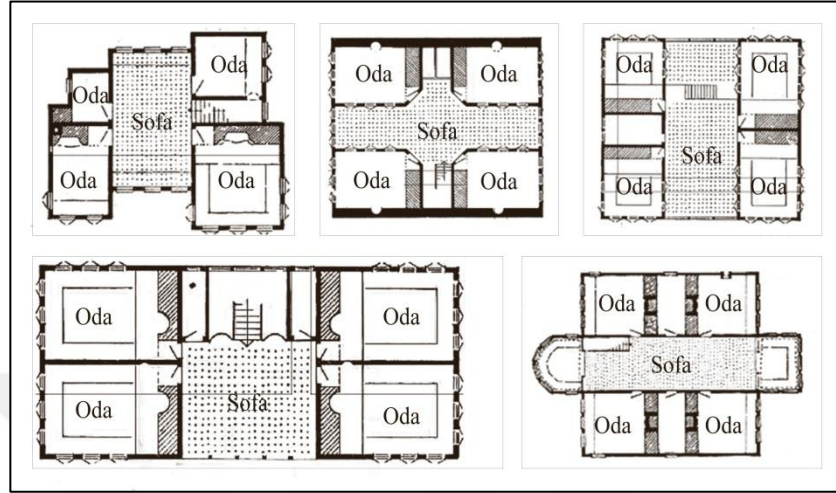
2. Dış Sofalı Plan Tipi: Sofasız evlerden sonra gelişen bu ev tipi, odaların bir sofa ile birbirine bağlanması sonucu meydana gelmiştir. Bu tip planın yerine ve şekline göre “ön, köşe, açık sofalı, hayatlı, sayvanlı ve sergahlı” ev olarak da adlandırılmaktadır. Hitit ve Helenistik ev stillerinin de bu şekilde olduğu bilinmektedir. Bu tipin ilk şekli; sofanın sadece bir tarafına odaların dizilmesiyle; daha sonra sofanın bir veya 2 ucuna köşk ilaveleriyle L ve U şeklinde iki kollu plan tipleri oluşmuştur. Dış sofalı plan tipi, hayatlı plan tipi olarak da adlandırılabilir. Anadolu’nun birçok yöresinde bulunmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Dış sofalı plan tipi örnekleri (Eldem, 1954).

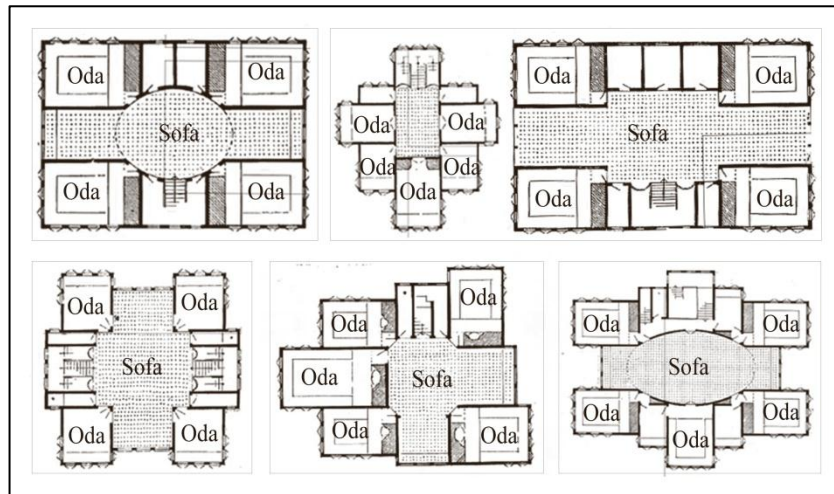
3. İç Sofalı Plan Tipi: Dış Sofalı evlerden sonra gelişen bu ev tipinde açıkta kalan sofa kapatılmak suretiyle sofanın iki yanı odalarla çevrilmiş ve ihtiyaca

göre yan, merdiven sofası ve eyvan ilave edilerek alan genişletilmiştir. Anadolu'nun en doğusundan en batısına hemen hemen her bölgesinde bulunan ve daha çok şehirlerde yapılan bir ev tipidir (Şekil 3).

Şekil 3. İç sofalı plan tipi örnekleri (Eldem, 1954).

- Orta Sofalı Plan Tipi: İç Sofalı evlerin sonra gelişen bu ev tipinde sofa evin ortasında veya merkezinde, dört tarafı oda ve hizmet yerleriyle çevrilidir. Genel olarak 4 büyük oda evin 4 köşesine, diğer küçük odalar da odaların aralarına yerleştirilir. Sofanın aydınlık olması için oda sıralarının arasında eyvan şeklinde boşluklar bırakılır. Zengin mekânsal biçimlere olanak verdiği için, özellikle büyük konak ve saraylarda tercih edilmiştir. En fazla İstanbul'da bulunan bu ev tipi Anadolu'da fazla yaygın olmamıştır (Eldem, 1954) (Şekil 4).

Şekil 4. Orta sofalı plan tipi örnekleri (Eldem, 1954).

Anadolu'nun çeşitli yerlerinde örnekleri olan bu ev tipleri özellikle taşra ve köylerde 2. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar yaşatılmış fakat bu dönemlerde tarihi öneme sahip birçok yerde eski evlerin sayısının azalmış, geleneksel konutlar yok olmaya başlamıştır. Hızlanan çarpık kentleşme ve betonlaşma nedeniyle iç sofanın daralıp koridora, orta sofanın ise küçülüp yalnızca mekânlar arası geçişi sağlayan hole dönüştüğü gözlemlenmiştir (Kuban 1995; Eruzun 1989).

Türk evinin planına dahil olan ve geleneksel kent dokusunu oluşturan en önemli yapı birimlerinden biri de avlular olmuş; her türlü sosyal aktivite için kullanılan avlular, bu aktivitelere yönelik araç-gereçleri de içerisinde barındırmıştır. Bununla beraber avlular sosyal, kültürel, ekonomik işlevine ya da bulunduğu plan tipine göre: İç avlu, ön avlu, bahçe avlusu, revaklı avlu, han avlusu, tören avlusu, çitlik avlusu gibi isimlendirilebilmektedirler.

Eski Türk evi, Geleneksel Türk evi, Osmanlı-Türk evi, Anadolu evi olarak farklı şekillerde isimlendirilen Türk evi; geleneksel dokunun ve tarihi çevrelerin en önemli mimari eseridir. Bu dokunun günümüzdeki modern yapılaşmanın etkilerinden en az etkilenmesi için tescil edilerek koruma altına alındığı bilinmektedir. Fakat bu süreçte birçok tarihi eser gibi en önemli kültürel mirasımız olan Türk evlerinin de tahrip edildiği bilinen bir gerçektir. Tarih ve çevre bilinci olan her bireyin geçmişimizin en önemli mimari miras değerlerinden biri olan Türk evlerine sahip çıkması, koruması, gerekliyse restorasyonunu yaptırması ve gelecek kuşaklara örnek olacak şekilde koruması büyük öneme sahiptir. Topluma, merkezi ve yerel yönetimlere bu kültürel mirasımızın korunması ve sürdürülebilir olması konusunda büyük bir sorumluluk düşmektedir. Belki de günümüzdeki konut yapısını özellikle geleneksel dokunun hakim olduğu yörelerde, yerel doku silüetine ve Türk ev tipine uygun olarak uygulanması gerekmektedir.

2.4.3 Türk Kent Yapısı ve Sokak Dokusu

Türklerin Anadolu'ya gelmesi ve yerleşik hayata geçmesinden sonraki süreçte Türk ev tipinin gelişim göstermesi, çevresiyle olan yapısal ilişkisini de paralel olarak etkilemiştir. Anadolu'da her yöreye özgü iklimsel, sosyal, kültürel, ekonomik ve

dinsel etkilerle yapılaşma dokusu değişim göstererek köyden kente doğru büyüyen yerleşke sistemlerini meydana getirmiştir.

Kuban (1955)'a göre geleneksel kent dokusunun temel bileşeni olan Türk evleri, Balkanlardan Mezopotamya'ya kadar uzanan Osmanlı topraklarında kurulmuş olan küçük yerleşimler ve büyük kentler, geleneksel Osmanlı kent yapısını oluşturmaktadır. Türklerin geleneklerini, yaşam biçimlerini, sanatsal faaliyetlerini yansıtan kentler, yüzyıllar boyunca birçok yabancı gezginin ilgi odağı olmuş ve “bu coğrafyanın farklı bir kentsel yapıya sahip olduğuna” dair ifadeler kullanmışlardır. Özellikle 16. yy. dan itibaren gezginler ve Batılı ressamlar Osmanlı Türk toplumunun kentsel dokusunu betimleyen birçok gravür ve resimler yapmışlardır (Kuban, 1955).

Türkler, Anadolu'ya geldiklerinde ele geçirdikleri yerlerde Bizans döneminden kalan yapılar (kilise, manastır, ticaret yapıları vb.) bulunmaktadır. Zaman içinde Türk göçebeler fethedilen eski kentlerin eteklerine yerleşmişler ve kent surlarının dışında ve kendilerine has yerleşkeleri oluşturmaya başlamışlardır. Selçuklu Dönemi (1071-1299) ile birlikte, Türk-Arap-İran ve Anadolu-Bizans kültürlerinden oluşan kültürel bir sentez meydana gelmiştir. Yarı göçebe olarak yaşayan ya da yerleşik hayata geçen Türkler, çiftçi sınıf olarak köylere ya da “asker ve tüccar-zanaatkar sınıflar” olarak kentlere yerleşerek kentlileştikleri ve İran-İslam kültürü etkisine girdikleri ve ayrıca Orta Asya geleneksel yaşam biçimlerini koruyan ya da devam ettiren göçebe Türklerin ise, “Uç” olarak adlandırılan kültürel temas bölgelerindeki verimli topraklara sahip yaylak-kışlak alanlarda yerleştikleri bilinmektedir (Özcan, 2007).

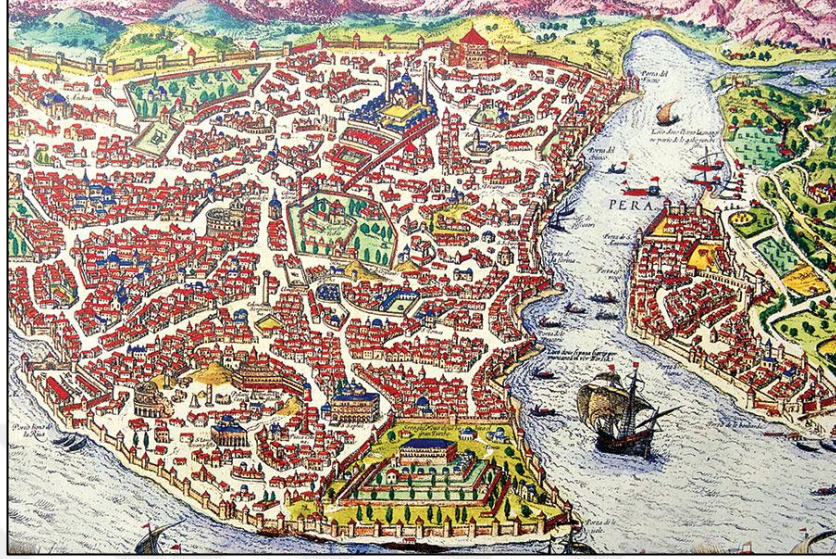
Selçuklu döneminde kendilerine özgü bir mekânsal organizasyon kurdukları öngörülen yerleşme sisteminin unsurları: Dönemin koşulları doğrultusunda örgütlenmiş savunma sistem ve teknolojisi, nüfus yoğunluğu, askeri-siyasal koşullar, dinsel etkinlikler, coğrafi etkiler, sosyo-kültürel ve ekonomik etkilerle meydana gelen toprak kullanım ve iskan politikalarının mekansal organizasyonlara yansımaları sonucunda belirli bir kademelenme sistemi içinde örgütlenmiş yerleşmeler zinciri olarak detaylandırılabilir. Bu doğrultuda, Selçuklu dönemi yerleşme sistemine bağlı olarak kent yapısının; Orta Asya Türk ve İran Türk İslam coğrafyası yerleşme organizasyonlarının Anadolu'da Bizans-Selçuklu ikili stratejik-askeri-siyasal

koşulları ve kültürler arasında kurulan sosyo-ekonomik ilişkilerin mekânsal yansımaları olarak ve ayrıca Bizans yerleşim sistemi ve kent ağının üzerine yapılandırılması ile biçimlendiği söylenebilir (Özcan, 2007). Ayrıca, zamanla yapım sistemlerini de geliştiren Türkler, inşa ettikleri çeşitli eserler ile Anadolu’da yerleşim dokusu ve kültür birliğini sağlamışlardır.

Özcan (2007), Selçuklu dönemi kent yapısını belirleyen ve biçimlendiren en önemli unsurların; Anadolu’nun özgün coğrafi koşullarının mekânsal altyapısı üzerinde dönemin askeri-siyasal koşullarına bağlı olarak oluşan yerleşim politikaları ve toprak kullanım sistemi ile sosyal, ekonomik ve kültürel ilişkiler zinciri olarak belirlemiştir. Özcan, çalışmasında yaptığı değerlendirmeler sonucunda Selçuklu dönemi Anadolu kentlerinin tek bir modele bağlanamayacağını ifade ederek kentlerin “kale kent”, “açık kent” ve dış büyüme odaklı kent olmak üzere 3 grupta incelenebileceğini savunmuştur. Kejanlı (2010) da kent modellerini kapalı, açık ve uç kent olmak üzere benzer şekilde sınıflandırmıştır.

Osmanlı döneminde ise kent yapısı farklı, dini, etnik, ekonomik, idari ve politik yapılar etrafında gelişmiş çok kültürlü karma bir yapıdadır. Osmanlılar Anadolu Selçuklularının şehir düzenini devralmışlar ve zamanla İstanbul’un fethine kadar geçen süreçte Osmanlı kent yapısı gelişim göstermiştir. İlk kurulan kent, Bursa yakınlarındaki Yenişehir olup göçerlerden oluşan Süvari ordusu buraya yerleştirilmiştir. Böylece 14. yy. ortalarından başlayarak Batı Anadolu’nun yeni ele geçirilen yerlerinde göçebe Türk egemenliğinin hüküm sürdüğü Müslüman bir toplum gelişmeye başlamıştır. Sosyo-kültürel olarak karmaşık olan kentlerin fiziksel yapılaşmasıyla ilgili doğrudan bilgi az olsa da 3 farklı olgu ele alınabilir: “Bursa, Kütahya ve İznik gibi surlarla çevrili kentlere yerleşim, 15. yy. dan başlayarak eski kentlerin ve surların dışında yeni mahallelerin oluşumu ve göçerlerin yeni köylü ve çiftçiler olarak buralara yerleşmeleriyle buralarda kentleşme” şeklinde ifade edilebilir (Kuban, 1955). Kentler genel olarak idari ve ticari faaliyetlerle; köyler ise tarımsal, hayvansal faaliyetlerle ön plana çıkmaktadır. Farklı fonksiyonel alanlar çerçevesinde gelişen Osmanlı kentleri iki ana parçaya bölünmüş olup; merkezde dini, ekonomik ve kültürel çeşitli faaliyetlerin yapıldığı; ikinci alan ise konutlardan oluşmaktadır. Merkezlerde geniş ve iyi organize edilmiş yollar varken, konut

alanlarında dar ve çıkmaz sokaklar yoğunluktadır (Aliğağoğlu ve Uğur; 2016) (Şekil 5).

Şekil 5. Erken Osmanlı dönemi- İstanbul minyatürü (URL-9)

Bursa, Edirne ve İstanbul gibi başkentlerin, Manisa, Amasya gibi bazı taşra merkezlerinin ya da Diyarbakır, Konya gibi eski merkezlerin dışında; Anadolu'da kentsel yapı çoğunlukla 16 yy. dan sonra gelişmiştir. Bu dönemlerde başkent İstanbul ve Anadolu kent yapısında farklılıklar olduğu bilinmektedir. Taşrada Hayatlı Ev hala en yaygın konut tipi iken; İstanbul'da iç sofalı planlar ve süslü cepheler ortaya çıkmıştır. 18. ve 19. yy. lardaki yenilikler sonucunda ise kent yapılarında değişiklikler olmuştur. Bu dönemlerde özellikle 20 yy. da Batılı tarzda kentsel yapı ve konut biçiminin oluştuğu; geleneksel yapı biçiminin kaybolmaya başladığı ve kent yapısının değiştiği bilinmektedir (Kuban, 1955).

Osmanlı dönemindeki kent yapısı genel olarak özetlenecek olursa; Osmanlı kentinin, Bursa, Amasya ve İzmir örneğinde olduğu gibi gerek dağılım gerekse mimari açıdan dağlık yerleşimden ovadaki yerleşim biçimine geçişi çok iyi yorumlayıp uygulayan bir dağ eşiği kenti olduğu söylenebilir. Surlara çevrili iç kalede yönetici sarayı, beylerin konutları, darphane, tutukevi olduğu; kent merkezlerinin: Ulu cami, kale, çarşı (bedesten) ve vakıf külliyesi etrafında geliştiği ve camilerin odak noktalarını oluşturduğu bilinmektedir. Burada camilerin merkezde bulunduğu ve etrafında da mahallelerin şekillendiği söylenebilir. Kentin asıl bölümünü oluşturan Şehristan'da (şehir) genel olarak, ticaret ve konut alanları, mahalleler, sokaklar, meydan, Ulu

Cami, pazar yerleri; vakıfların bünyesinde bulunan bazı ibadethane, imarethane, han, hamam, darüşşifa, aşevi, hastane, mektep, çeşme vb. yapılar bulunmaktadır (Kejanlı, 2010). Ayrıca kent dışında veya köylerde tarım alanları, bağlar, bostanlar, meralar ve hayvancılık alanları, bayram yeri, ok meydanları, kente nitelik kazandıran, kentin çeşitli bölümlerini birbirinden ayıran dere boyları ve mesire yerleri de planlanarak, kentsel doku zenginleştirilmiştir. Bunlarla beraber kentlerde plânlanmış bir meydan olmayıp, meydanlar odak noktalarının çevresinde kendiliğinden oluşmuştur. Kentlerin önemli özelliklerinden biri de yeşil dokuyu oluşturan ağaçların kentsel mekanlarda değil, ev bahçelerinde, cami avlularında ve mezarlıklarda bulunmuş olmalarıdır. Kentler genel olarak farklı kültürlere sahip (etnik köken, din vb.) mahallelerden meydana gelmiş ve saygı çerçevesinde birbiriyle ilişki kuran topluluklara sahip olmuştur. Türk konut bölgelerindeki evler genel olarak tek katlı, gelir düzeyine göre 2 katlı, bahçeli olup; sokakları dar ve odak noktaları mescit, cami ve görkemli ağaçlardan (özellikle Çınar) oluşmaktadır (Cansever, 1997). Osmanlı'da kent modeli ise Selçuklu kent modelinin devamı olarak sur içinde daha sonra iç kale etrafında ve zamanla da her kentin belirli özellikleri doğrultusunda yerleşim organizasyonları gelişmiştir (Şekil 6)

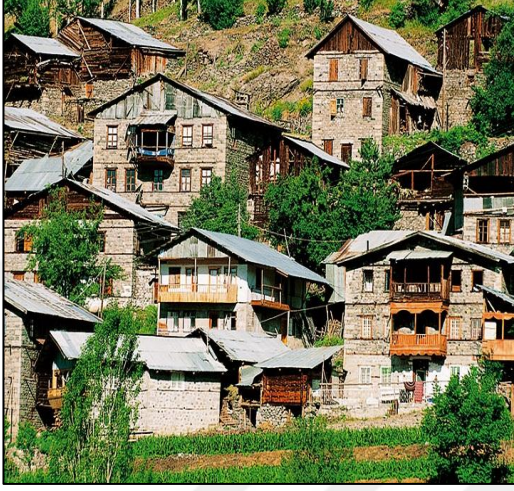
Şekil 6. Osmanlı dönemi-Sultan Ahmet Meydanı gravürü (URL-10)

Türklerde mahalle dokusu oldukça önemli olmuş ve bu durum ev, avlu, sokak gibi elemanların birbiriyle yapısal ilişkisini de önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle Sedat Hakkı Eldem (1954)'in 4 tipolojide sınıflandırdığı Türk evi ve dokusu, tüm öğeleriyle geleneksel Türk Kent yapısını oluşturmaktadır. Türk kent yapısı, mahalle

yapısı ve sokak yapısı incelenen birçok kaynak sonucunda genel olarak aşağıdaki özellikleri ile değerlendirilmiştir:

- Konut tipolojisi zamana bağlı olarak değişmekle beraber genel olarak tek ya da gelir durumuna göre 2, 3 katlı konaklardan ve bahçe avlularından oluşmaktadır. Bahçe avluları hane mahremiyetinin korunduğu, her türlü sosyal aktivite için kullanılmış ve bu aktivitelere yönelik araç-gereçleri de içerisinde barındıran alanlardır. Akrabalık ilişkisi olan evler aynı avluya bakacak şekilde ya da yan yana olan olacak şekilde inşa edilmektedir. Sokak dokusu ise bu evlerin birbirine bitişik ya da ayrı olarak sıralanmasıyla şekillenmektedir (Şekil 7).
- Yöreyle özgü malzemelerle inşa edilen evler geleneksel sokak dokusunu oluşturmuş, sokaklar ise kent silüetinin belirleyici imgesi olmuşlardır. Yoğun yerleşimlerde bile bahçe avlularına önem verilmiş, arka bahçelerde zengin peyzajlar oluşturan bitki örtüsü, çeşitli çiçekler ve meyve ağaçları kullanılarak doğayla bütünleşik, doğaya saygılı planlar vücuda getirilmiştir. Bu durum Türklerin geçmişten beri öz gelenekleriyle beraber doğayla her zaman iç içe ahenk içinde yaşama isteklerinin bir sonucu olarak gösterilebilir.
- Döneme göre çıkmalara, cumbalara sahip evler sokağı daraltmayacak, komşuluk ilişkilerine zarar vermeyecek şekilde inşa edilmiştir. Aksine cumbalar sağladığı gölge ile güneşten, hava şartlarından koruyan ve kadınların çocuklarını gözetleyebildiği ev ölçeğinde açık mekanlardır (Cansever, 1997) (Şekil 8).
- Sokakların genişlikleri farklı olmakla birlikte kent merkezlerinde dar ve genellikle insan ölçeğinde planlanmış, kent dışına doğru ise daha geniştir ancak dar sokaklar bile, evlerin az katlı olmaları nedeniyle boğucu değil kendine özgü karaktere sahiptir. Sokaklar, tasarımı yapılmamış, süssüz, sürekli olmayan yapıda olmakta, topografyaya göre yokuş, merdiven gibi geçişlerle evlere erişilmektedir ve çıkmaz, dolambaçlı sokaklar da çoğunluktadır. Sokaklar çoğunlukla toprak yoldur 19 yy. dan sonra ise taş döşenmiştir (Kuban, 1955) (Şekil 9).
- Türklerde mahallelerin yönetimi, emniyeti ve sokakların bakımı, temizliği, çocukların gözetilmesi, yeni inşa edilecek olan yapıların çevre ilişkisi ve nihai kararların verilmesinden orada yaşayan halk sorumlu olmuştur. Bu

bağlamda mahalle ve sokak dokusu daima korunarak gelişmiştir (Cansever, 1997). Yollar ve sokaklar odak noktaları olan camilerde kesişmekte, buradan da merkezdeki cami veya ticaret merkezlerine bağlanmaktadır. Birçok konu camilerde, mescitlerde bir araya gelinerek tartışılmaktadır, sokaklarda oturulmamaktadır (Şekil 10).

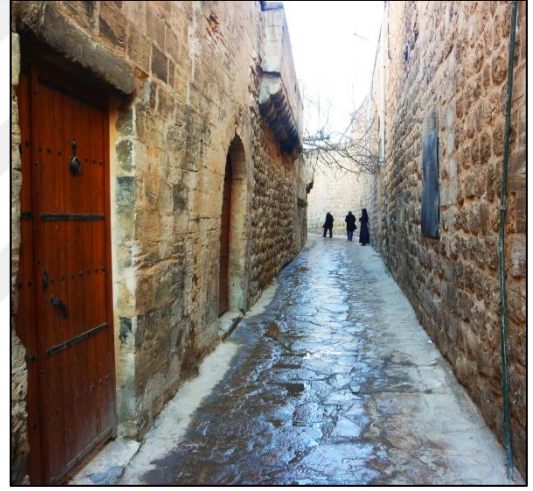
Şekil 7. Erzurum (URL-11) ve İspir taş konaklar

Şekil 8. Balat ve Kuzguncuk cumbalı evleri (URL-12)

Şekil 9. Safranbolu ve Şirince geleneksel konaklar

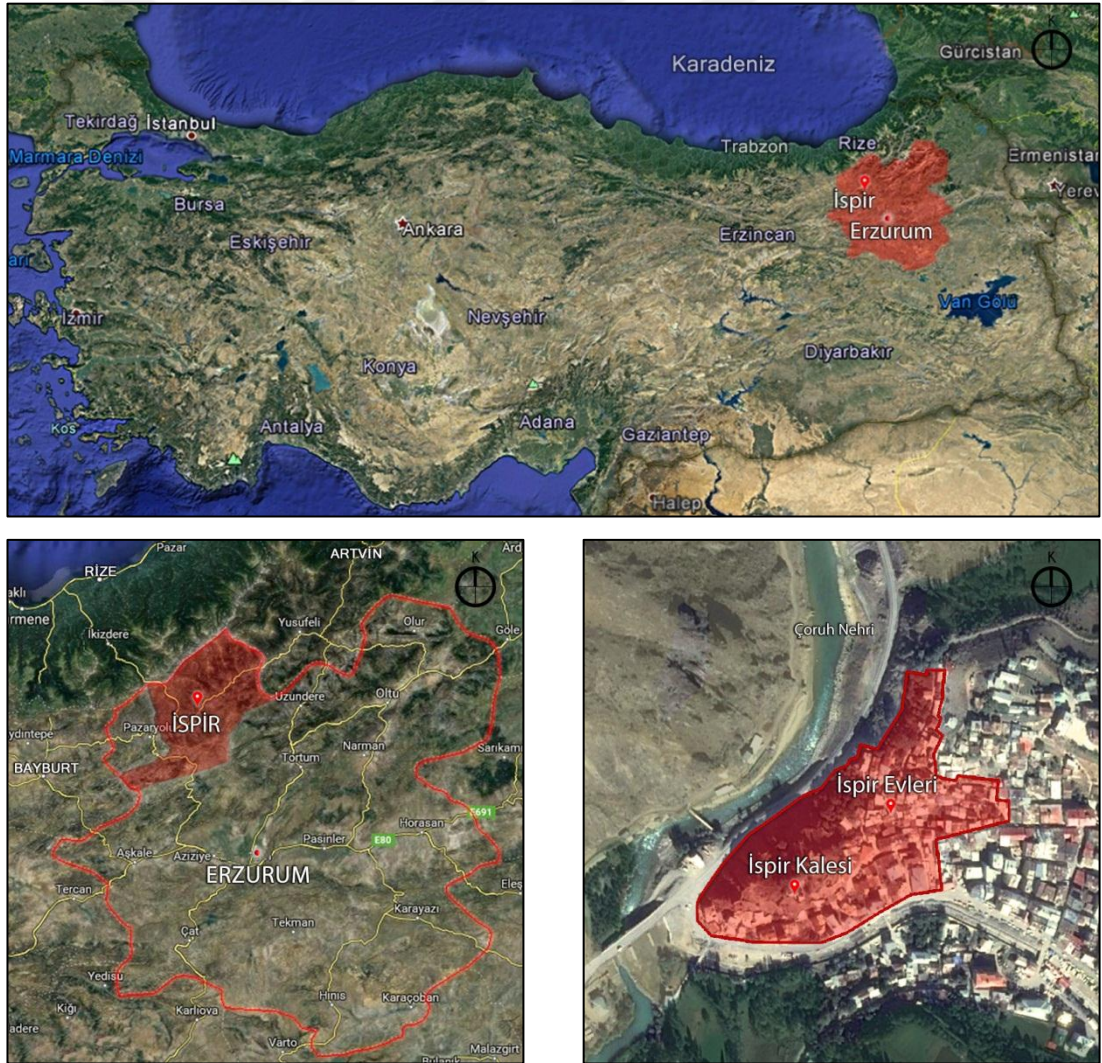

Şekil 10. Mardin ve Şanlıurfa geleneksel sokak dokusu

3 MATERYAL VE YÖNTEM

3.1 Materyal

Araştırmanın ana materyali; idari olarak Erzurum il sınırları içerisinde, coğrafi olarak Doğu Karadeniz Bölümünde bulunan İspir ilçesidir. İspir ilçesi; doğusunda Tortum ve Yusufeli ilçesi, batısında Pazaryolu ilçesi, kuzeyde Rize ve Artvin illeri, güneyinde ise Bayburt ili ile sınırlanmaktadır. İspir ilçesi sınırlarındaki araştırma alanını İspir Koruma Amaçlı İmar Planı'ndaki I. Derece ve 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde bulunan “Tarihi İspir Kalesi” ve Kentsel Sit alanı içerisinde bulunan “Tarihi İspir Evleri” oluşturmaktadır (Şekil 11).

Şekil 11. Araştırma alanının coğrafi konumu

Araştırma yapılırken kullanılan yardımcı materyalleri ise; araştırma araç ve gereçleri, konuyla ilgili araştırma boyunca elde edilen her türlü veri, belge ve dokümanlar ile alana ilişkin çeşitli haritalar oluşturmaktadır.

UNESCO ve USNPS'nin yapmış olduğu sınıflandırmalar doğrultusunda, çalışma alanı olan "Tarihi İspir Kalesi ve Tarihi İspir Evlerinin" her iki sınıflandırmada da belirgin niteliklere sahip olduğu görülmüştür. UNESCO'nun I. ve II.; USNPS'nin I. II. ve III. sınıflandırmasındaki ayırıcı özellikleri taşıyan çalışma alanının, doğal ve kültürel peyzaj özellikleriyle bütünleşik olarak korunması gerekmektedir. Bu bağlamda, Tarihi İspir Kalesi ve Tarihi İspir Evleri için "kültürel peyzaj planlama önerileri" araştırma kapsamında değerlendirilmiştir. Ana materyallerin incelenebilmesi için aşağıda belirtilen yardımcı materyaller kullanılmıştır:

- Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan elde edilen İspir Kale ve çevresini kapsayan "Erzurum İli İspir İlçesi I. Derece Arkeolojik Sit, III. Derece Arkeolojik Sit ve Kentsel Sit Alanı Sınırlarını Kapsayan Koruma Amaçlı İmar Planı Araştırması" haritası ve sit alanı tescil belgeleri,
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan Erzurum İline ait iklim verileri,
- TÜİK tarafından hazırlanan nüfus ve eğitim verileri,
- Erzurum İlindeki çeşitli kurum ve kuruluşlara ait rapor, harita ve sayısal veriler (Erzurum Orman Bölge Müdürlüğü, Erzurum Büyükşehir Belediyesi, Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü vb.).
- Araştırma alanının doğal ve kültürel özelliklerini saptamaya yönelik uygulanan fotoğraf, video, hava fotoğrafı gibi görsel materyaller,

Bu verilerin yanında araştırma süresi boyunca yapılan çalışmalarda:

- Araştırma alanı ile ilgili olarak, ildeki çeşitli kurum ve kuruluşlar (Atatürk Üniversitesi, İspir ve Çamlıkaya Orman İşletme Şefliği, Doğa Koruma ve Milli Parklar XIII Bölge Müdürlüğü, Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, İspir İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü vb.) ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiş ve elde edilen dokümanlar incelenmiştir.

- Yöre halkıyla yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiş ve elde edilen bilgiler incelenmiştir.
- Araştırma konusuyla ilgili daha önceden yapılmış olan çalışmalar incelenmiş, konuya ilişkin ilişkin yasa, yönetmelik ve tüzükler, uluslararası ve ulusal bazı organizasyon ve örgütlerin çeşitli çalışmalarından yararlanılmıştır.
- Araştırma alanına ilişkin yapılmış olan tezler, makaleler ve diğer bilimsel çalışmalar incelenmiştir.
- İlçede yapılan ve yapılması planlanan tarihi çevrelere yönelik peyzaj planlama ve restorasyon çalışmaları; ileriye dönük hazırlanmış olan projeler ve imar planları incelenmiştir.

Veri girişi, depolama, analiz, sorgulamalar, haritaların hazırlanması, sunum ve tez yazımı için başta NetCAD, AutoCAD, Photoshop CC yazılımı olmak üzere, MS Office Yazılımları (MS Word, MS Excel, MS PowerPoint) ve ilgili donanımlar kullanılmıştır.

3.2 Yöntem

Bu tez çalışması Tarihi İspir Evleri ve Tarihi İspir Kalesini kapsayan I. ve III. Derece arkeolojik sit alanında elde edilen haritaların ve arazi çalışmalarının alansal olarak değerlendirilmesine dayanmaktadır. Bu kapsamda yöntem; yapılan arazi ve büro çalışmaları ile literatür araştırması, alan verilerinin toplanması, verilerin bilgisayar ortamına aktarılarak haritaların oluşturulması ve elde edilen haritaların analizi ve önerilerde bulunulması olmak üzere 4 aşamada gerçekleştirilmiştir.

Alana ilişkin veriler elde edilirken aşağıdaki veri toplama ve analiz yöntemlerinden yararlanılmıştır:

Literatür Taraması

Çalışmanın ilk aşamasında kültürel peyzaj, tarihi çevreler, arkeolojik sit alanları, kentsel alan kullanımları, tarihi Türk kenti sokak dokusu konularını kapsayan yerli ve yabancı literatür taramaları yapılmış ve incelenmiştir.

Verilerin Toplanması

Çalışmanın ikinci aşamasında çalışma alanına ait veriler elde edilmiştir. Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğünden 1/1000 ölçekli koruma amaçlı imar planı haritası, Erzurum Oman Bölge Müdürlüğünden 1/25000 ölçekli topografik haritalar, İspir belediyesinden elde edilen imar planları, İspir ilçe faaliyet raporu, İspir Çoruh Mikrohavzası Erzurum il gelişim planı, Doğu Anadolu Turizm Geliştirme Projesi (DATUR) 2010 Yılı İlerleme Raporu ve Çoruh Nehri Havzası Rehabilitasyon Projesi Raporu temin edilmiştir.

Çalışma alanı mevcut kullanımlarının belirlenmesi ve yaşam dokusundaki değişimlerin gözlemlenmesi amacı ile alanda 2 yıl boyunca gözlem yapılmıştır. Bu aşamada; en küçük yapı biriminden başlayan ve sokak dokusunu etkileyen alan kullanımları ile kültürel ve doğal peyzaj değişimleri gözlemlenmiştir.

Kamu kurumlarında çalışan yetkililerle ve yöre halkı ile alan kullanımına yönelik yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Çalışma alanına ait fotoğraf ve video çekimleri yapılarak görsel arşivler oluşturulmuştur.

Analiz Yöntemleri

Kültürel peyzaj özelliklerinin ve arkeolojik sit alanının incelenmesi sonucu çalışma alanının fiziki dokusunu oluşturan yerleşim, ulaşım dokularının ortaya konulduğu haritalar oluşturulmuştur. Alandaki yapı ve peyzaja ilişkin rölöve çalışmaları haritalara işlenmiştir. Çalışmada Kevin Lynch'in kentsel imge elemanlarının beş ana başlığı olan; bağlantılar, sınırlar, bölgeler ve odak alanları dikkate alınarak kamu kurumlarından alınan haritalar ve çekilen fotoğraflar sınıflandırılmıştır. Tüm veriler doğrultusunda Photoshop CC programında son çıktı olan "arazi kullanım analizi, imaj analizi, yapısal doku analizi, kat yüksekliği analizi, doluluk-boşluk analizi" haritaları oluşturulmuştur. Oluşturulan analiz haritaları doğrultusunda araştırma alanına ilişkin tarihi yapı, geleneksel doku ve kültürel peyzaj özellikleri tartışılarak Tarihi İspir Evleri ve İspir Kalesi özelinde kültürel peyzaj planlama ve tasarım çalışmaları için önerilerde bulunulmuştur.

4 BULGULAR

Araştırma alanı olarak belirlenen İspir ilçesi; tarihi dokusu, kırsal yerleşimleri, mikroklimatik iklim özelliği, geleneksel yaşam şekli, yöreye özgü tarihi taş konaklarıyla, kültürel peyzaj özelliklerini ve özgün yöresel mimari öğeleri içermekte olup, bu nitelikleri ile araştırma alanı olarak seçilmiştir.

Bu bölümde araştırma alanına ait elde edilen bulgular, araştırma alanının doğal peyzaj özellikleri, kültürel peyzaj özellikleri ve analizler olarak 3 ana başlıkta verilmiştir.

4.1 Araştırma Alanının Doğal Peyzaj Özellikleri

Araştırma alanının doğal yapısı topografya yapısı, toprak yapısı, hidrografya yapısı, iklim, bitki örtüsü ve yaban hayatı olmak üzere altı alt başlıkta verilmiştir.

4.1.1 Topografya Yapısı

Erzurum ilinin kuzeyinde yaklaşık 146 km uzaklıkta yer alan İspir ilçe merkezinin rakımı 1050 metre olup; yüzölçümü yaklaşık 2100 km²'dir. İlçe topografya açısından Çoruh vadisi ile yarılmış, genel olarak kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan yüksek dağ sırtları ile yüzey şekilleri engebeli arazilerden oluşmaktadır. Dağ kuşakları arasındaki kırık bir hattı izleyen Çoruh Nehri boyunca uzanan engebeli-dağlık arazilerin düzlük kısımlarında ve bazı yamaçlarda yerleşimler mevcuttur (Köse, 1991) (Şekil 12).

İlçe merkezi 1050 m. yükseklikte iken, araştırma alanının mahalleleri genel olarak 1050 m. yüksekliğin üzerinde bulunmaktadır. Araştırma alanı sınırları içerisindeki Tarihi İspir Kalesi ve Tarihi İspir Evleri 1050 m. yükseklikte bulunmakta olup alan güney-doğu yönünden İspir Deresi, kuzey-batı yönünden Çoruh Nehri arasında kalmaktadır. Araştırma alanı Çoruh vadisinde bulunduğu için ilçe merkezi diğer kesimlere göre daha düzlüktür.

Bu bağlamda alandaki topografyadan dolayı tarımsal faaliyetlerin sürdürülebileceği düzlükler sınırlı kalmaktadır. Dağlık ve engebeli arazilere sahip ilçe sınırlarında 2400 ile 3900 metre yükseklikte irili ufaklı çok sayıda dağ bulunmaktadır. İlçenin kuzey sınırını Doğu Karadeniz Dağlarının (3500 m.) bir bölümünü oluşturan ve Rize Dağları olarak da adlandırılan Soğanlı-Kaçkar dağ silsilesi oluşturmaktadır. Bu vadiler arasında yüksekliği 1000 m.'yi aşan sırtlar ile kuzeye doğru yüksekliği daha da artan dağlık alanlar yer almaktadır (Köse, 1991).

Şekil 12. İspir ilçesinin topografyasının genel görüntüsü

4.1.2 Toprak yapısı

Toprak oluşumunda etkili olan anakaya, iklim, canlılar, topografya ve zaman faktörünün yanında hakim eğim şartları kısa mesafelerde farklı nitelikteki toprakların gelişmesine neden olmuştur. Araştırma sahasında ana kayanın özelliklerinin kuvvetli olarak ön plana çıktığı bu litosolik topraklar oldukça geniş alan kaplamakta olup, farklı ana kayalar üzerinde gelişmiştir. Alanın batı bölgesindeki üst kretase volkanikleri üzerinde tamamen litosoller yer almakta; alanın güney ve güneybatısındaki fliş formasyonları üzerinde yer alan litosolik topraklar ise, çözülen kil, kum ve çakıl boyutundaki malzemelerin eğimli yamaçlarda akması sonucu oluşmuştur (Köse, 1991).

İspir'in doğusundaki evaporit üst miosen çökelleri üzerinde yarı-kurak iklim şartları altında kahverengi topraklar gelişmiştir. Doğu ve kuzeydoğu kesiminde geniş yayılış alanına sahip orman formasyonu altında kahverengi orman toprakları gelişmiştir. 1800-2000 m.'lerden yüksek kesimlerde kestane renkli topraklar; yaklaşık 2000 m. 'ye kadar olan alçak kesimlerde kireçli kahverengi orman toprakları; yüksek kesimlerde ve özellikle volkanik kayalar üzerinde ise kireçsiz kahverengi orman toprakları oluşmuştur. Araştırma alanının yaklaşık 2400 m.'den yüksek kesimlerinde alpin ve subalpin kuşakta ise, yüksek dağ-çayır toprakları yer almaktadır (Atalay ve ark., 1985; Köse, 1991). Araştırma alanındaki diğer toprak tiplerini, alüvyal ve kalüvyal topraklar oluşturmakta, ancak bu toprak tipleri çok az yayılış alanına sahiptirler.

4.1.3 Hidrografi Yapısı

Araştırma alanında çeşitli iklim özellikleri, yeraltı suyu ve kaynaklara bağlı olarak akarsu yatakları ve göller meydana gelmiştir. İspir merkezinden İspir deresi akış göstermekte olup, dünyanın en hızlı akan nehirlerinden biri olan Çoruh Nehri ile kavuşmaktadır. Kaynağını Mescid Dağı'ndan alan Çoruh Nehri'nin Karadeniz'e kadar uzunluğu 376 km'dir. Bölgede birçok akarsu bulunmakta olup bunlardan en önemlileri; Soğanlı-Kaçkar Dağları'nın zirve kesimlerinden kaynaklanan ve sahanın kuzeydoğusundaki Aksu, Çamlıkaya ve İspir'in batısındaki Çapans Deresi'dir. Bu akarsular bölgedeki debi ve uzunlukları en fazla olan akarsular olup, Çapans Deresi yaklaşık 31 km., Aksu Deresi 28 km., Çamlıkaya ve Sırakonaklar dereleri ise 25 km. uzunluğundadırlar. Ayrıca diğer akarsu havzalarını batıdan doğuya doğru: Karakoç, Korkut, Gökdere, Karataş, Değirmen, Kuymaklı, Bağların, Sotum, Çapans, Hartik, Şehirdere, Güllübağ, Çayyokuş, Aksu, Çamlıkaya, Fisirik ve Sırakonaklar Deresi oluşturmaktadır.

Araştırma alanındaki göller özellikle sirk sahaları içerisindeki küçük çukurluklara yerleşen su birikintilerinden oluşmakta olup, Soğanlı-Kaçkar dağları ile Mescit Dağı'nın yaklaşık 2900 m.'den daha yüksek kesimlerinde yer almaktadır. Sirk göllerinin büyük bir bölümü sürekli su bulundurmalarına karşılık, küçük bir kısmı geçici göl karakterindedir. Aksu deresinin kaynak bölgesinde yer alan sirk göllerinin en önemlileri Yedigöller ve Çiftegöl'dür. Yedigöller, rakımı 2900-3040 m. arasında

değişen yedi büyük sirk gölünden oluşmaktadır. Güneydoğusunda ise Mescit Dağının kuzeybatı yamaçları üzerinde birbirinden bağımsız olan çok sayıda göl sirk gölleri gelişmiştir (Köse, 1991).

4.1.4 İklim

Araştırma alanının iklim özellikleri, içerisinde yer aldığı Çoruh Havzası boyunca değişiklik göstermekle birlikte yer yer benzer özellik de göstermektedir. Doğu Karadeniz bölümünün mikroklimatik iklim özelliklerini ve Doğu Anadolu'nun karasal iklim özelliklerine sahip ilçe, karasal iklim ile deniz iklimi arasında bir geçiş iklim kuşağı içerisinde bulunmaktadır.

İspir'in kuzey sınırını oluşturan ve Doğu Karadeniz iklimini karakterize eden Rize'de, yıllık ortalama yağış miktarının fazla olduğu, kurak ve soğuk devrenin görülmediği, yaz ve kış mevsimi arasında sıcaklık farklarının yüksek olmadığı ılıman iklim şartları görülmektedir. İlçenin bulunduğu Doğu Anadolu iklimini karakterize eden Erzurum ilinde ise karlı, soğuk ve uzun kış mevsimi ile konveksiyonel yağışlarla yağış maksimumunun yaz başlarına rastladığı, dolayısıyla yaz kuraklığının etkisini nispeten yitirdiği yağış etkili olmaktadır (Köse 1991). Bu iki farklı iklim bölgesi arasında kalan araştırma alanı, her iki iklimin etkisinde kalmakta ve özellikle morfolojik özellikler, yükselti ve bakı gibi faktörlerden kaynaklanan önemli farklılıklar göstermektedir.

İspir meteoroloji istasyonu verilerine göre karlı ve donlu gün sayısı Erzurum'a göre daha azdır. Alanda sıcaklık dağılışı genellikle kuzey ve güney kesimlerde farklılık göstermekte olup maksimum yağış miktarı ilkbahar ayında görülmekte, kış mevsimi serin ve yağışlı geçmekte, yaz mevsimi ise sıcak ve kurak geçmektedir. Alanda bazı bölgelerde ilkbahar yağışları nedeniyle sel ve taşkınlar olmaktadır. Bulutluluk oranının dağılışında da, morfolojik özelliklerden kaynaklanan farklılıklar gözlenmekte olup, aşırı ısınma, soğuma ve nispi nem oranının artışına bağlı olarak yer yer bulut oluşmaktadır. Ayrıca, yıllık ortalaması düşük olmakla birlikte, kış mevsimi ve geçiş mevsimlerinde artan sis olayına da rastlanmaktadır (Köse 1991).

Araştırma alanında 30 yıllık meteorolojik gözlemlere göre yıllık ortalama yağış miktarı 400-600 mm aralığındadır. En fazla yağış ilkbahar aylarında 215,3 mm; en az

yağış kış aylarında 101,02 mm olup; yıllık ortalama sıcaklık ise 10,3 °C'dir (Tablo 1).

Tablo 1. İspir istasyonu 30 yıllık meteorolojik gözlemleri (DKMP, 2017)

Meteorolojik Elemanlar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık
Ortalama Yağış (mm)	33,9	40,6	40,5	58,2	63	43,2	23,3	14,2	19,8	46	45,8	43,4	471,9
Ortalama Sıcaklık (°C)	-3,1	-2	3,2	10,2	14,7	19	23,4	23,5	18,7	11,8	4,9	-0,6	10,3
Ortalama Rüzgar Hız (m/sn)	1,7	1,9	2,1	2,1	2	2,2	2,8	2,8	2	1,6	1,5	1,6	2

Araştırma alanının bulunduğu Çoruh Nehri Vadisi boyunca son yıllarda artan Hidroelektrik Santral (HES)'ler ve barajların tamamlanmasıyla, vadideki iklim, ekosistem ve biyolojik çeşitliliğin değişime uğraması söz konusudur (DKMP, 2017).

4.1.5 Bitki Örtüsü

Eski çağlardan beri yerleşime açık olan İspir ilçesi, doğal bitki örtüsünü büyük ölçüde kaybetmiş ve alanda genel olarak antropojenik özellikte step bir bitki örtüsü gelişmiştir. Bununla birlikte doğal bitki örtüsünün korunduğu ormanlık alanlar da bulunmaktadır. Özellikle ilçe merkezinin çevresi ve güney kesimleri step bitki örtüsüne sahipken, ilçenin kuzey kesimlerinde doğal bir bitki örtüsü hakimdir. İlçenin bitki örtüsünün farklı özellikler göstermesi ile genel olarak Avrupa-Sibirya flora bölgesi içerisinde yer aldığı söylenebilir (Köse 1991).

Alanın mikroklimatik bir iklime sahip olması farklı bitki zonlarının gelişmesini sağlamıştır. Bitki zonları, antropojen-step, çalı-kuru orman, çalı-sarıçam orman formasyonu olarak 3 grupta incelenebilir:

- Antropojen-Step Formasyonu: Özellikle yağışların azaldığı İspir'in batısında kalan Çoruh vadisinde asli formasyon oluşturan kuru, nemli ve yarı nemli ormanların tahrip edilmesi ile İran-Turan kökenli türlerin hakim olduğu antropojen stepler, sekonder formasyon olarak ortaya çıkmıştır. Eğimin fazla olduğu bu bölümde şiddetli toprak erozyonu etkili olmaktadır (OGM, 2012).
- Çalı ve Kuru Orman Formasyonu: Bakı faktörüne bağlı olarak kuzeye bakan yamaçlarda 1000 m., güneye bakan yamaçlarda ise 1200 m. yüksekliğe kadar yayılış gösteren bu formasyon içerisinde bodur meşe ve ardıç türlerine rastlanmaktadır. Çalı formasyonu içerisinde Akdeniz kökenli olan Karaçalı

(*Paliarus spina-christi*), yayılış alanı en geniş olan türü oluşturmaktadır. Çoruh vadisinin yaklaşık 1200 m. yüksekliğe kadar olan kesiminde yaygın olarak görülen çalı formundaki türler şunlardır: Kadın Tuzluğu (*Berberis vulgaris*), Diken Üzüümü (*Berberis crataegus*), Boyacı Sumağı (*Cotinus coggygia*), Sarı Çiçekli Yasemin (*Jasminum fruticans*), Adi Cehri (*Rhamnus cathanica*), Çatal Eriği (*Prunus spinosa*), Kuşburnu (*Rosa canina*), Tavşan Elması (*Cotoneaster nummularia*), Dağ Muşmulası (*Cotoneaster* sp.), Geyik Dikeni (*Crataegus orientalis*), Gürgen Yapraklı Kayacık (*Ostrya carpinifolia*), Kızılcık (*Cornus mas*), Kafkas Hanımeli (*Lonicera caucasica*), Yabani Elma (*Malus* sp.), Yabani Armut (*Pyrus eleagrifolia*), Sumak (*Rhus coriaria*) ve Adi Alıç (*Crataegus monogyna*). Bu formasyon içerisinde Katran Ardıcı (*Juniperus oxycedrus*) ve Sapsız Meşe (*Quercus petraea*) gibi bodur ağaç türleri de yer almakta, yaklaşık 1000–1800 m. yükseklikler arasında hakim duruma geçerek kuru orman formasyonunu oluşturmaktadır (OGM, 2012).

- Çalı ve Sarıçam Orman Formasyonu: Bölgenin kuzeydoğu bölümünde oldukça geniş yer kaplayan Sarıçam (*Pinus sylvestris*) ormanları yaklaşık 1300–2400 m. yükseklikler arasında yayılış göstermektedir. Batıya doğru yayılış alanı daralan ve tamamen ortadan kalkan sarıçam ormanları; İspir'in güneyinde ve batısındaki kesimlerde, özellikle Çoruh vadisinin kuzeye bakan yamaçlarında dar sahalı küçük koruluklar şeklinde korunabilmişlerdir (OGM, 2012).

Alanda en çok yayılış gösteren endemik bitki türü İspir Meşesi (*Quercus macranthera subsp. syprensensis*)'dir. Ayrıca diğer endemik bir tür olan İspir Çingırağı (*Campanula troegerae*) türü ile ilgili de Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından 2017 yılında "Tür eylem planı projesi" hazırlanmıştır. Alanda yapılan floristik çalışmaya göre, Çoruh Vadisinde 88 familyaya ait 509 bitki türü tespit edilmiştir. Bu türlerden 56 tanesi endemiktir. Endemik türlerin oranı yaklaşık %10'dur. Endemiklerin büyük kısmı Türkiye genelinde de görülen geniş yayılışlı endemiklerdir. *Clypeola raddeana*, *Alyssum artvinense*, *Acer divergens* var. *divergens*, *Seseli andronakii*, *Morina persica* var. *decussatifolia*, *Anthemis calcarea*, *Centaurea pecho*, *Centaurea straminicephala*, *Centaurea hedgeri*, *Paracaryum*

artvinense, *Paracaryum montbretii*, *Verbascum gracilescens*, *Veronica oltensis*, *Micromeria elliptica*, *Allium sosnowskyanum* vadideki dar yayılışlı endemiklerdendir. *Ferula mervynii* ve *Psephellus coruhensis* ilk kez vadiden bulunan ve bilim dünyasına sunulan yeni türler olarak tanımlanmıştır (DSİ, 2006; ÇEM, 2010; OGM, 2012; Duran ve ark., 2009; Sağıroğlu ve Duman 2007; DKMP, 2017).

Alanda Doğu Göknarı (*Abies nordmanniana* sub. *nordmanniana*), Doğu Ladini (*Picea orientalis*), Huş (*Betula pendula*), Titrek Kavak (*Populus tremula*), Asya Kavağı (*Populus usbekistanica*), Dişbudak (*Fraxinus* sp.), Yalancı Akasya (*Robinia pseudoacacia*), Akçaağaç (*Acer* sp.), Gürgen (*Carpinus* sp.), Salkım Söğüt (*Salix babylonica*), Sepetçi Söğüdü (*Salix viminalis*), Adi Ceviz (*Juglans regia*), Ak Dut (*Morus alba*), Kara Dut (*Morus nigra*), Adi fındık (*Corylus avellana*) gibi odunsu bitki türleri de yayılış göstermektedir.

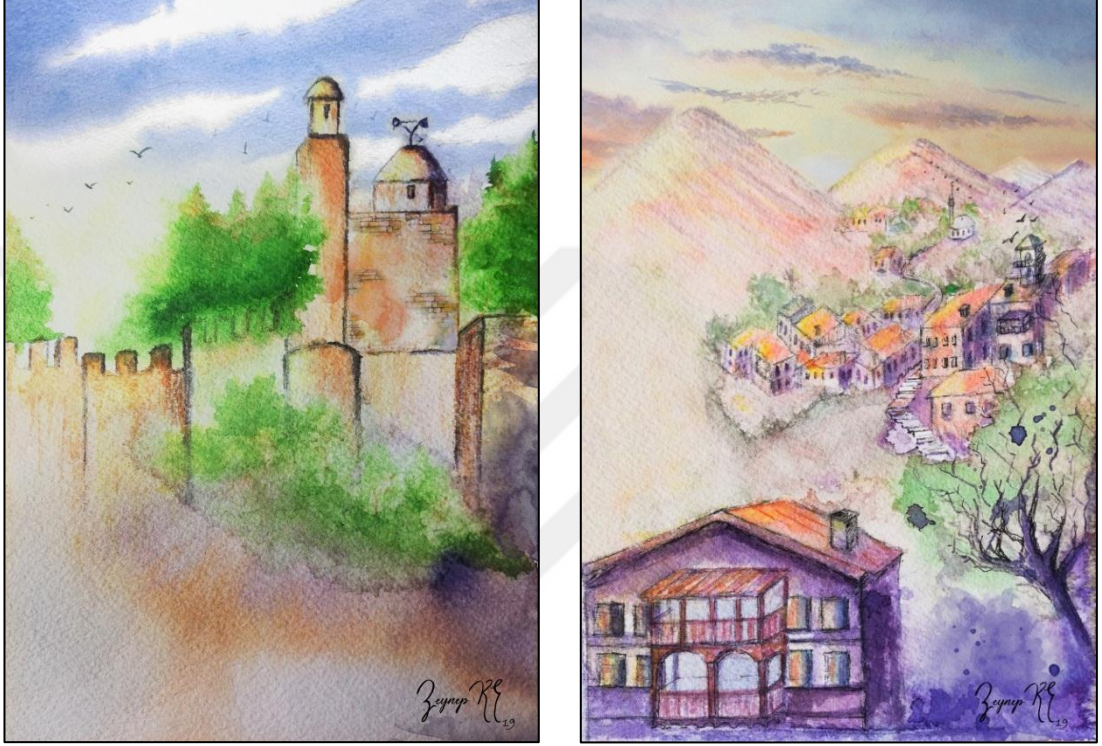
4.1.6 Yaban Hayatı

Alan doğal yapısı nedeniyle yaban hayatı açısından zengin bir potansiyele sahiptir. İspir Verçenik Dağı Yaban Hayatı Geliştirme Sahası (YHGS)'nda bulunan ve IUCN listesinde yer alan bazı memeli türleri: Boz Ayı (*Ursus arctos*), Çengel Boynuzlu Dağ Keçisi (*Rupicapra rupicapra*), Dağ Keçisi (*Capra aegagrus*), Kurt (*Canis lupus*), Yaban Kedisi (Wild Cat), Vaşak (*Lynx lynx*) popülasyonlarına sahip olup; Çengel Boynuzlu Dağ Keçisi (*Rupicapra rupicapra*) ve Yaban Keçisi (*Capra aegagrus*) ise koruma altında olan yaban hayvanlarıdır (DKMP, 2008).

Çoruh Vadisi kuş göç yolu üzerinde olup, önemli kuş türlerine ve çeşitli kelebek türlerine de ev sahipliği yapmaktadır. Verçenik Dağı Yaban Hayatı Geliştirme Sahasında bulunan ve IUCN listesinde yer alan bazı kuş türleri: Sakallı Akbaba (*Gypaetus barbatus*), Kızıl Akbaba (*Gyps fulvus*), Kara Akbaba (*Aegypiusmonachus*), Dağ Horozu (*Tetrao mlokosiewiczzi*) ve Ur Keklik (*Tetraogallus caspius*) gibi kuş popülasyonlarına sahiptir. Alanda ayrıca bazı göl ve akarsularda endemik bir tür olan türü kırmızı benekli alabalık (*Salmo trutta macrostigma*) yaşamakta olup, koruma altında olan bir türdür (DKMP, 2008).

4.2 Araştırma Alanının Kültürel Peyzaj Özellikleri

Araştırma alanının yer aldığı İspir ilçesi; eski medeniyetlere kadar uzanan tarihi dokusu, kırsal yerleşimleri, geleneksel yaşam şekli, yöreye özgü tarihi taş konaklarıyla, kültürel peyzaj özelliklerini ve özgün yöresel mimari öğeleri içermektedir (Şekil 13).

Şekil 13. Tarihi İspir Kalesi ve İspir evlerini betimleyen suluboya çalışmaları

Araştırma alanı olarak belirlenen Tarihi İspir Kalesi ve Tarihi İspir Evleri tarihi kent dokusunu ve bu bağlamda kentin kültürel mirasını oluşturmaktadır. Alan, gerek kültürel miras özellikleri ile gerekse tarihi dokusu ile kültürel peyzajın bütünleştiği bir çevreyi oluşturmaktadır. Araştırma alanı sınırını belirleyen ana unsurlar olan İspir Kalesi ve İspir Evleri sahip olduğu kültürel peyzaj özellikleri ile UNESCO ve USANPS' nin belirlediği kültürel peyzaj kategorilerden birçoğuna uygun olduğu tespit edilmiştir. İki alan ayrı değerlendirilecek olursa:

- İspir Kalesi ve çevresi, tarihsel çerçeve içerisinde değişim ve gelişim göstermiş, farklı medeniyetlerin geleneklerini, inançlarını veya değerlerini yansıtarak bugüne kadar gelebilmiş bir mimari yapıdır. Yöreye özgü taşlarla ve ustalıklı örülmüş duvarları, doğal şartlara (iklim, topografya, flora vb) uygun ve doğal peyzaja uyumlu karakteristik mimari yapısı, arkeolojik sit

özelliğine sahip olması ile tarihi yöresel bir peyzaj niteliği de taşımaktadır. Kale ve çevresi tüm özellikleri ile USANPS “tarihi yöresel peyzajlar”, “Tarihi Tasarlanmış Peyzajlar”, “Etnografik Peyzajlar” ve UNESCO “İnsan eliyle tasarlanmış Peyzajlar” kategorilerine girmektedir.

- Tarihi İspir Evleri, tarihi dokusu, yöreye özgü taşlarla örülmüş mimari yapısı, karakteristik Türk ev tipolojisi özellikleri, doğal şartlara ve doğal peyzaja uyumlu dokusu, yerel halkın inanç, gelenek-görenek gibi değerlerini yansıtması ile USANPS “tarihi yöresel peyzajlar”, “Tarihi Tasarlanmış Peyzajlar” ve UNESCO “Sürekliliği Olan Peyzaj Alanları” kategorilerine girmektedir. Bu bağlamda araştırma alanının kendine özgü değerleri ile önemli bir kültürel peyzaj alanı olduğu ve çalışmaların bu yönde yapılması gerektiği söylenebilir.

4.2.1 Tarihsel Gelişim Süreci

İspir, gerek Karadeniz ile Anadolu arasındaki stratejik konumu, gerek soğuk iklime sahip bir yörede bulunmasına rağmen “korunaklı ve ılıman” bir coğrafyaya sahip olması nedeniyle eski zamanlardan beri insanların tercih ettiği bir yerleşim birimi olmuştur. Tüm bu özelliklerinin yanı sıra Çoruh Nehri kenarında su kaynaklarına kolay ulaşılabilen bir konumda olması ve uygun iklim şartları nedeniyle tarıma elverişli olması da bu özelliğini destekleyici olmuştur.

İspir ve çevresini ilk olarak Urartular ve daha sonra İskitler döneminde Sakaların bir kolu olan Saspeirlerin kullandığı düşünülmektedir. İspir adının kökeninin de kurucusu olan Saspeirlere dayandığı düşünülmektedir. Saka hâkimiyetinden sonra sırasıyla Medlerin ve Perslerin İspir’i hâkimiyetleri altına aldığı ve daha sonrasında Bizans İmparatorluğunun M.S. 430 yılında tüm Çoruh Vadisi ile birlikte İspir’e de hâkim olduğu bilinmektedir. Bizans hâkimiyeti boyunca Erzurum ve çevresi sınır şehri olarak değerlendirilmiş ve genel olarak savunma maksatlı kullanılmıştır. Daha sonra Arap hâkimiyetine giren bölgeyi kısa bir süre sırasıyla Sasani, Emevi ve Abbasiler yönetmiştir. İlerleyen zaman içerisinde bölge Selçuklu devletinin bir beyliği olan Saltuklular egemenliği altına girmiştir. Saltuklulardan sonra Selçuklu himayesine geçmiştir. Ancak Moğolların Anadolu’ya gerçekleştirdikleri akınlar neticesinde İlhanlılar bir süre bölgede hüküm sürmüştür. İlhanlıların ardından

sırasıyla Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safeviler, Gürcü Krallığı ve en son Osmanlı İmparatorluğu himayesine giren İspir, bu dönemde çevresindeki diğer yerleşim birimlerinin de merkezi haline gelmiş ve gelişmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun 1922 yılında yıkılmasıyla beraber Türkiye Cumhuriyetinin Erzurum iline bağlı bir ilçe olarak sınıflandırılmıştır (Aktemur ve Kukaracı, 2004; Taşçı, 2008).

4.2.2 Tarihi İspir Kalesi

İspir Kalesinin ne zaman inşa edildiği tam olarak bilinmemesine rağmen bazı kaynaklara göre Urartular döneminde, bazı kaynaklara göre ise İlhanlılar döneminde inşa edildiği tahmin edilmektedir. Kimi tarihçiler Kale'deki Çoruh Vadisine inen gizli su yolu gibi bazı mimari detaylardan dolayı Urartular döneminde inşa edildiğini iddia etmektedir. Bazı kurumsal kaynaklarda da belirtilen genel kanı ise İlhanlılar döneminde inşa edildiği yönündedir (Aktemur ve Kukaracı, 2004; Taşçı, 2008) (Şekil 14).

Şekil 14. İspir Kalesinin güney yönünden görünüşü

Çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapan bölgede sırasıyla Bizans, Selçuklu-Saltuklu ve Osmanlı dönemlerinde İspir Kalesinde, onarım ve eklemeler yapılmıştır. Özellikle Osmanlı döneminde Kanuni Sultan Süleyman tarafından bölgedeki kalelerin onarım ve tadilatlarına yönelik emri ile kalede çeşitli onarımlar yapılmıştır (Aktemur ve Kukaracı, 2004).

Ana kayanın şekline göre planlanmış olan İspir Kalesi, yaklaşık 125x150 m'lik bir alan üzerine kurulmuştur. Mevcut sur duvarları düzensiz yonu taş malzeme ve horasan harcı ile örülmüştür. Yarım daire ve kare planlı burçlarla takviye edilmiş olan iç kaleye, doğu yöndeki basamaklı yol ile ulaşılabilir. İç Kalenin güney sur duvarına bitişik olarak inşa edilen Kale mescidi ve Minare XII yy. Saltuklu ilaveleri olup, kalenin XII yy. da ekleme ve tadilat yapılarak restore edildiğini göstermektedir. Kale mescidi ve Minareye denk gelen güney sur duvarında yöreye özgü sarı renkte düzgün kesme taş kullanılmıştır. Kale mescidi günümüzde Kale Camii olarak kullanılmaktadır. Kalenin batı yönü ise sarp kayalıklarla çevrili olup, Çoruh'a inen gizli suyolu kalıntısı da bu yönde bulunmaktadır. Ayrıca Kalenin doğu yönünde ise kilise kalıntıları bulunmaktadır (Aktemur ve Kukaracı, 2004) (Şekil 15).

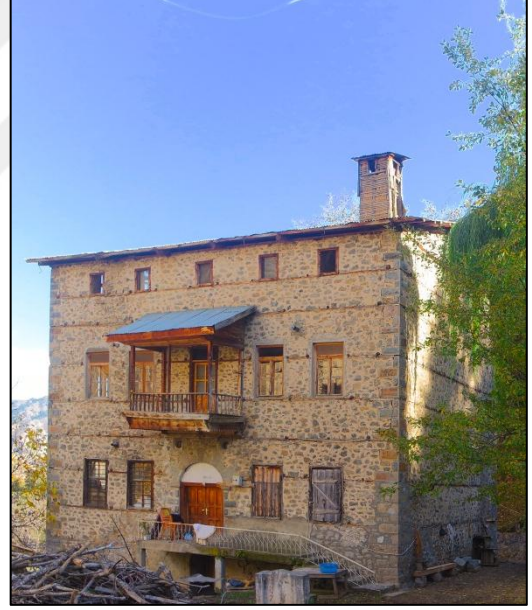
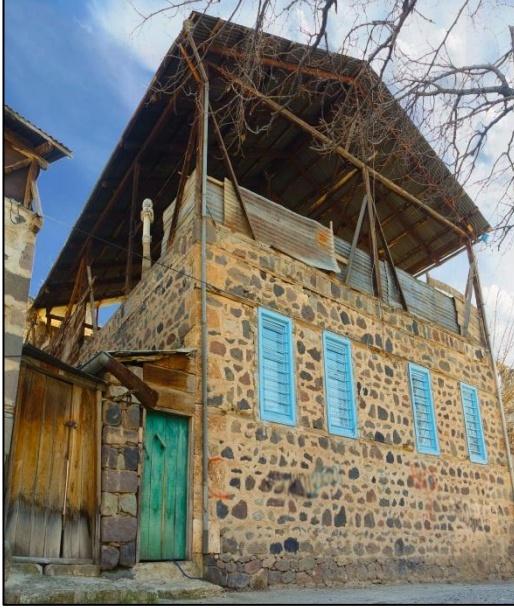
Şekil 15. Kalenin doğu yönündeki kilise kalıntıları

4.2.3 Tarihi İspir Evleri

İspir'in tarihi ve geleneksel dokusunu en iyi biçimde yansıtan İspir evleri, yöreye özgü zengin tarihi ve mimari dokusuyla kültürel peyzajı tamamlayıcı niteliktedir. Anadolu'nun her yöresinde olduğu gibi, İspir evleri de kendine has dokusu, yörenin ılıman iklim yapısı ve doğal şartları, yöreye özgü malzeme ve yöre halkının geleneksel yaşam biçimine göre şekillenmiştir (Şekil 16; Şekil 17).

Şekil 16. Kalenin kuzey yönünden tarihi İspir Evlerinin görünüşü

Şekil 17. Tarihi İspir Evleri

İspir Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgesinin kesiştiği bir alanda bulunması sebebiyle her iki yörenin mimari özelliklerini de taşımaktadır. Araştırma alanı içindeki evler; Erzurum'un geleneksel "Ahşap Hatıllı Taş Mimari" evleriyle benzerlik gösterirken, ilçenin Karadeniz'e yakın olan kesimlerinde ise "Ahşap İskeletli Evler" inşa edilmiştir. Araştırma alanı olan İspir merkezde ise, yakın mahallelerde ve Sırakonaklar mahallesinde Erzurum'un geleneksel taş mimari yapısıyla özdeşleşen yöresel evler inşa edilmiştir. Bu bağlamda alanın coğrafi ve topografik özelliklerinin çeşitlilik göstermesi, aynı ilçe içerisindeki evlerin mimari

yapısına da etki gösterdiği tespit edilmiştir. Bununla beraber kullanılan malzemeye yakınlık, malzemenin ustalık gerektirmesi ve ekonomik koşul gibi faktörler de ev mimarisini büyük ölçüde etkilemiştir. Örneğin; Karadeniz'e yakın kesimlerin yoğun çam ormanlarıyla çevrili olması ve taş taşımaya uygun olmayan topografyaya sahip olması sebebiyle ahşap evler tercih edilmiştir. İspir merkezde ise arazi yapısının taş taşımaya uygun olması, çam ormanlarıyla çevrili olmaması gibi doğal faktörlerin yanında, taş işçiliğinin ustalık gerektirmesi gibi ekonomik koşullar neticesinde evlerin mimari yapısı şekillenmiştir. Ayrıca Sırakonaklar mahallesinin İspir'e oldukça uzak olmasına rağmen, ekonomik açıdan oldukça yüksek gelire sahip olmaları ve taş ustalarına sahip olmaları neticesinde Taş konaklar inşa etmişlerdir. Sırakonaklar' ismini veren bu taş konaklar mimari açıdan oldukça önemli kültürel miraslardır.

Araştırma alanı sınırında kalan taş mimariye sahip Tarihi İspir evleri detaylı bir şekilde incelenmiş olup, elde edilen bulgular neticesinde evlerin kendine has olan mimari ve yapısal özellikleri tespit edilmiştir. Bu özellikler:

- Evlerin inşasında doğal yapıya uygun yöresel malzemeler kullanılmıştır.
- Evler iklim, topografya gibi doğal faktörlerin yanı sıra yapıldığı dönemin siyasi, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel koşullarına göre şekillenmiştir.
- Yöre hem Doğu Anadolu hem de Karadeniz bölgeleri bir geçiş bölgesinde bulunması nedeniyle farklı kültürleri de içinde barındırmaktadır. Bu bağlamda var olan kültürel zenginlik yöresel mimariye yansımıştır.
- Yörede Eldem (1954) 'in belirlediği plan tipolojilerinden, sofasız, iç sofalı ve dış sofalı plan tipi mevcuttur. Yaygın olarak iç ve dış sofalı plan tipi kullanılmıştır.
- Evler genellikle 1 ya da 2 katlıdır. Evlerin katsayısı ve plan tiplerini ekonomik ve coğrafi koşullar belirlemiştir.
- Evler çoğunlukla balkonlu, ön cepheleri Çoruh ve Kale manzarasına hakim olacak şekilde inşa edilmiştir. Özellikle 2-3 katlı konaklar geniş bahçeli ve manzaraya hakim noktalarda konumlandırılmıştır (Şekil 18).
- Evlerin yapıldığı döneme, ev sahibinin zevkine göre plan, dış cephe, pencere, balkon gibi mimari detayları veya evi inşa eden ustanın taş işçiliği, döşeme,

süsleme gibi üslup farklılıkları bulunmaktadır. Örneğin 100 yıllık ve 300 yıllık bir evde bazı detaylar farklılık gösterebilmektedir.

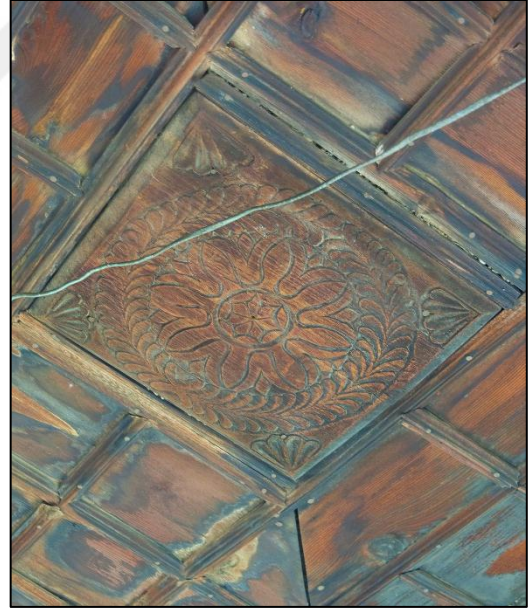
- Evlerde genel olarak doğal taş, ahşap, toprak, tuğla, sac, metal gibi Anadolu Türk evlerine özgü olan temel yapı malzemeleri birlikte kullanılmıştır. Evler yöreye özgü “moloz taş, ahşap hatıl ve horasan harcı ” kullanılarak inşa edilmiştir. Evlerin dış duvarlarının köşeleri, bazı evlerin kapı-pencere kenarlarında “düzgün kesme taş”, cepheleri ise “moloz taş” ile örülmüştür. Ekonomik gelire göre yapı harcında çoğunlukla Horasan harcı kullanılmış olup; düşük gelirli bazı evlerde çamur kullanılmıştır. Bazı evlerin temelinde ise İspir Kalesinden sökülen taşlar kullanılmıştır. Evdeki giriş, kapı, pencere, tavan, yer döşemesi, yüklük, makat, kapı alınlığı, kapı-pencere çerçeveleri, balkon, merdiven gibi birçok ögede genellikle ahşap kullanılmıştır. Özellikle dayanıklı olan Çam ahşabı kullanılmış olup, ucuz olması sebebiyle kimi kısımlarda kavak, söğüt, gürgen gibi ağaçların ahşabı da kullanılmıştır.
- Daha eski tek katlı yapılar sade ve yığma taş yapıyla inşa edilmişken 2-3 katlı konaklar moloz taş ile inşa edilmiştir.
- Evlerin iç mimarisinde Türk ev tipini de oluşturan sofalar, odalar, mutfak, kiler/ambar, kehriz veya gusülhane bulunurken; peyzaj/dış mimarisinde avlu, ön/arka bahçe, tandır evi, ahır, merak, müştemilat gibi yapılar bulunmaktadır. Yapıların plan, kat yapısı, ekonomik koşullar, arazi yapısı, bahçe büyüklüğü gibi faktörler neticesinde; tandırlık, merak gibi yapılar evin bünyesinde; ahır evin bodrum katında inşa edilmiştir. Tarımla uğraşan bazı hanelerde evlerin ahır olmayıp, depo, ambar gibi yapıları buna göre şekillenmiştir.
- Ağır hava şartlarından dolayı evlerin duvarları oldukça kalındır ve duvar kalınlığı 80 ila 120 cm arasında değişkenlik göstermektedir. Evin iç duvarları ise daha incedir.
- Evlerin ön cepheleri daha özenli, kapı ve penceresi simetrik, duvar yapı elemanı daha düzgün ve simetrik ya da balkonlu olacak şekilde inşa edilmiştir.
- Evlerdeki pencereler yapıya simetrik bir şekilde yapının büyüklüğüne, bulunduğu kata göre değişiklik göstermektedir. Pencere çerçeveleri ve söveleri ahşaptan yapılmış olup, zemin katlardaki evlerin pencereleri

korunma ve mahremiyet amaçlı demirlidir. Bazı evlerin üst katlarında ise çift kanatlı pencereler bulunmaktadır.

- Ekonomik koşullara göre evlerin genellikle bahçesi olmakla beraber günümüzde bahçeleri yok olmuş evler de vardır. Bahçe, geleneksel Türk evi bahçelerinde olduğu gibi meyve ağaçları ile doğal peyzajdan oluşmakta olup, üzüm asması kullanımı dikkat çekmektedir. Üzüm asmaları balkonlarda, pencere demirlerinde ya da el yapımı çardaklarda kullanılmıştır (Şekil 18).
- Evlerdeki balkon yapısı çoğunlukla evin ön yüzündeki ana giriş kapısının üzerinde 2. Kat seviyesinde simetrik bir şekilde yerleştirilmiş ve balkona 2. kattaki odalardan ya da sofalardan ulaşılabilir. Balkonlar genel olarak ahşaptan yapılmıştır. Kimi balkonlar ahşap bir merdiven ile girişten ulaşılabilir şekilde tasarlanmıştır. Bazı balkonlarda çeşitli el işi süslemeler bulunmaktadır. Balkonları korumak amacıyla üzerleri sac gibi koruyucu malzemelerle kapatılmıştır (Şekil 19).
- Süslemeler daha çok evin içinde kullanılmış olup, evin girişinden itibaren, kapı, tavan, yüklük gibi ahşabın yoğun olduğu yerlerde kullanılmıştır. Evin dışı ise sade olup, süslemeler balkonlarda kullanılmıştır.
- Bazı evlerde haremlik, selamlık girişleri ve birden çok sofa bulunmaktadır.
- Evin dış bahçe kapısı genellikle çift kanatlıdır.
- Evlerin çatısı genel olarak ahşap dikmelerle desteklenmiş eğimli beşik çatıdır. Çatıların üzerleri saç ile kaplanmıştır.
- Bazı tandır evlerinde yöreye özgü olan kırlangıç örtü kullanılmış olup, günümüzde bu örtü biçimi genellikle tahrip olmuş vaziyettedir.
- Eldem (1954)'in belirlediği Türk Evi özelliklerinden döneme göre çıkma ve cumba gibi cephe unsurları İspir evlerinde kullanılmamıştır.
- Ev bahçelerinin mutlaka mahremiyet amaçlı evin dış duvarına benzer yapı malzemesiyle yapılmış ve yüksek duvarları vardır.

Şekil 18. Manzaraya hakim noktada konumlanmış bahçeli konak

Şekil 19. Ahşap balkondaki süsleme detayı

İspir evlerinin yöredeki Erzurum Evleri ile yakın ilişkili olduğu, plan tipi, yapı malzemesi, yapım tekniği, mimari dokusu bakımından incelendiğinde geleneksel Türk ev tipolojisine uygun, Türk kent ve sokak dokusuna uygun, yöreye özgü karakteristik bir mimari yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir.

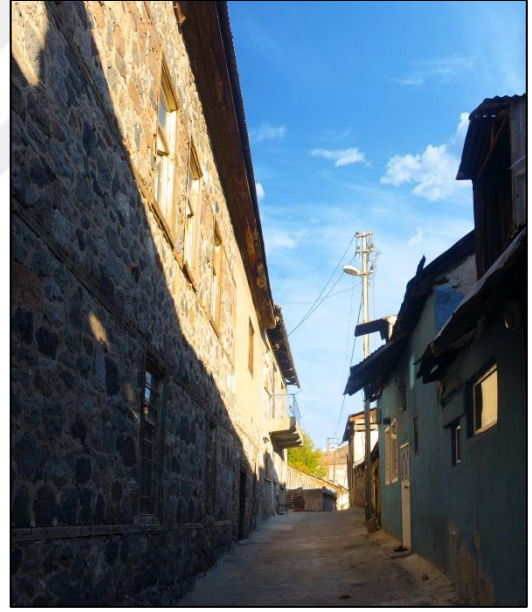
4.2.4 İspir'in Tarihi Kent ve Sokak Dokusu

İspir ilçesi tarihi yapısı, geleneksel evleri ve sokak dokusuyla Eldem (1954), Kuban (1955), Cansever (1997) ve Bektaş (2018)'ın da belirttiği Türk kent yapısının belirgin özelliklerini taşımaktadır. Alanda tespit edilen kent ve sokak dokusuna dair özellikler aşağıdaki gibidir:

1. Araştırma alanı Anadolu kentlerinin büyüme modeli olan “kale kent” özelliğini taşımaktadır.
2. Araştırma alanının eski kent yapısını; nehir kenarında konumlanmış, yüksek kayalık bölgede inşa edilmiş Kale ve surlarıyla beraber Kale surlarının bitişiğinden itibaren Çoruh Nehri boyunca inşa edilmiş konut bölgesi oluşturmaktadır. Surların dışında konut bölgesinin de sokaklarla bağlandığı Tuğrul Şah Camii devamında çarşı, meydan, çeşme, imarathane, medrese ve pazar yeri bulunmaktadır. Ayrıca konut bölgesinde sokakların kesiştiği kısımlarda çeşmeler mevcuttur.
3. Araştırma alanının konut bölgesinde evlerin çoğunlukla ahır, ambar ve avlulu inşa edilmesi, halkın Anadolu Türk kent yaşamının en önemli parçası olan tarım ve hayvancılıkla geçindiğini göstermektedir.
4. Araştırma alanının kent merkezi dışında veya köylerde tarım alanları, bağlar, bostanlar, meralar ve hayvancılık alanları, mesire yerleri, boğa güreşi alanları da planlanmıştır.
5. Tarihi İspir evlerinin bulunduğu bölgede genişlikleri farklı olmakla birlikte dar, çıkmaz ve dolambaçlı sokaklar bulunmaktadır.
6. Sokaklar günümüzde çoğunlukla betonla kaplanmış olmasına karşın, bazı sokaklardaki döşemeler (taş döşenmiş ya da toprak yol) Türk sokak kimliğini taşımaktadır (Şekil 20).
7. Sokaklar genellikle sade bir yapıya sahip olup; topografyaya göre çok sayıda yokuş, merdiven gibi geçişlere sahiptir (Şekil 21).

Şekil 20. Tarihi İspir Evlerinin kuzey yönünden sokak dokusunun görünüşü

Şekil 21. Yokuşlu ve dar sokak yapısı

4.2.5 Taşınmaz Kültür Varlıkları ve Sit Alanları

İspir ilçesi tarihsel süreç boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yaptığı için mimari ve tarihsel açıdan önemli çok sayıda eski yerleşim yeri, kale, cami, kilise, medrese, han gibi kültür varlıklarına sahiptir. Araştırma alanının tarihi dokusunu oluşturan İspir Kalesi ve Tarihi İspir evlerinin yanında Tuğrul Şah Camii ve Tarihi Kadioğlu Medresesi başlıca kültür varlıklarını oluşturmaktadır (Şekil 22). Kültür varlıklarının

günümüze gelebilmiş olanları bir tablo ile ifade edilmiştir (Aktemur ve Kucaracı, 2004) (Tablo 2).

Şekil 22. Tuğrul Şah Camii ve Kadioğlu Medresesi

Tablo 2. Araştırma alanına ilişkin kültür varlıkları

NO	ADI	BULUNDUĞU YER	YAPILDIĞI DÖNEM veya TARİH	MİMARİ veya YAPISAL ÖZELLİĞİ	MEVCUT DURUMU
KALELER					
1	İspir Kalesi	İspir Merkez Mahalle	Urartular İlhanlılar	Düzensiz yonu taş malzeme ve horasan harcı	Kısmen Yıkılmış
2	Semehrek Kalesi	Maden Mahallesi	Urartular	Düzensiz yonu taş malzeme ve horasan harcı	Çoğu Yıkılmış
3	Karahan Kalesi	Karahan Mahallesi	Ortaçağ	Yöreye özgü sal taşı	Tamamı Yıkılmış
4	Fısırik Kalesi	Devedağı Mahallesi	Urartular	Düzensiz yonu yöresel sarı taş ve horasan harcı	Kısmen Yıkılmış
5	Sanduk Kalesi	Sandık Dağı Mevkii	Bilinmiyor	Bilinmiyor	Çoğu Yıkılmış
6	Mohurgot Kalesi	Karakale Mahallesi	Ortaçağ	Bilinmiyor	Tamamen Yıkılmış
GELENEKSEL KONUT MİMARİSİ					
1	İspir Evleri	İspir Merkez Mahalle	XIX-XX yy.	Yöresel kesme taş ve ahşap hatlı	Yapıya göre değişmekte
2	Sırakonaklar Evleri	Sırakonaklar mahallesi	Bilinmiyor	Yöresel kesme taş ve ahşap hatlı	Yapıya göre değişmekte
3	Viranşehir Harabeleri	Yağlı mahallesi	Ortaçağ	Koç heykeli, koç kabartmalı mezar taşı ,kilise, saray han	Tamamı yıkılmış
4	Kaya Yerleşmeler	Sırakonaklar mahallesinin doğusu	Ortaçağ	Doğal kayalara oyulmuş evler	Sağlam
5	Akkoyunlu Harabeleri	Koç Köyü Yaylası	Akkoyunlular	Koç heykeli, koç kabartmalı mezar taşı	Çoğunlukla yıkılmış
KİLİSELER					
1	İspir Kalesi Kilise Kalıntısı	İspir Merkez Mahalle	Komenoslar 1223-1225	Kesme taş, moloz taş	Çoğunlukla yıkılmış

Tablo 2 (devam)

2	Bahçeli Kilise Kalıntısı	Bahçeli Mahallesi Doğusu	IX-X yy.	Düzensiz yonu taşı, çakıllı kum ve kireç karışımı harç	Çoğunlukla yıkılmış
3	Cankurtaran Kilise Kalıntısı	Cankurtaran Mahallesi doğusu	X yy.	Düzensiz yonu taşı, kireç harcı	Çoğunlukla yıkılmış harabe
4	Yedigöze Şapeli	Yedigöze Mahallesi	X yy	Düzen kesme taş, çakıllı kireç harcı	
5	Sırakonaklar Kilisesi	Sırakonaklar Mahallesi	XIX yy olabilir-bilinmiyor	Cami olarak kullanılıyor, düzen kesme taş işçilikli mimari, kabartma el motifleri	Özellikli kısmen yitirmiş, sağlam
HAN					
1	Karahan	Karahan Mahallesi	Osmanlı	Bilinmiyor	Tamamen yıkılmış
2	Alacabük Han Kalıntısı	Alacabük Mahallesi	Bilinmiyor	Bilinmiyor	Tamamen yıkılmış
CAMİİ, MESCİT VE TÜRBE					
1	İspir Kale Mescidi	İspir Merkez Mahalle	Selçuklu Saltuklular	Selçuklu mimarisi, yöreye özgü düzgün kesme sarı taş	Özellikli çoğunlukla yitirmiş, sağlam
2	Tuğrul Şah Camii	İspir Merkez Mahalle	Selçuklu 1200-1225	Selçuklu mimarisi, kırılmalı kubbe yöreye özgü düzgün kesme taş	Özellikli çoğunlukla yitirmiş, sağlam
3	Melik Halil Gazi Mescidi	İspir Merkez Mahalle	Selçuklu 1200-1202	Selçuklu mimarisi, Kesme taş, kırılmalı örtü	Özellikli çoğunlukla yitirmiş, sağlam
4	Derviş Halil Gazi Türbesi	İspir Merkez Mahalle	Bilinmiyor	Kesme taş,	Tamamen yıkılmış, harabe
5	Ömer Paşa Türbesi	Numanpaşa Mahallesi kuzeybatısı	Osmanlı XVII yy. ortaları	Kesme taş, tek kubbeli Basık sivri kemerli yapı	Özellikli çoğunlukla yitirmiş, kemerli yapı sağlam
6	Numan Paşa Camii	Numanpaşa Mahallesi	Osmanlı XVII yy. ortaları	Yöreye özgü düzgün kesme sarı taş	Özellikli tamamen yitirmiş, sağlam
MEDRESELER					
1	Kadıoğlu Medresesi	İspir Merkez Mahalle	1238	Yöreye özgü düzgün kesme taş, moloz taş, sivri kemerli kapı girişi	Özellikli çoğunlukla yitirmiş, sağlam
2	Numan Paşa Medresesi	Numanpaşa Mahallesi	1750-1751 XVIII yy.	Bilinmiyor	Tamamen yıkılmış, harabe
DİĞER KÜLTÜREL MİRASLAR					
1	Numan Paşa Köprüsü	Numanpaşa Mahallesi-Bahçeli Mahallesi arası	Osmanlı XVII ortaları	Düzensiz yonu taşı, horasan harcı	Tamamen yıkılmış
2	Mezar Taşları	Koç Köyü Yaylası Koçun Boğazı Mevkii	Karakoyunlu-Akkoyunlu	Koç ve Koyun şeklinde İslamiyet öncesi-Eski Türk geleneği	Tamamen yıkılmış

Elde edilen bulgular neticesinde birçok yapının yöreye özgü malzemeler ile Urartular döneminden itibaren çoğunlukla Selçuklu döneminde yapıldığı düşünülmektedir. Birçok yapının kitabesi kaybolduğu için kesin yapım tarihi bilinmemekte olup, uzmanlar tarafından bazılarının yapım tarihi mimari özellikleri doğrultusunda tahmin edilmiştir. Günümüzde yapılar çoğunlukla yıkılmış, harap olmuş ve özellikle son yıllardaki yanlış restorasyonlar ile özgünlüklerini kaybetmişlerdir. Ayrıca yıkılmış, kayıp, sökülmüş, define avcıları tarafından yoğun bir şekilde tahrip edilmiş çok sayıda yapı bulunmakta olup, bazı verileri hakkında kesin bir bilgi yoktur. Bununla beraber çok sayıda tamamen yıkılmış kilise kalıntıları olup, yapı kalıntıları hakkında plan ve mimari açıdan hiçbir veri olmadığı için kültür varlığı listesine de eklenmemiştir.

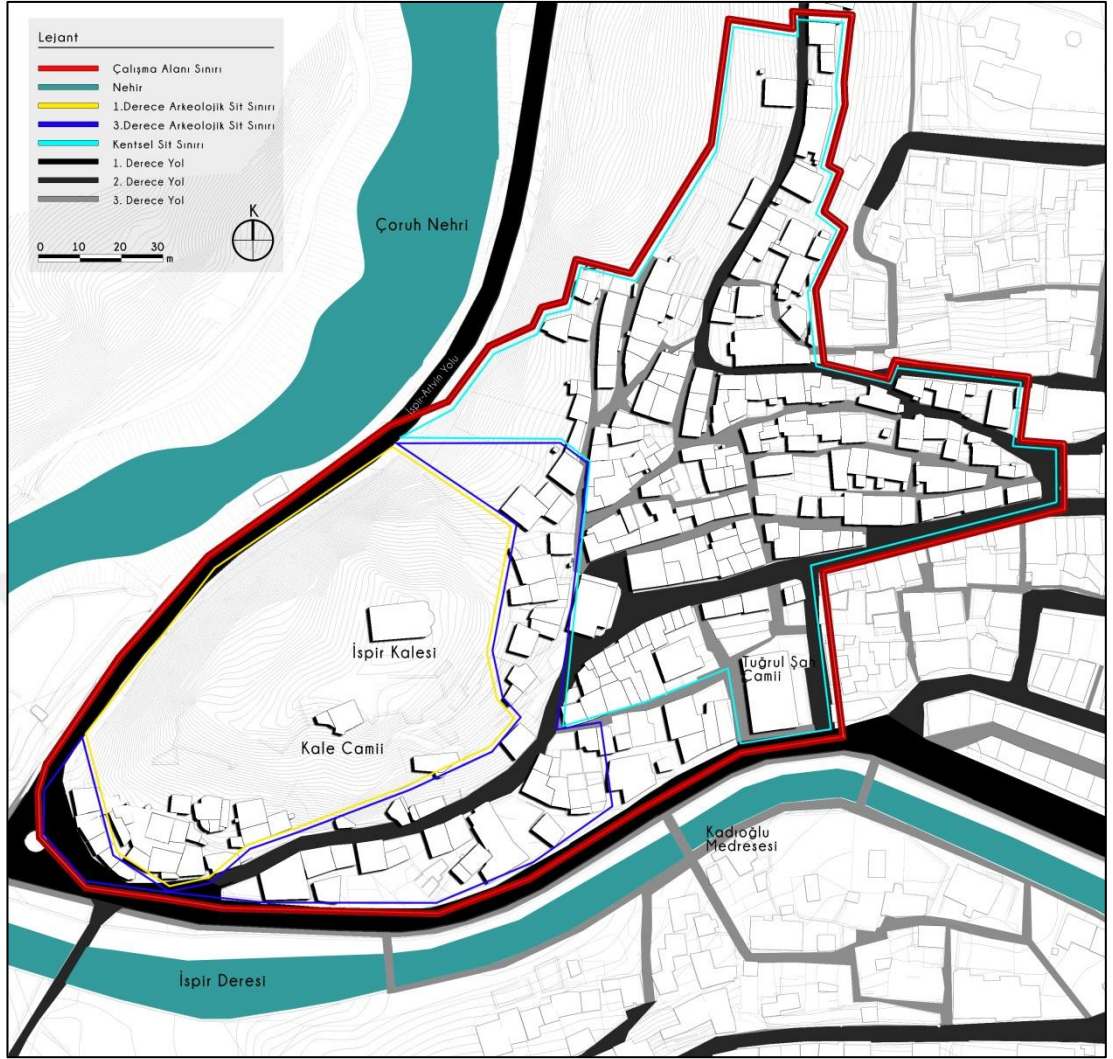
Çalışma alanı farklı medeniyetlere ev sahipliği yaptığı için çeşitli özellikteki mimari yapıları bulundurmaktadır. Bölgedeki savunma ve gözetleme amaçlı kullanılan kaleler önemli yol güzergâhlarına, geçit noktalarına ve yerleşim yerlerinin sarp ve yüksek kesimlerine inşa edilmiştir. Eski uygarlıklardan kale, köprü gibi yapılar kalırken, orta çağdan itibaren kilise, şapel, cami, medrese, mescit gibi yapıların günümüze ulaştığı görülmektedir. Özellikle Müslüman ve gayrimüslim (Gürcü, Hıristiyan Kıpçak, Ermeni) tebaaların hangi bölgelerde yaşadığı hakkında fikir veren yapılar yöreye özgü malzemeler kullanılarak inşa edilmiştir. Bununla beraber Han kalıntıları bölgenin eskiden doğudan gelen yolları bağlayan önemli bir ticaret merkezi olduğuna da işaret etmektedir.

Sit Alanları

Araştırma alanında tescil edilmiş 1. Derece Arkeolojik Sit, 3. Derece Arkeolojik Sit ve İmar Planı kapsamında belirlenen Kentsel Sit alanı bulunmaktadır (Şekil 23).

- 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı: KTB Taşınmaz Kültür Varlıkları ve Yüksek Kurulu Başkanlığı tarafından alınan 30.12.1983 gün ve 9351 sayılı kararıyla İspir Kalesi 1. Derece Arkeolojik Sit alanı ilan edilmiştir. Alan kale, kale surları ve kale peyzajını kapsamakta olup kalenin yakınına inşa edilen yapıları da içine almaktadır. 2 tescilli, 12 tescilsiz yapı bulunmakta olup alan yaklaşık 2,1 ha'dır.

- 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı: KTB Erzurum Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından alınan 23.07.09 gün ve 1331 sayılı kararıyla İspir Kalesi çevresi 3.Derece Arkeolojik sit ilan edilmiştir. İspir Kalesi yakın çevresini kapsayan alanda Tarihi İspir evleri ve bazı konutlar bulunmaktadır. 6 tescilli, 35 tescilsiz yapı bulunmakta olup alan yaklaşık 1,2 ha'dır.
- Kentsel Sit Alanı: 2017 yılında Erzurum Büyükşehir belediyesi tarafından "1. Derece arkeolojik sit, 3. Derece arkeolojik sit ve Kentsel Sit alanı sınırlarını kapsayan Koruma amaçlı imar planı araştırması" yapılmış olup bu imar planı kapsamında arkeolojik sit sınırlarına ek olarak Tarihi İspir Evlerini kapsayan Kentsel sit alanı sınırları belirlenmiştir. Alan Geleneksel Türk kent yapısını, geleneksel sokak dokusunu ve Tarihi İspir Evlerini içermektedir. Alanda 32 tescilli, 138 tescilsiz yapı bulunmakta olup yaklaşık 2,6 ha'dır.

Şekil 23. Araştırma alanına ilişkin sit alanı sınırlarını gösterir harita

4.2.6 Sosyo-Ekonomik Yapı

Araştırma alanına ilişkin sosyo-ekonomik yapı: sosyal yapı, nüfus, eğitim, ekonomi, turizm, geleneksel ve sosyal yapı başlıkları altında verilecektir.

Nüfus

İspir ilçesinin nüfusu 2018 yılı adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verilerine göre; ilçe toplam nüfusu 15898 olup, ilçe toplam kadın nüfusu 8068, toplam erkek nüfusu 7830'dur. İlçe Merkez nüfusu ise 4443'dür. Araştırma alanının bulunduğu Yukarı mahallede 2018 yılı adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verilerine göre; toplam nüfus 1.853'dür (TÜİK, 2019) (Tablo 3).

Tablo 3. İspir ilçesi 2010-2018 yılları arası nüfus dağılımı (TUİK, 2019a)

Yıllar	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Kadın	3.375	3.280	3189	3170	3171	8294	8778	8074	7842	7441	8068
Erkek	3.409	3.268	3142	3087	3399	7954	8091	7529	7342	7028	7830
Toplam	6784	6548	6331	6257	6570	16248	16869	15603	15184	14469	15898

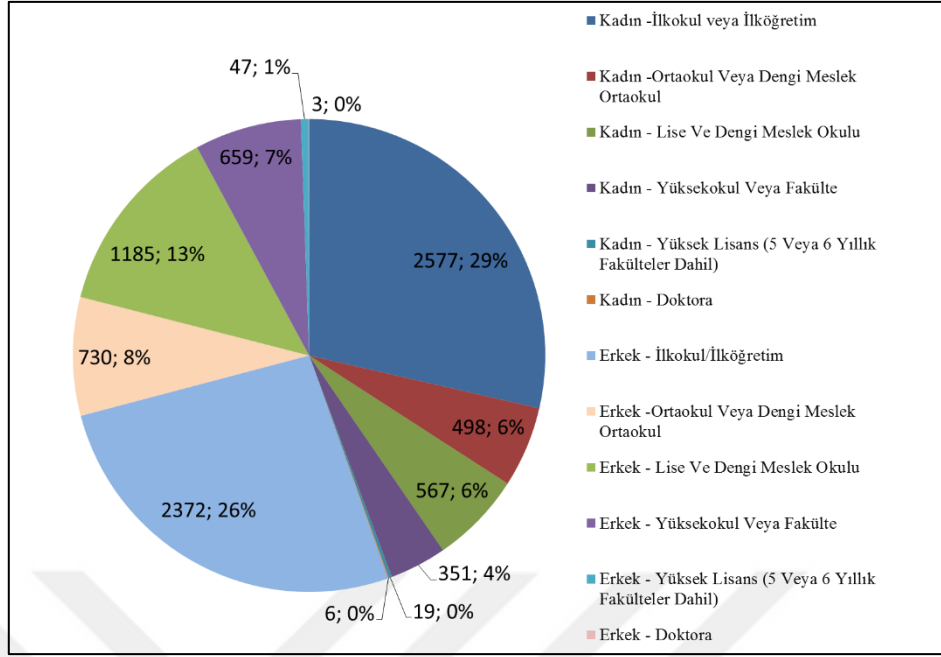
Araştırma bulgularına göre İspir merkez nüfusu son 10 yılda %91,14 oranında artış göstermiştir. Ancak 2012 yılında büyük şehir yasasında yapılan değişiklik nedeniyle çevre köylerin merkez nüfusuna sayılması esası getirildiğinden, 2012-2013 yılları arasında nüfus neredeyse 2,5 kat artmıştır. Aslında burada fiilen bir artış yoktur sadece yasa değişikliği kapsamında ilçe merkez nüfuslarının hesaplanması usulü değiştirilmiştir. Bu nedenle %91,14 lük nüfus artışı istatistiksel bir artış olup gerçek hayatta bir karşılığı yoktur.

Bölgesel olarak çalışma olanaklarının günümüz koşullarının gerisinde kalması nedeniyle merkez dışı mahallelerdeki nüfus oranı düşmekte olup, çevre mahalleler İzmir, İstanbul, Ankara gibi büyük şehirlere sürekli genç nüfus göçü vermektedir. Bu nedenle ilçedeki yaşlı nüfus, genç nüfusa göre daha fazladır.

Yerel istihdam olanaklarının sınırlı oluşu nedeniyle ilköğretim eğitiminden sonra, çalışma çağındaki erkek nüfusun % 40-50'si mevsimlik işlerde çalışmak üzere başka bölgelere gitmekte ve bunun sonucu olarak, tarımsal etkinlikler kadınlar, genç kızlar ve çocuklar tarafından gerçekleştirilmektedir (İspir OİŞ, 2019).

Eğitim

İspir ilçesinde TUİK Ulusal Eğitim İstatistikleri 2017 yılı verilerine göre okuma yazma bilen kişi sayısı 10901, okuma yazma bilmeyen kişi sayısı 1748'dir. Okuma yazma bilen kadın sayısı 5339, okuma yazma bilmeyen kadın sayısı 1476 olup; okuma yazma bilen erkek sayısı 5562, okuma yazma bilmeyen erkek sayısı 272'dir. Geri kalan nüfusun okuryazarlık bilgisi bulunmamaktadır. Okuma yazma bilmeyenlerin çoğunluğu 65 yaş üzeri nüfustur. 2017 verilerine göre 15 yaş ve üzeri kadın ve erkeklerin eğitim durumunu gösterir yüzdeler Şekil 23'de verilmiştir (Şekil 24).

Şekil 24. Araştırma alanındaki eğitim durumunun yüzdeleri dağılımı (TUİK, 2019b)

Ekonomik yapı

İspir İlçesinde nüfusun büyük bir bölümü tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Ayrıca seracılık, arıcılık, ormancılık faaliyetleri de önemli ekonomik gelir kaynakları arasındadır.

İspir, Erzurum'a göre daha ılıman bir iklime sahip olması sayesinde tarıma daha elverişli koşullara sahiptir. Fakat yeterli iklim koşullarının bulunmasının yanı sıra topografyadan dolayı tarıma elverişli alanlar küçük ve bununla birlikte ulaşım ve işçilik açısından çalışmanın zor olduğu alanlardır. Tarım yapılabilen arazilerde genellikle meyve ve sebze yetiştiriciliği yapılmaktadır. Alanda toplam ekili alan 69.000 da, ekili olmayan alan 40.000 da, sera alanı 28 da'dır (İspir İTOM, 2019).

Bölgede mevcut tarım alanlarının büyük bir kısmını sebze ve meyve yetiştirilen tarlalar kaplamaktadır. Özellikle üretimi yapılan ceviz, dut ve dut mamulleri (pestil, kuru dut, pekmez, köme vs.), kurutulmuş meyve en önemli ekonomik kaynaklarından biridir. Fasulye yetiştiriciliğinin yaygın olduğu bölgede ülke genelinde meşhur olan ve Türk Patent Enstitüsünden coğrafi işaret tescili bulunan "İspir Fasulyesi" yetiştirilmektedir. İspir Fasulyesi de bölge halkı için önemli bir

geçim kaynağıdır. Ancak bölgedeki artan göç, genç nüfus azlığı dolayısıyla ihtiyaç duyulan insan işgücü eksikliği nedeniyle tarım faaliyetleri de azalmaktadır.

Hayvancılığın yaygın olarak yapıldığı bölgede küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık yapılmaktadır. Alanda toplam büyükbaş hayvan sayısı 22.300; küçükbaş hayvan sayısı 11.650'dir (İspir İTOM, 2019). Hayvancılıkta yazın hayvanları otlatma, kışın da kaba yem ihtiyacını karşılama bakımından yetersizlik vardır. Alanda mera ıslahı ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır.

İlçede arıcılık faaliyetleri de oldukça fazla yapılmakta ve kaliteli çiçek balı üretilmekte olup, kayıtlı kovan sayısı 12.010' dur (İspir İTOM, 2019). Arıcılık faaliyetlerini geliştirmek amacıyla devlet eliyle teşvik edilmektedir.

İlçe bağlı olduğu Erzurum iline göre yüksek bir orman varlığı ihtiva etmektedir. İlçe sınırları içerisinde 12 orman köyü bulunmakta olup, bu köylerdeki orman ürünleri üretimi faaliyetlerinden yaklaşık 30 aile geçimini sağlamaktadır. İlçedeki yıllık ortalama odun enval üretimi yaklaşık 6000 m³ civarındadır. Ayrıca yılda ortalama 100 ha ağaçlandırma, 1000 ha toprak muhafaza ve 500 ha mera ıslahı çalışmaları yapılmakta olup, bu faaliyetlerde yaklaşık 70 kadar köylü iş imkanı bulmaktadır (İspir OİŞ, 2019).

İlçedeki sosyo-ekonomik problemlerden dolayı kırsal alanların kalkındırılması için tarım dışı faaliyetlerin önemi gündeme gelmiş, kırsal turizm çekicilikleri ve bunları değerlendirme yolları konusunda yapılan çalışmalar hız kazanmıştır. Bölgede özellikle kırsal kesimlerde ekonomik ve turizm faaliyetlerini geliştirmek amacıyla 2003 yılında Çoruh Nehri Havzası Rehabilitasyon Projesi yapılmış olup, devlet eliyle çeşitli projeler yaptırılmakta ve hibeler verilmektedir.

Turizm

Araştırma alanı doğal yapısından dolayı alternatif turizm faaliyetlerine, kültürel peyzaj karakterinden dolayı kültür turizmine oldukça elverişlidir. Alan Çoruh mikro-havzasında bulunmasından dolayı bitki çeşitliliği ve orman, göl, akarsu ekosistemleri açısından zengindir. Ayrıca Kuzeydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu'nun kesişim noktalarında bulunması sebebiyle ekoturizm potansiyeli yüksektir. Bu bağlamda

alanla ilgili turizm ürünleri konusunda yerelde farkındalık yaratma amaçlı çeşitli proje ve çalışmalar yapılmış olup, istenilen düzeyde bir geri dönüş sağlanamamıştır.

Karadeniz'e uzanan dağ silsilesi, Çoruh nehri, doğal peyzajı ve manzara noktaları, kırsal peyzajı, yaylalar, buzul gölleri, orman yapısı, yöreye özgü endemik bitki ve hayvan türlerinin varlığı ekoturizm için önemli alanları oluşturmaktadır. Bölgede endemik tür olan dağ keçisi (*Rupicapra rupicapra*), yaban keçisi (*Capra egagrus*), kırmızı pullu alabalık (*Salmo trutta macrostigma*) koruma altına alınmış türler olup turizm açısından önemli varlıklardır. Alan ayrıca kuş göç yolları üzerinde bulunmakta ve Urkeklik (*Tetraogallus caspius*), Dağ Horozu (*Tetrao mlokesewiczi*) gibi önemli kuş türlerini ve bazı kelebek türlerini de barındırmaktadır. Bu bağlamda alanda: Çoruh nehrinde rafting, avcılık (dağ keçisi, keklik vb.), kuş ve kelebek gözlemi, doğa fotoğrafçılığı, kaya tırmanışı ve doğa yürüyüşü, yamaç paraşütü, dağ bisikleti, kampçılık gibi ekoturizm faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Alanın ulaşım koşullarından dolayı yeteri kadar turist gelmediği tespit edilmiştir (İspir OİŞ, 2019).

Doğa yürüyüş rotaları olarak; Çamlıca Yaylası Rotası, Davalı Yaylası Rotası, Soğanlı Yaylası Rotası, Moryayla Rotası, Yedigöller Rotası, Elmalı Mağarası Rotası, Şorah Gölü Rotası ve Ahlatlı-Zarnıç Rotası bulunmaktadır. Rotalar farklı zorluk derecelerine sahip olup, Çoruh vadisi boyunca en çok yapılan etkinliklerdendir.

Alan kültürel peyzaj açısından da oldukça zengin olup, kale, cami, mescit, kilise, medrese gibi tarihi ve İspir evleri, Sırakonaklar gibi birçok geleneksel yapıyı da barındırmaktadır. Ayrıca İspir Kalesi, Elmalılı mağarası, Yedigöller, Tarihi İspir Evleri, Sırakonaklar bölgede en çok turist çeken alanlardır.

Geleneksel ve Sosyal Yapı

Alanda geleneksel dokuyu oluşturan en önemli unsurlar doğal, kırsal ve kültürel peyzajlardır. Alanın yöresel, kırsal, doğal ve sosyal yapısı yöreye has tüm özellikleriyle geleneksel dokuyu meydana getirmiştir. İspir, geçmişten bugüne kadar birçok bölgeden göç almış olup, farklı kültür ve gelenekleri içerisinde barındırmıştır. Tarih boyunca Türkler, Ermeniler, Gürcüler, Lazlar gibi farklı etnik kökenlere ev sahipliği yapan ilçedeki bu çeşitlilik, farklı kültürel peyzajların oluşmasına da katkı sağlamıştır. Farklı dönemlerde gelenek, inanç, sosyal yapı, ekonomik yapının

değiştigi toplumların yaşam tarzları geleneksel dokuyu da önemli ölçüde etkilemiştir. Bu bağlamda mimari yapılar da değişiklik göstermiş olup; cami, medrese, kilise, kale gibi birçok kültürel peyzaj unsurları oluşmuştur.

Alanda Karadeniz ve Doğu Anadolu kültürünün bir arada olduğu karma bir geleneksel yapı vardır. İlçenin Rize'ye oldukça yakın olması sebebiyle günümüzde iş, okul, ticaret amaçlı iki bölge arasında sürekli bir temas vardır. İspir'in Karadeniz'e yakın bazı mahallelerinde lazlar, Rizeli halk yerleşmiş ve yıllardır bu bölgeleri benimsemişlerdir. Bu bölgelerdeki sosyo-kültürel yapı Karadeniz geleneklerinden oluşmaktadır ve burada yaşayan halk yöresel kimliklerini yaşatmaktadırlar. Halk, komşuluk ilişkilerini sürdürmektedir. Özellikle kırsal yaşamı benimseyen halk, ormancılık ve hayvancılıkla geçinmekte olup, yayla geleneğini de sürdürmektedir.

İspir Çamlıkaya Mahallesi her sene geleneksel olarak düzenlenen Boğa Güreşleri festivali yapılmaktadır. Çeşitli bölgelerden katılımcıların olduğu festivale ilgi oldukça yoğundur. Özel günlerde ağırlıklı olarak Karadeniz'in yöresel enstrmanı olan tulum ve bununla beraber zurna ve davul da kullanılmaktadır. Geleneksel halk dansları, horon ve bar oyunlarıdır.

İlçede yöresel ürünler: İspir fasulyesi, dut, ceviz, kuru kaymak, pestil, bal, pekmez, kabuklu fasulye, kızılıcık kurusu, elma kurusu, reyhan, çadır otu, evelik otu vb. dir. El sanatları Erzurum'da olduğu gibi, kilim, el örmesi yün dokuma giysiler, taş yontma vb. öğelerden oluşmaktadır. Ayrıca Elmalı mahallesinde culfacılık, Duruköy'de patat (Rapata), Maden köyünde sepetçilik gibi kaybolmaya yüz tutmuş el sanatları da vardır.

4.3 Araştırma Alanına İlişkin Analiz Haritaları

Araştırma alanına ilişkin elde edilen veriler neticesinde, alanın kentsel dokusu, kültürel peyzaj özellikleri, kimlik yapısı, tarihi yapısı detaylı bir şekilde irdelenmiş olup, alana yönelik doğru sonuçlar elde edilmesi amacıyla analiz haritaları oluşturulmuştur. Bu bağlamda araştırma alanına ilişkin; arazi kullanım, imaj, ulaşım, yapısal doku, kat yüksekliği, doluluk-boşluk analiz haritaları elde edilmiştir.

4.3.1 Arazi Kullanım Analizi

Araştırma alanında yapılan çeşitli etüd, arazi çalışmaları ve incelenen İspir Koruma Amaçlı İmar Planı doğrultusunda alandaki mevcut arazi kullanımını ve alan kullanım ilişkilerinin ortaya konulması amacıyla arazi kullanım analizi yapılmıştır (Şekil 25).

Alandaki mevcut arazi kullanım analizinde yapılar: konut, ticaret, sağlık tesisi, dini tesis, idari tesis, harabe (yıkılmış yapı), kale sur ve duvarları olarak; geleneksel yapı: tescilli yapı ve parseller olarak; yeşil alanlar: aktif ve pasif yeşil alan olarak; boş alanlar: şehir içi açık alan, şehir dışı açık alan, İspir Deresi olarak; Yollar: 1. Derece, 2. Derece ve 3. Derece yol olarak sınıflandırılmıştır.

Yapılar

Çalışma alanı sınırı içerisinde 40 tescilli yapı, konut, 38 ticari yapı, 2 dini tesis bulunmaktadır. Yapılar, 1. Katlar baz alınarak analiz haritasına işlenmiştir. Arkeolojik Sit Alanı olan İspir Kalesi çevresi ve Tarihi İspir evlerinin bulunduğu eski yerleşim bölgesindeki tescilli veya tescilsiz geleneksel yapıların neredeyse tamamı konut niteliği taşımaktadır. Kalenin doğu tarafındaki yola bağlanan Cumhuriyet Caddesi ve Mustafa Çavuş Caddesi üzerindeki yapıların birçoğu beton yapı olup 1. katları ticari olarak; 2 ve üzeri katlar ise konut olarak kullanılmaktadır. Mustafa Çavuş Caddesi çarşı merkezine bağlanmakta olup, çarşı merkezindeki yapıların da çoğunluğu ticari yapılardan oluşmaktadır. Ticari yapılar genel olarak; gıda, giyim, yeme-içme amaçlı yapılardan oluşmaktadır (Şekil 26; Şekil 27; Şekil 28).

Yeşil alanlar

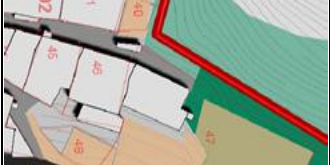

Aktif yeşil alanlar ve pasif yeşil alanlar olarak sınıflandırılmıştır. Alandaki yeşil alanlar dağınık bir yerleşime sahiptir. Konutların bahçeleri ve İspir dere kenarı dışında aktif yeşil alan bulunmamaktadır. 2017 yılında yapımı biten İspir Dere kenarındaki aktif yeşil alan, halkın en çok kullandığı rekreasyon alanıdır. Kent merkezinde ise çocuk oyun alanı, mahalle parkı gibi rekreasyon alanları oldukça az sayıdadır. Bu alanlarda yeşil dokuyu genellikle çim ve çalı türleri oluşturmakta, genellikle odunsu bitki türleri bulunmamaktadır. Pasif yeşil alanları ise Kale

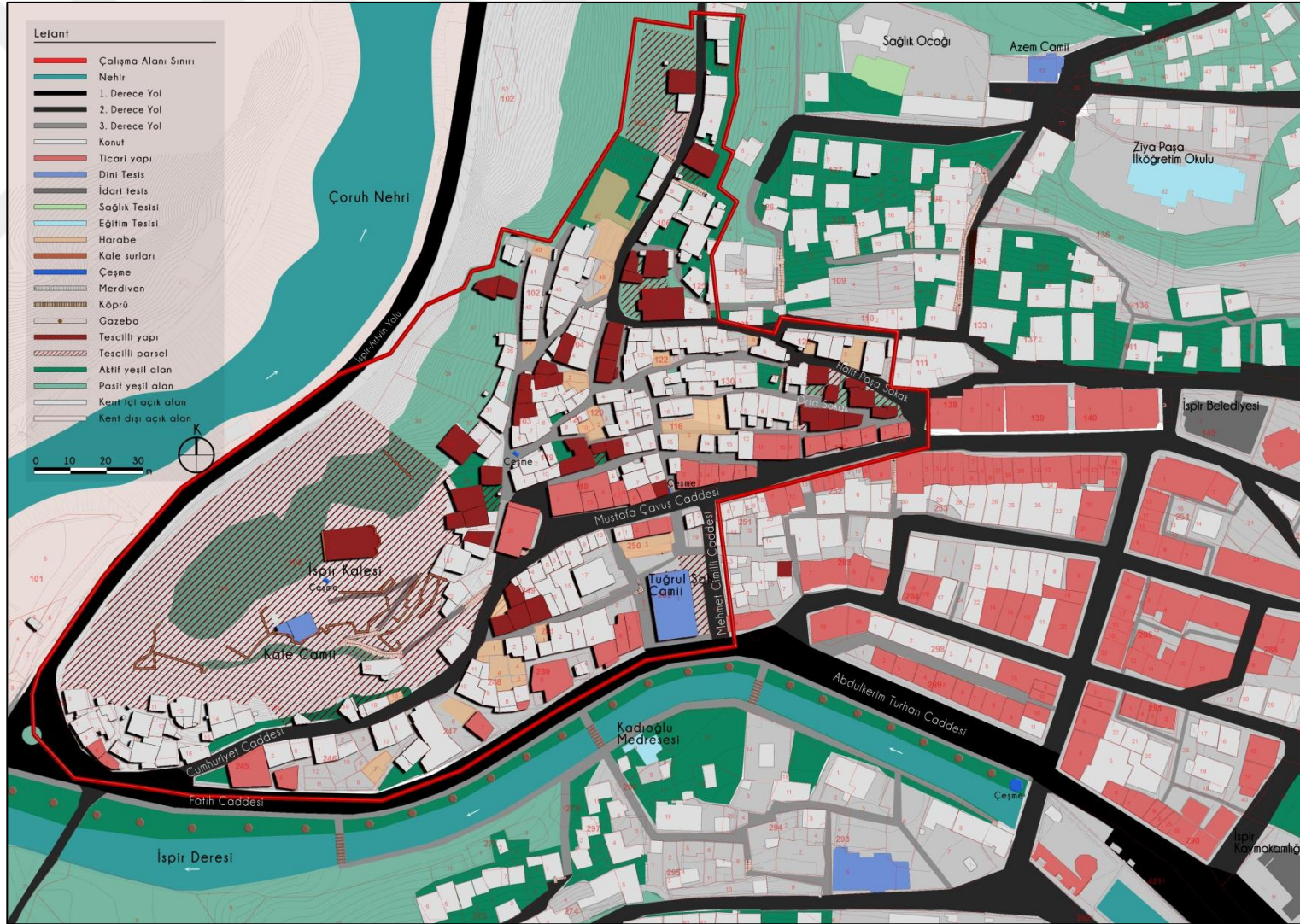
çevresindeki ağaçlık alan, çayırılık alanlar ve kent dışı ağaçlık alanlar oluşturmaktadır (Şekil 29; Şekil 30; Şekil 31).

Parseller

Araştırma alanında yapıların çevresinde ve yeşil dokuya sahip olmayan 20 adet açık/boş parsel, harap vaziyetteki yıkılmış yapıları barındıran 23 adet parsel ve yapı bulunmayan 8 adet tescilli parsel bulunmaktadır. Alanda otopark bulunmadığı için özellikle sokağa bitişik konumdaki harabelerin bulunduğu bazı parseller, şehir içi boş alanlar ve ana yol kenarları otopark olarak kullanılmaktadır. Ayrıca bazı boş alanlar kullanılmayan eşyaları depolamak için kullanılmaktadır (Tablo 4; Şekil 25; Şekil 32; Şekil 33, Şekil 33).

Tablo 4. Harabe yapıların bulunduğu parseller ve mevcut durumu

Konum	No	Ada No	Parsel No	Mevcut Durum ve Mevcut Kullanım
	1	122	2, 8	Atıl durumda - ardiye, depo
	2	128	1, 2	Atıl durumda - ardiye, depo
	3	116	2,3	Atıl durumda - otopark
	4	120	2,10	Atıl durumda - kullanılmıyor
	5	103	2	Atıl durumda - kullanılmıyor
	6	119	3	Atıl durumda - kullanılmıyor
	7	102	40, 43	Atıl durumda - kullanılmıyor
	8	134	47, 48	Atıl durumda - kullanılmıyor
	9	281	1	Atıl durumda - ardiye, depo
	10	249	1	Atıl durumda - kullanılmıyor
	11	250	3	Sökülmüş yapı - sert zemin
	12	248	1, 2, 4, 5, 6	Atıl durumda - kullanılmıyor
	13	246	7	Atıl durumda - ardiye, otopark
	14	247	6	Atıl durumda - ardiye, depo

Şekil 25. Araştırma alanına ilişkin arazi kullanım analizi

Şekil 26. Araştırma alanına ilişkin tescilli ve tescilsiz ticari yapı örneği

Şekil 27. Araştırma alanına ilişkin tescilli ve tescilsiz konut örneği

Şekil 28. Araştırma alanına ilişkin tescilli ve tescilsiz dini tesis örneği

Şekil 29. Araştırma alanına ilişkin aktif yeşil alan örneği-Dere yanı rekreasyon alanı

Şekil 30. Araştırma alanına ilişkin aktif yeşil alan örneği-Ev bahçesi

Şekil 31. Araştırma alanına ilişkin pasif yeşil alan örneği

Şekil 32. Araştırma alanına ilişkin tescilli ve tescilsiz harabe yapı örneği

Şekil 33. Araştırma alanına ilişkin şehir içi tescilli ve tescilsiz boş parsel örneği

4.3.2 İmaj Analizi

Lynch, kentte yaşayan halkın (gözlemcilerin) ortak imgesel düşüncelerini saptamayı ve bu bağlamda imgelerin etkilerini, algılanabilirliğini, kent için önemini tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda kentsel imgeleri inceleyerek kentsel tasarım için önemli ilkeleri ortaya koymuştur. Lynch, kentsel imgeyi: yollar, sınırlar, bölgeler, odaklar ve nirengiler olarak 5 başlıkta incelemiştir (Lynch, 1960). Bu ilkeler kentin imajı ve öğeleri arasındaki ilişkilerin algılanabilirliği-okunabilirliği açısından önemlidir.

Araştırma alanında araştırmanın başlıca unsurları olan Tarihi İspir Kalesi ve Tarihi İspir Geleneksel Evlerinin yanında, Tuğrul Şah Camisi ve kent içindeki Tarihi Kadioğlu Medresesi gibi anıtsal tarihi yapılar da bulunmaktadır. Bu yapılar, kentin

tarihi değerleri olmalarının yanı sıra, kentin özgün ve geleneksel dokusunun oluşmasında da önemli role sahiptirler. Bu bağlamda alanın kentsel imaj yapısı; bu unsurların birbirleriyle olan ilişkisi, karakteristik özellikleri, benzerlik ve farklılıkları ele alınarak incelenmiş ve araştırma alanına ilişkin öğelerin kentle ilişkisini daha iyi ifade etmek amacıyla imaj analizi yapılmıştır (Şekil 34).

Bağlantılar

Bağlantılar, bir gözlemcinin potansiyel olarak kullandığı sokaklar, caddeler, demiryolları, otoyollar, kanallar ve benzerleri gibi şehrin algılanabileceği hareket kanallarıdır (Lynch, 1960). İspir kent merkezinin ana ulaşım güzergahı Fatih Caddesi üzerindedir. Bu yolun güneyinden Erzurum, Rize ve Bayburt illerine; kuzeyinden ise Artvin iline ulaşım sağlanmaktadır. Araştırma alanındaki 1. Derece bağlantı Cumhuriyet Caddesidir. Fatih Caddesi İspir Kalesi güzergahındadır ve doğrudan bağlantı bu caddeden sağlanmaktadır. Analiz haritasında Cumhuriyet Caddesine bağlanan yollar ve Fatih Caddesi 2. derece yol; sadece yaya ulaşımının sağlandığı tali yollar ise 3. derece yol olarak ifade edilmiştir. Fatih Caddesinin devamındaki tali yollar ve dar sokaklar ile de Tarihi İspir evlerine ulaşım sağlanmaktadır. Tarihi İspir evleri arasındaki tali yollar, araçların girebileceği genişlikte değildir (Şekil 33). Eski Türk ev sokak ve yol yapısına benzer şekilde bir gelişim göstermiştir. 1. derece yollar: ana yollar; 2. derece yollar: tali yollar; 3. derece yollar: araç ulaşımına kapalı yaya yolları olarak ifade edilmiştir.

Sınırlar

Sınırlar, bir gözlemcinin yol olarak kullanmadığı; iki faz arasındaki sınırlar, nehirler, sürekliliği olan doğrusal kırılmalar: kıyıları, demiryolu kesintileri, gelişim kenarları ve duvarlardır (Lynch, 1960). Araştırma alanında yer alan en önemli sınır elemanı İspir Kalesi ve surlarıdır. Çoruh'a dökülen İspir Deresi, yola bitişik olarak konumlanmış binaların sokaklara dönük yüzeyleri, yıkılmış geleneksel yapıların duvarları, bahçeli yapı adalarının dış duvarları ve sokağa dönük yüzeyleri de mekanların birbirinden ayrılmasını sağlayan sınırları oluşturmaktadır.

Bölgeler

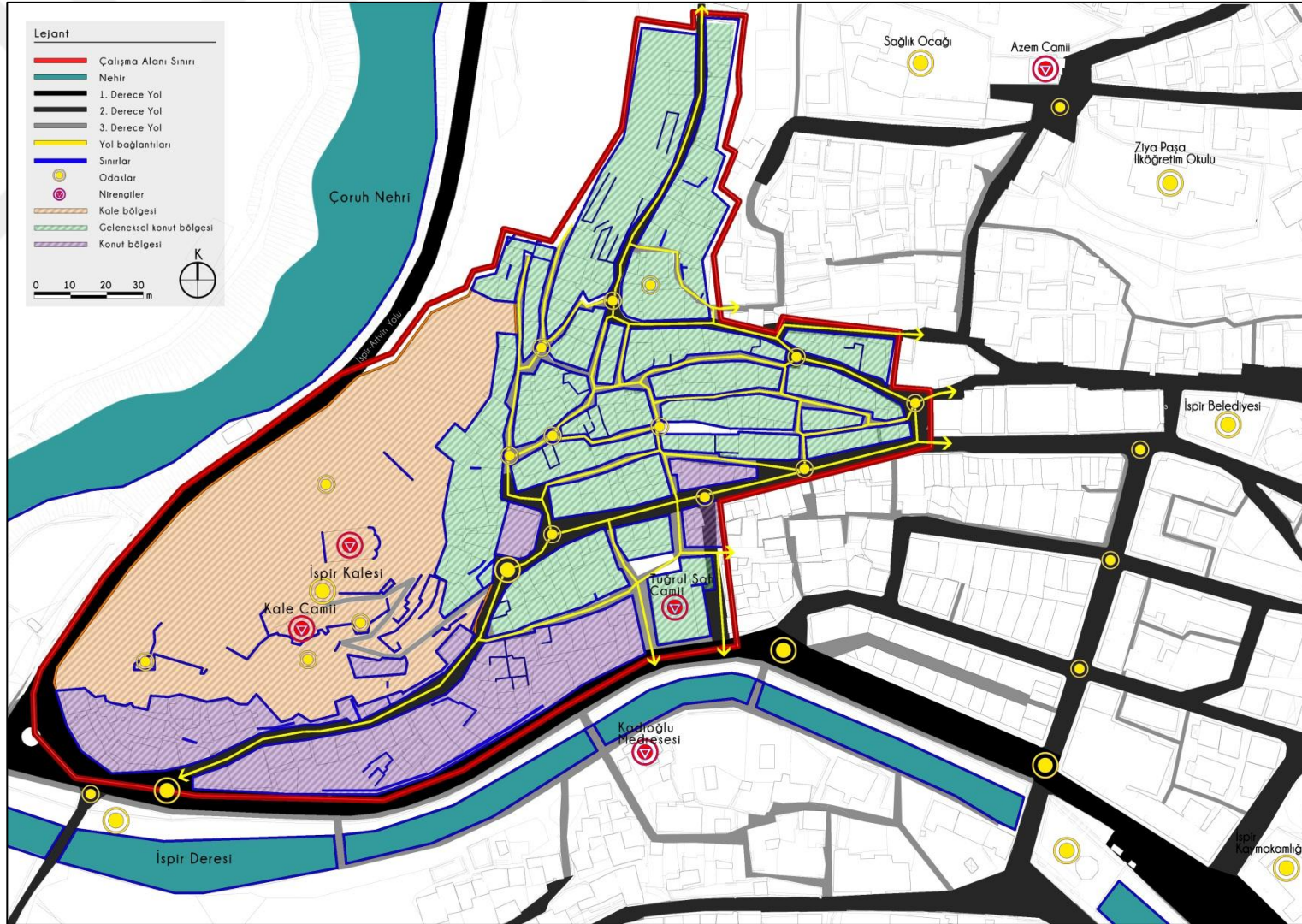
Bölgeler, ortak özelliklere sahip ve diğer alanlardan karakteristik özellikleriyle ayrılan görsel kimliklerdir. Cephe materyallerinin ve dokularının sürekliliği, boşluklar, formlar, detaylar, semboller, bina tipleri, kullanım alanları, aktiviteler, renkler, topografya, vb. özelliklerin homojenliği bölgeleri belirlemeyi sağlar (Lynch, 1960). Araştırma alanı olarak seçilen Tarihi İspir Kalesi ve Tarihi İspir Evlerinin yoğun olarak bulunduğu alan tarihi bölge olarak nitelendirilmiştir Bununla birlikte Tarihi İspir Kalesi, yüksek bir noktada konumlanması ve Kale tipi olarak farklı özelliklere de sahip olduğundan dolayı ayrı bir bölge olarak; geleneksel Türk ev tipolojisini içinde barındıran Tarihi İspir evlerinin yoğun olduğu alan da ayrı bir bölge olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, binaların yoğun olduğu yapı adaları da ayrı bölgeler olarak sınıflandırılmıştır. Analiz haritasında bölgeler: 1. Bölge: Kale ve Çevresi; 2. Bölge: Geleneksel Türk Evi Bölgesi; 3. Bölge: Yapı adaları olarak ifade edilmiştir.

Odaklar

Odaklar (düğümler), gözlemcinin girebileceği stratejik odak noktaları, meydanlar, kavşaklar, yolların birleşme noktaları, duraklar (tren istasyonları gibi) ve bazı karakteristik alanlardaki toplanma noktalarıdır (Lynch, 1960). Araştırma alanındaki odaklar: kavşaklar, bazı yolların kesişim yerleri (düğüm noktaları), kale girişi, bazı tarihi evler olarak; kent içindeki odaklar ise bazı eğitim ve sağlık yapıları, idari yapılar olarak tespit edilmiştir. Bunlar: İspir Belediyesi, İspir Kaymakamlığı, Sağlık Ocağı, Jandarma, Dere Kenarı Çay Bahçesidir.

Nirengiler

Nirengiler, odak noktalarının aksine gözlemci tarafından uzak mesafeden de kolaylıkla fark edilebilen ve kentin bütününde algılanabilen dış mekan elemanlarıdır. Bu elemanlar şekil, renk, boyut, yükseklik, konum, görünürlük, arka plan vb. özellikleri ile keskin bir şekilde ayrılır ve fark edilirler (Lynch, 1960). Kale, minare, kubbe, bina, heykel, ağaç, manzara noktası, farklı bir yapısal öge vb. fiziksel elemanlardır. Araştırma alanındaki nirengiler; Tarihi İspir Kalesi, Tuğrul Şah Camii ve kent içindeki nirengiler Tarihi Medrese ve Azem Camii olarak tespit edilmiştir.

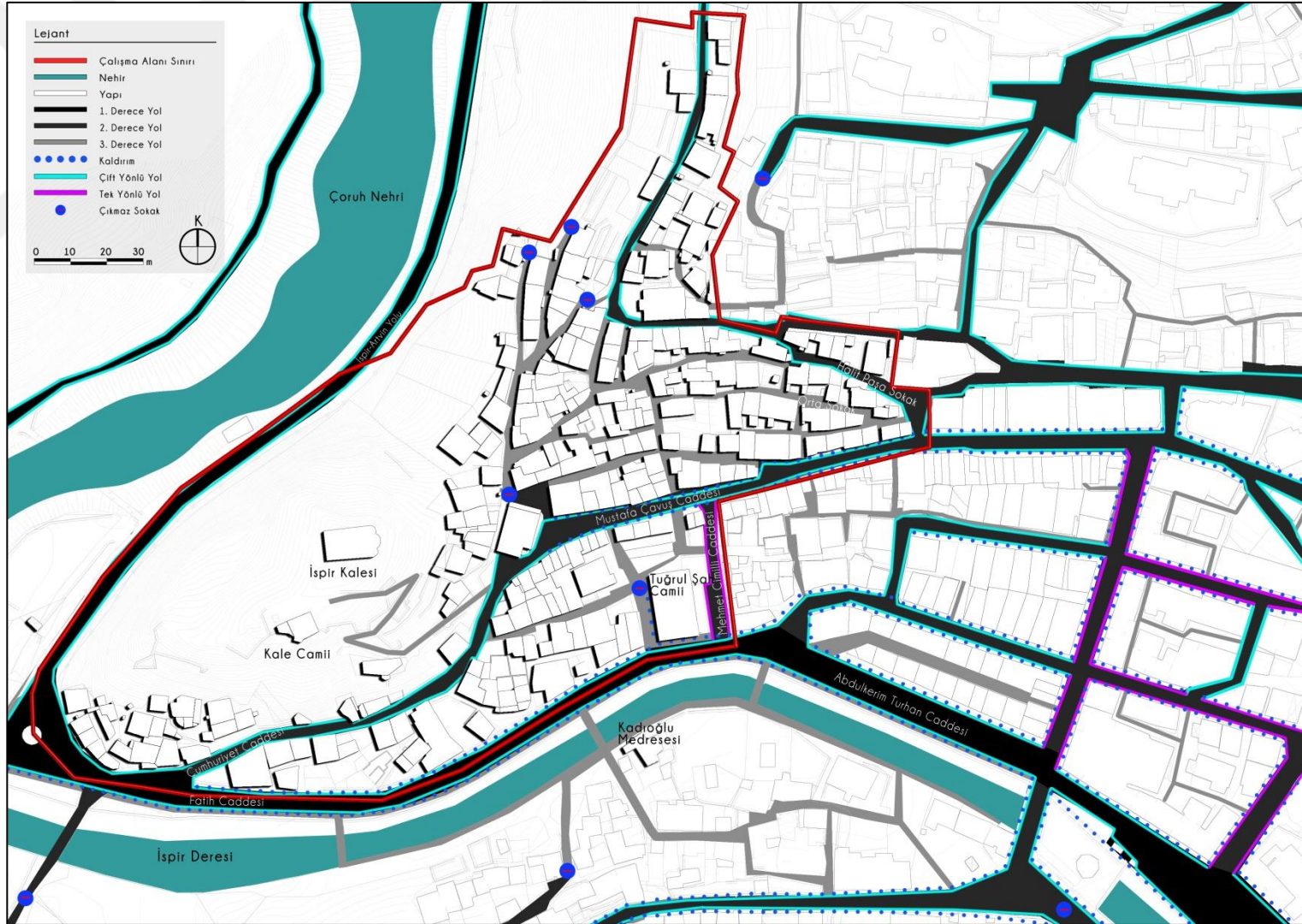
Şekil 34. Araştırma alanına ilişkin imaj analizi

4.3.3 Ulaşım Analizi

Ulaşım akslarını oluşturan araç yolları, yaya yolları, bisiklet yolları, tek ve çift yönlü yollar, çıkmaz sokakların tümü alanlar arasındaki bağlantıları sağlamaktadır. Bu bağlamda ulaşım durumunun kentsel dokuya ve arazi kullanımına etkilerini incelemek amacıyla ulaşım analizi yapılmıştır (Şekil 35).

Araştırma alanındaki araç yolu çift şeritli olup, araç trafiği yoğun değildir. Kale yolunun bağlandığı Mustafa Çavuş Caddesinde yol kenarı araç parklardan dolayı yolda daralmalar mevcut olup, yol genişliği yer yer değişiklik göstermektedir. Cumhuriyet Caddesi ve Mustafa Çavuş Caddesi çift yönlü yola sahip iken, çarşı tarafındaki cadde tek yönlü yoldur. Tuğrul Şah Camii batı tarafındaki sokak ve kent içindeki bazı sokaklar çıkmaz sokaktır. Alanda kent merkezinde sadece yayalara ayrılmış bir bölge bulunmamaktadır. İspir Deresi kenarındaki yeşil alanda, koşu ve yürüyüş parkuru mevcut olup, alanda bisiklet yolu bulunmamaktadır.

Tarihi İspir evlerinin bulunduğu bölge eski Türk kent dokusuna paralel bir gelişim göstermiş olup; dar, yokuşlu ve merdivenli sokaklara sahiptir. Sokakların çoğunluğuna araç girememektedir.

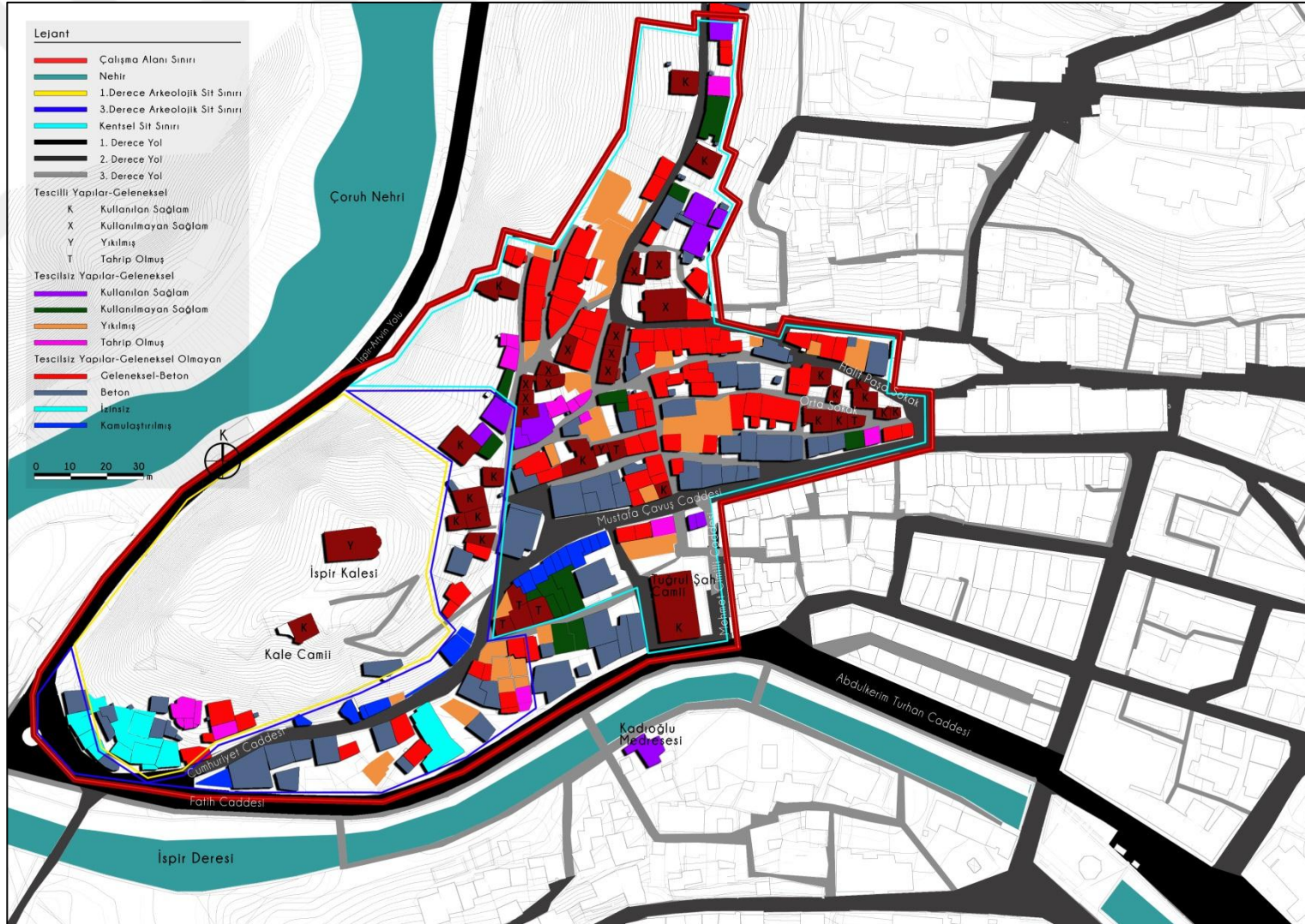
Şekil 35. Araştırma alanına ilişkin ulaşım analizi

4.3.4 Yapısal Doku Analizi

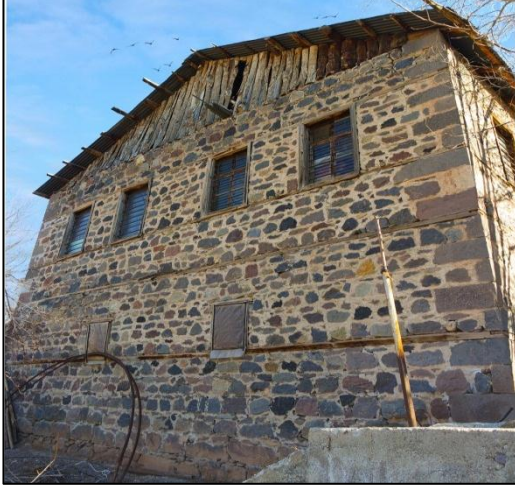
Alandaki geleneksel dokunun ve geleneksel olmayan dokunun birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkisinin tespit edilmesi amacıyla yapısal doku analizi yapılmıştır (Şekil 36).

Araştırma alanındaki yapılar tescilli geleneksel yapı, tescilsiz geleneksel yapı, geleneksel olmayan yapı ve geleneksel-beton yapı olarak 4 farklı sınıfta incelenmiştir. Bunlardan tescilli ve tescilsiz geleneksel yapılar da, kullanılan sağlam yapı, kullanılmayan sağlam yapı, tahrip olmuş yapı, yıkılmış yapı ve kamulaştırılmış yapı olarak 5 farklı sınıfa ayrılmıştır; geleneksel olmayan yapılar ise izinsiz ve beton yapı olarak 2 sınıfa ayrılmıştır (Şekil 38; Şekil 39; Şekil 40; Şekil 41; Şekil 42; Şekil 37).

Tescilli parsellerde bulunan İspir Kalesi ve Tuğrul Şah Camii dışında kalan alandaki geleneksel yapıların neredeyse tamamı ev niteliği taşımaktadır. Kullanılan sağlam yapılar: Yaz-kış kullanılmakta olan ya da sadece yaz aylarında kullanılmakta olan evlerdir. Kullanılmayan sağlam yapılar: Yılın hiçbir döneminde kullanılmayan, eski eşyalar için depo görevi gören, zamanla atıl hale dönüşmüş sağlam evlerdir. Tahrip olmuş yapılar: Evin çatı, kapı, duvar gibi temel yapı elemanlarının ya da evin odalarının, giriş sofasının büyük oranda tahrip olduğu ve gerekli restorasyon çalışmaları olmaksızın konaklanamayacak niteliğe sahip evlerdir. Yıkılmış yapılar: genel olarak kısmen ya da büyük oranda yıkılarak sadece duvar ya da bazı yapı elemanlarının ayakta kaldığı yapılardır. Bu yapılar büyük oranda zaman içerisinde bakımsızlık ve hava şartları nedeniyle ya da yeni bir eve yapı malzemesi olarak kullanılmak amacıyla kasıtlı olarak yıkılmış yapılardır. Geleneksel-beton sağlam yapılar: Genel olarak beton yapılar ile ilişkilendirilmiş yapılardır. Bu yapılar, geleneksel yapıların temelleri üzerine yeni bir kat inşa edilerek ya da beton yapılar eklenerek geleneksel yapıların birçok kısmında yanlış müdahaleler ile restorasyon uygulamalarına maruz kalmıştır. Ayrıca özgünlüklerini büyük oranda kaybetmiş olan yapılardır.

Şekil 36. Araştırma alanının yapısal doku analizi

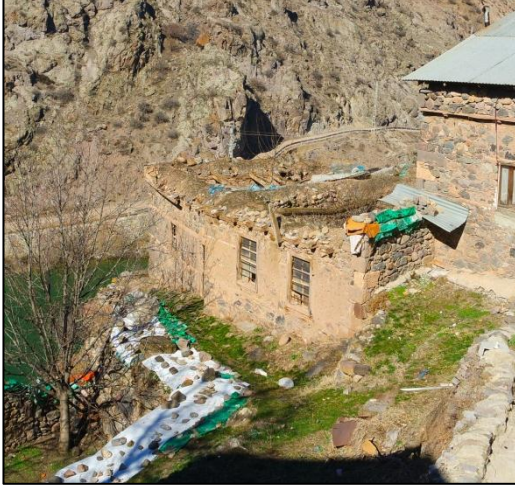
Şekil 37. Tescilli kullanılan ve kullanılmayan sağlam yapı örneği

Şekil 38. Tescilli tahrip olmuş ve yıkılmış yapı örneği

Şekil 39. Tescilsiz kullanılan ve kullanılmayan sağlam yapı örneği

Şekil 40. Tescilsiz tahrip olmuş ve yıkılmış yapı örneği

Şekil 41. Geleneksel-beton karma yapı örneği

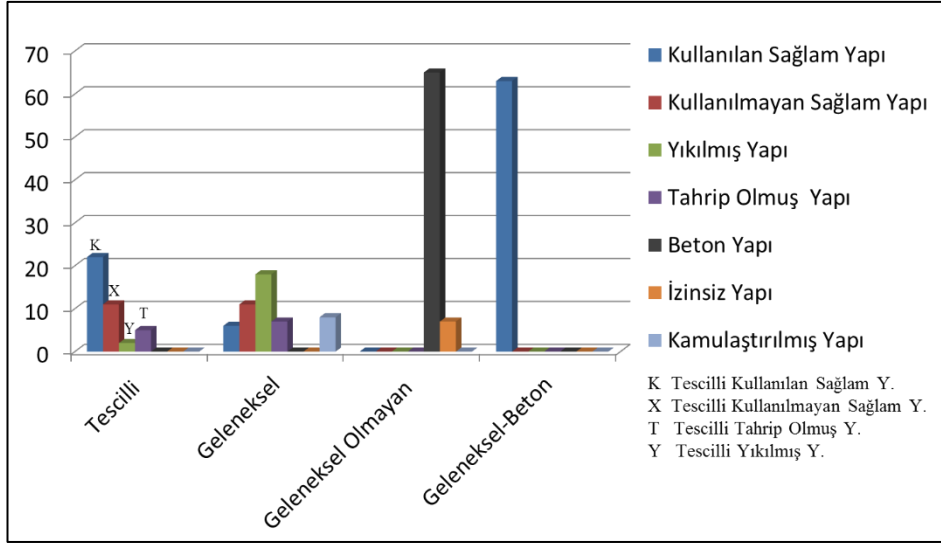

Şekil 42. Geleneksel olmayan izinsiz ve beton yapı örneği

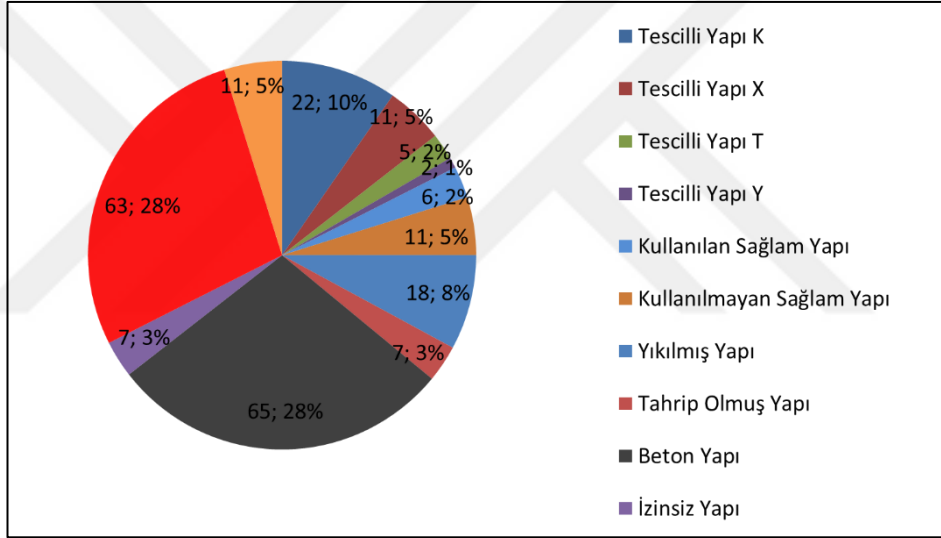
Araştırma alanındaki sit alanı sınırlarında kalan yapıların durumu:

- 1. Derece Arkeolojik Sit: Tarihi İspir Kalesi ve Kale Camii olmak üzere 2 tescilli yapı ve kale surlarına çok yakın konumda bulunan parsellerde: 2 tahrip olmuş yapı, 6 beton yapı ve 4 izinsiz beton yapı yer almaktadır.
- 3. Derece Arkeolojik Sit: Kalenin yakın çevresini kapsayan parsellerde: 6 tescilli yapı, 2 geleneksel-kullanılan sağlam yapı, 1 geleneksel-kullanılmayan sağlam yapı, 10 beton yapı, 7 yıkılmış yapı, 9 geleneksel-beton sağlam yapı, 4 kamulaştırılmış yapı, 1 tahrip olmuş yapı ve 1 izinsiz beton yapı yer almaktadır.
- Kentsel Sit: Tarihi İspir Evlerinin çoğunlukta olduğu parsellerde: 32 tescilli yapı, 6 geleneksel-kullanılan sağlam yapı, 8 geleneksel-kullanılmayan sağlam yapı, 5 tahrip olmuş yapı, 45 beton yapı, 2 izinsiz beton yapı, 11 yıkılmış yapı, 52 geleneksel-beton sağlam yapı, 10 kamulaştırılmış yapı bulunmaktadır.

Araştırma alanı sınırı içerisindeki yapısal doku istatistiksel olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda parsellerin tümünde toplam 40 tescilli yapı bulunmakta olup, 22 kullanılan sağlam yapı (K), 11 kullanılmayan sağlam yapı (X), 2 yıkılmış yapı (Y), 5 tahrip olmuş yapı (T) yapı tespit edilmiştir. Geleneksel tescilsiz yapılarda 8 kullanılan sağlam yapı, 11 kullanılmayan sağlam yapı, 21 yıkılmış yapı, 7 tahrip olmuş yapı ve 11 kamulaştırılmış yapı olduğu; geleneksel-beton yapılarda 63 sağlam yapı; geleneksel olmayan yapılarda ise; 63 beton yapı ve 7 izinsiz beton yapı olduğu tespit edilmiştir. Alanda geleneksel yapılar toplam %39 oranında bir paya sahiptir. Tescilli geleneksel yapılar toplam %19 olup bunlardan K %10, X %5, T %2 ve Y %1 oranında; tescilsiz geleneksel yapılar toplam %24 olup bunlardan kullanılan sağlam yapılar %3, kullanılmayan sağlam yapılar %5, yıkılmış yapılar %8, tahrip olmuş yapılar %3, kamulaştırılmış yapı %5 oranında; geleneksel olmayan yapılar toplam %32 olup bunlardan beton yapılar %29, izinsiz beton yapılar %3 oranında; geleneksel-beton sağlam yapılar ise %28 oranında bir yapısal dağılıma sahiptir (Şekil 43; Şekil 44).

Şekil 43. Araştırma alanına ilişkin yapısal dokunun sayısal dağılımı

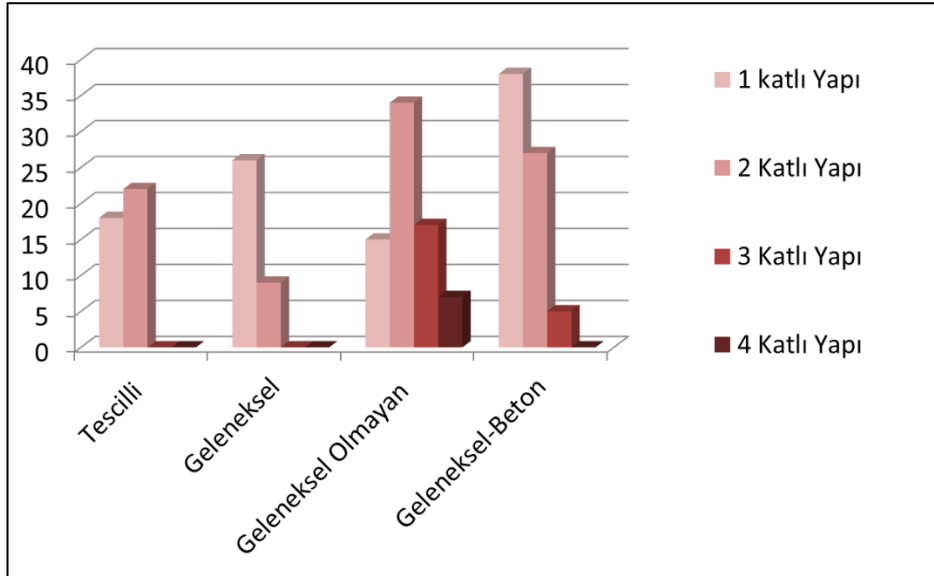
Şekil 44. Araştırma alanına ilişkin yapısal dokunun yüzdelik dağılımı

Araştırma alanındaki geleneksel yapılara nazaran genel olarak beton yapıların ve geleneksel-beton karma yapıların oranının oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu yapıların sayısı son yıllarda büyük artış göstermiştir. Geleneksel ve kullanılmayan yapıların büyük çoğunluğu 2 katlı konaklar olup, diğerleri ise tek katlı evlerdir. Bu yapıların yakın zamana kadar kullanıldığı fakat ev sahiplerinin başka şehirlerde yaşaması ve evlerin ortak miras olması vb. faktörlerden dolayı kullanılmadığı tespit edilmiştir.

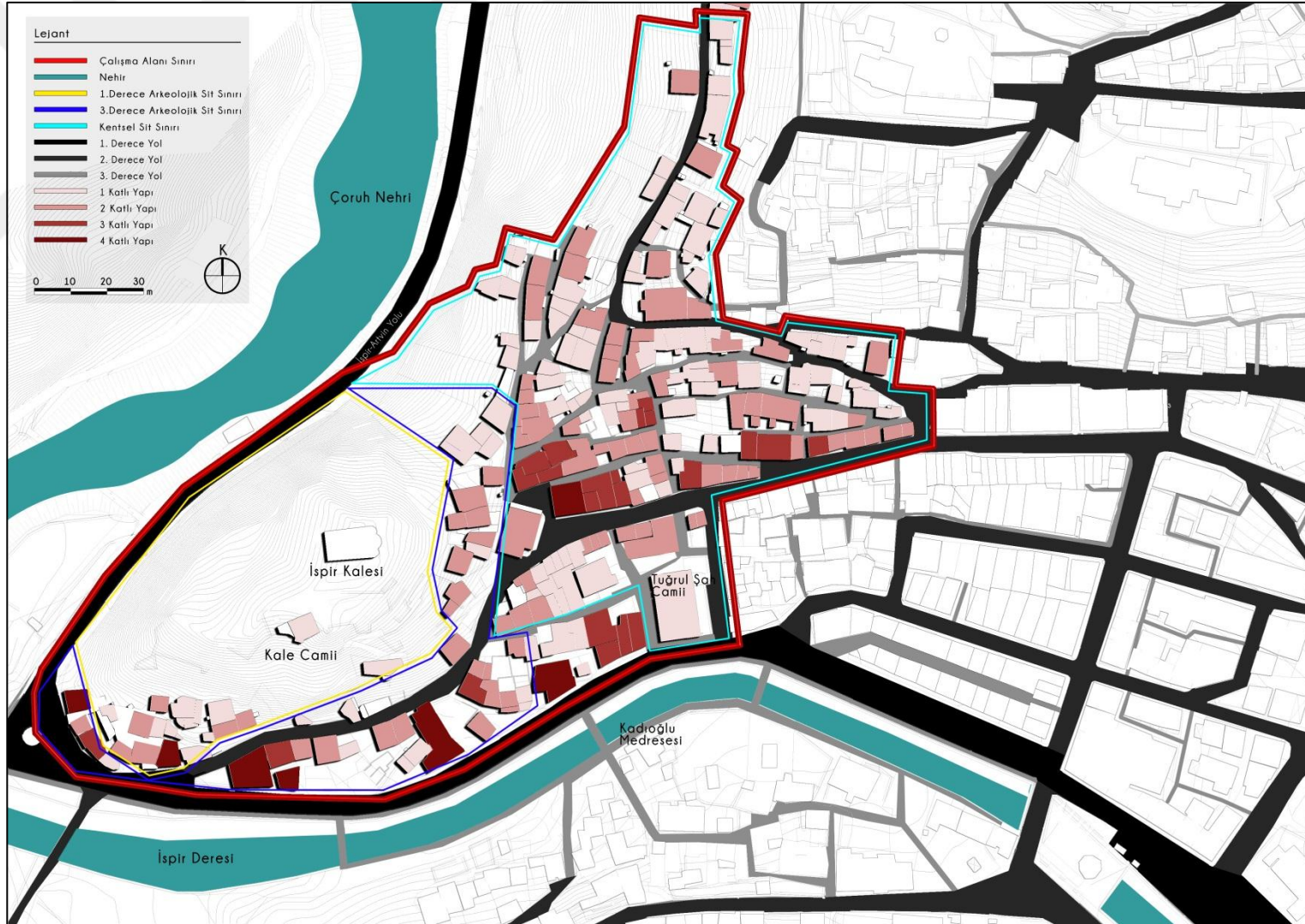
4.3.5 Kat Yüksekliği Analizi

Kat yüksekliği, tarihi ve geleneksel yapı, kent meydanı vb. kentin kimliğini oluşturan öğelerin ve diğer yapıların kent silüetini ne şekilde etkilediği hakkında kapsamlı bir veri elde etmeyi sağlar. Bu bağlamda araştırma alanındaki yapısal dokunun geleneksel doku ve kent silüetini nasıl şekillendirdiğini incelemek amacıyla kat yüksekliği analizi yapılmıştır.

Araştırma alanındaki yapılar tescilli geleneksel yapı, tescilsiz geleneksel yapı, geleneksel olmayan yapı ve geleneksel-beton yapı olarak 4 farklı sınıfta incelenmiştir. Bu bağlamda kat yapıları bu sınıflandırmaya göre istatistiksel olarak değerlendirilmiştir. Tescilli tek katlı yapılar: 18 adet ve %8 oranında, 2 katlı yapılar 22 adet ve %10 oranında olup; 3 ve 4 katlı yapı bulunmamaktadır. Geleneksel tek katlı yapılar: 26 adet ve %12 oranında, 2 katlı yapılar 11 adet ve %4 oranında olup; 3 ve 4 katlı yapı bulunmamaktadır. Geleneksel-beton karışık tek katlı yapılar 34 adet ve %17 oranında, 4 katlı yapılar 29 adet ve %12 oranında, 3 katlı yapılar 5 adet ve %2 oranında olup; 4 katlı yapı bulunmamaktadır. Beton tek katlı yapılar 15 adet ve %7 oranında, 2 katlı yapılar 34 adet ve %16 oranında, 3 katlı yapılar 17 adet ve %8 oranında, 4 katlı yapılar 7 adet ve %3 oranındadır (Şekil 45; Şekil 46).

Şekil 45. Araştırma alanına ilişkin kat yüksekliklerinin sayısal dağılımı

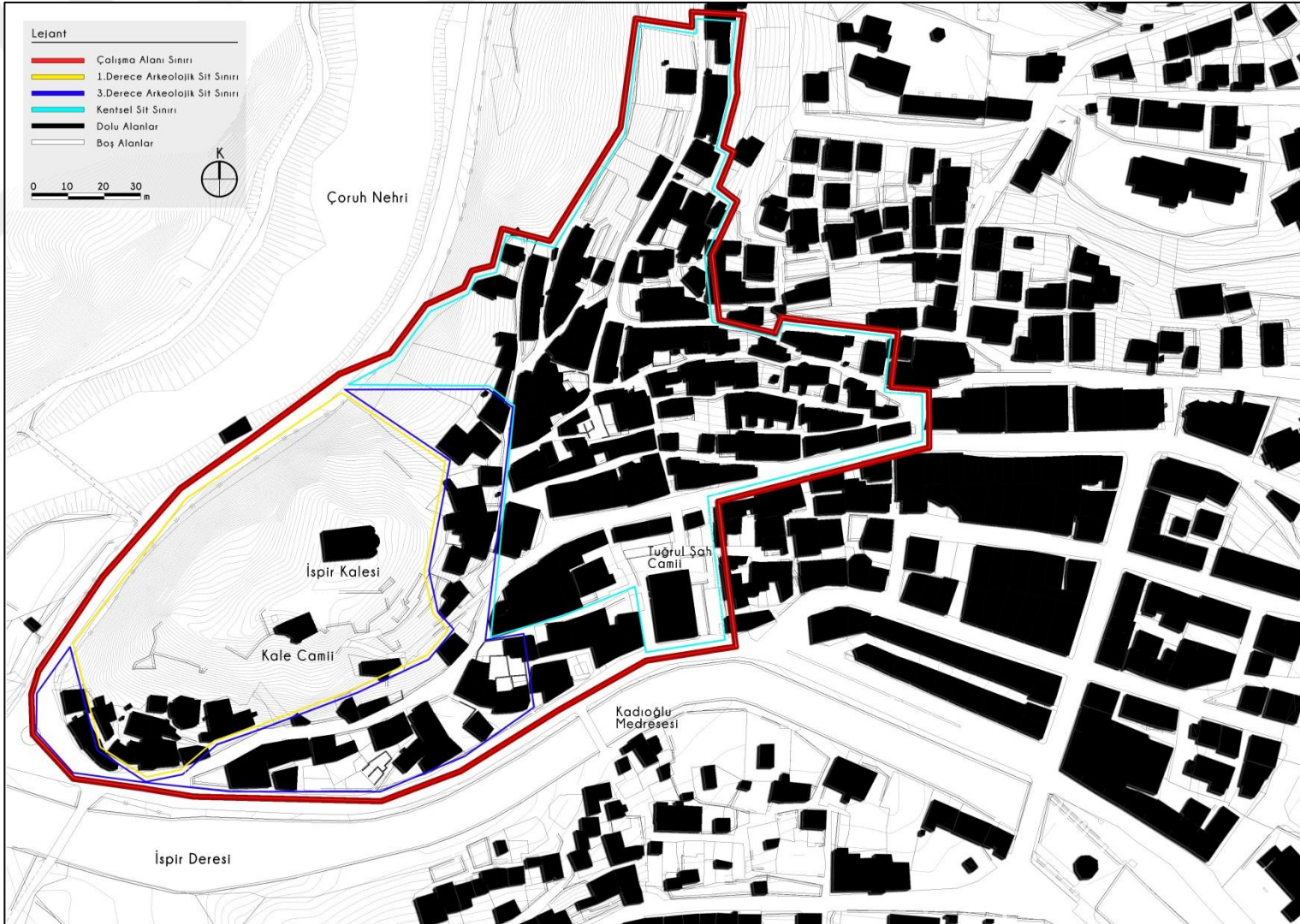
Şekil 46. Araştırma alanına ilişkin kat yüksekliği analizi

Araştırma alanına ilişkin kat yüksekliği analiz ve istatistik bulguları neticesinde kat yüksekliklerinin çoğunlukla tek ve 2 katlı yapılardan oluştuğu tespit edilmiştir. Tek ve 2 katlı yapıların çoğunluğu geleneksel yapılardan oluşurken, 3 ve 4 katlı yapılar beton yapılardan oluşmaktadır. Özellikle son zamanlarda yapılan tüm yapıların en az 2 en çok 4 katlı olduğu görülmektedir. Geleneksel evlerin ise Türk kent ve ev dokusuna uygun olan tek ya da 2 katlı yapılar olduğu tespit edilmiştir. Araştırma alanı sınırı dışında ise kentin çarşı merkezi ve konut yapısının yoğun olduğu kısımlarda 3, 4, 5, 6 ve 7 katlı iç içe girmiş, beton yapıların oldukça fazla olduğu gözlemlenmiştir.

4.3.6 Doluluk-Boşluk Analizi

Araştırma alanının farklı topografik yapı ve iklimsel koşullara sahip olması nedeniyle yapılaşması bu sınırlar içerisinde gelişim göstermiştir. Bu bağlamda yapılaşma durumu ve boşluk oranının kentsel dokuya ve kent silüetine etkilerini incelemek amacıyla doluluk-boşluk analizi yapılmıştır (Şekil 47).

Araştırma alanındaki doluluk oranını alandaki yapılar, binalar, duvarlar oluşturmakta; boşlukları aktif ve pasif yeşil alanlar, yıkılmış yapıların bulunduğu parseller, kent içi ve kent dışı boş parseller oluşturmaktadır.

Şekil 47. Araştırma alanına ilişkin doluluk-boşluk analizi

5 TARTIŞMA

Araştırma alanındaki tarihi ve geleneksel yapılarda bugüne kadar orijinalliği bozan yapısal ve çevresel anlamda yoğun bir müdahale olmuştur. Araştırma konusunun odak noktası olan İspir Kalesi ve çevresi de sit alanı ilan edilerek tescillenmiş olmasına rağmen, kontrolsüz müdahaleler sonucunda özellikle son 50 yılda geri döndürülemez bir biçimde bozulmuştur. Bugüne kadar yeterli bir şekilde korunmadığı için çok katlı kaçak yapılaşma, kale surlarının sökülmesi, yanlış restorasyonlar, çevre kirliliği, peyzaj bozulması gibi çok fazla fiziki tahribata uğramıştır. Araştırma alanının diğer ögesi olan Tarihi İspir evleri ise yıkılarak, yanlış uygulamalarla, üzerine tarihi yapıya uygun olmayan beton ve kaçak yapılar yapılarak çeşitli tahribatlara uğramıştır. Ayrıca bu yapılaşmaların yanı sıra kaçak definecilerin çevredeki ev, çeşme, tarihi yapı, yol ve kale surlarını hazine aramak maksadıyla zarar verdiği, bu sebeple oluşan tahribatın da azımsanmayacak çoklukta olduğu görülmüştür. Geleneksel dokuda giderek artan tahrip, yıkılma ve işgal sonucu yapılan 3-4 katlı beton yapılar da alanın tarihi dokusunu ve kent silüetini bozarak görsel açıdan olumsuzluk yaratmaktadır. Bu doğrultuda Kale ile ilgili literatür araştırması, analiz ve yöre halkı ile görüşmeler sonucunda elde edilen sonuçlar:

- Kalenin doğu tarafı surları tamamen yıkılmış, batı taraftaki surların ise ancak iki-üç metrelik kısımları sağlam kalmıştır. Kalenin olması muhtemel olan dış kale surları mevcut değildir. Kalenin bu kadar deforme olmasının başlıca sebebinin, kalenin savunma fonksiyonuna ihtiyaç kalınmamasıyla birlikte yöre halkı tarafından yıllar boyunca ev, çeşme, ahır gibi yapıların inşaatında ucuz ve kaliteli malzeme edinme gayesiyle bugünkü haline getirilmiş olduğu tespit edilmiştir (Şekil 48).
- Kalenin sit alanı ilan edilmeden önce hiçbir şekilde korunmadığı ve tahmini en büyük tahribatın bu dönemlerde verildiği varsayılmaktadır. 1988 yılında ise sit alanı ilan edilmesine rağmen yeterince korunmadığı, çevresine izinsiz yapılar yapıldığı ve birçok tahribatın devam ettiği tespit edilmiştir. Günümüzde ise diğer yıllara göre gözle görülür bir yıkım yapılmasa da var olan biçimsiz beton yapılar, izinsiz yapılar ile oldukça düzensiz bir peyzaja

sahip olduğu görülmektedir. Özellikle çeşitli kullanım amaçlarına göre kale içine inşa edilen beton yapılar ve yanlış restorasyonlar kalenin tarihi dokusuna zarar vermektedir (Şekil 50; Şekil 49). Ayrıca kalenin ve çevresinin atıklarla kirletilerek, ateş yakılarak tahrip edildiği, yöre halkının genel olarak bu konuda bilinçsiz ve duyarsız yaklaşıma sahip olduğu tespit edilmiştir.

- Kalenin doğu yönündeki kilisenin batıda yer alan duvarlarına ait bir bölümü ve doğudaki üçlü apsis duvarları kısmen ayakta olup diğer kısımlar harap bir vaziyettedir (Şekil 51). Kilisenin temel taş ve kalıntıları sayesinde mimari yapısı anlaşılmaktadır. 90 cm kalınlığındaki duvarları kesme taş ve moloz karışımı bir duvar örgüsüne sahiptir. Kilisenin tadilatı ve onarımıyla ilgili kaynaklarda bir veri bulunmamakla birlikte, bu kadar tahrip olmasının nedenini dini sebeplerden dolayı önemsiz bir alan olarak görülmesi ve gerekli tadilatların yaptırılmamış olduğu varsayılmaktadır. Ayrıca kilise kalıntıları çeşitli yazılarla, ateş yakılarak tahrip edilmeye devam edilmektedir.
- Kalenin doğu güzergahında bulunan patika yol oldukça bakımsız vaziyettedir. Yolun mevcut durumu incelendiğinde kimi yerlerinin toprak, kimi yerlerinin beton olduğu ayrıca gezi açısından emniyet önlemleri alınmadığı için yürüyüşün zor ve tehlikeli bir biçimde yapıldığı gözlemlenmiştir (Şekil 52). Bu bağlamda Kale, engelli, yaşlı, çocuk ziyaretçilere gezi ve ziyaret imkanı tanımamaktadır.

Şekil 48. Kalenin güney ve batı tarafındaki tahrip olmuş sur ve burçları

Şekil 49. Kale silüetini bozan izinsiz ve kale surlarına yapılmış kaçak yapılar

Şekil 50. Kale içine yapılmış beton yapılar ve yanlış restorasyon uygulamaları

Şekil 51. Kalenin doğu tarafındaki tahrip olmuş kilise kalıntıları

Şekil 52. Kalenin doğu tarafındaki patika yol

Araştırma alanındaki beton ve geleneksel-beton karma yapıların sayısı son yıllarda büyük artış göstermiştir. Geleneksel doku tahribatının özellikle son yıllarda artmasının en büyük sebebi modern beton yapıların halk için daha cazip olmasıdır. Eski geleneksel yapılar, beton ya da benzeri malzemelerle sağlamlaştırılmaktadır. Ayrıca yapılan araştırmada evini kendi imkanlarıyla tamir eden halkın ev ve arazilerini müteahhit firmalarına satma eğiliminde olduğu da tespit edilmiştir. Çünkü geleneksel evlerde yaşamını sürdüren halkın büyük çoğunluğunun ekonomik geliri düşüktür. Bu nedenle evlerinin geleneksel değerini idrak edememekte ve ekonomik kaygılarından dolayı yanlış uygulamalar yapmaktadırlar. Geleneksel ve kullanılmayan yapılar ise kullanılan yapılarda olduğu gibi büyük oranda tahrip olma ve yok olma durumuyla karşı karşıyadır. Kullanılmayan yapılar bakımsız kalmakta ve olumsuz fiziksel etkilere açık olmaktadır. Uzun vadede yapıların dış etkenler ile bakımsızlığının artması tahrip olmuş ve yıkılmış yapıları oluşturmaktadır. Tahrip

olmuş yapılar doğru restorasyon uygulamaları ile eski haline yakın bir biçime dönüştürülebilirken, yıkılmış yapılar için bu durum olanaksızdır. Alanda Erzurum Büyükşehir Belediyesi tarafından Cumhuriyet Caddesi üzerindeki ve çarşı merkezindeki yapılar ahşap görünümlü cephe kaplamaları ile kaplanmıştır. Kaplamalar, beton yapıların biçimsiz görüntüsünü engelleyip bir bütün oluşturmuş olsa da, hızla yükselen çok katlı beton yapılar kent peyzajını olumsuz yönde etkilemeye devam etmektedir. Bunun önüne geçmek için cephe kaplamaları yetersiz olup, yeterli denetim yapılmadığı için sağlıksız yapılar çoğalmaktadır. Ayrıca kentsel donatı elemanları (aydınlatma birimi, çöp kutusu, yönlendirici levhalar vb.) da geleneksel dokuyla bir bütün oluşturmadığı için, kaplamalar geleneksel sokak dokusu için yetersiz kalmaktadır (Şekil 53).

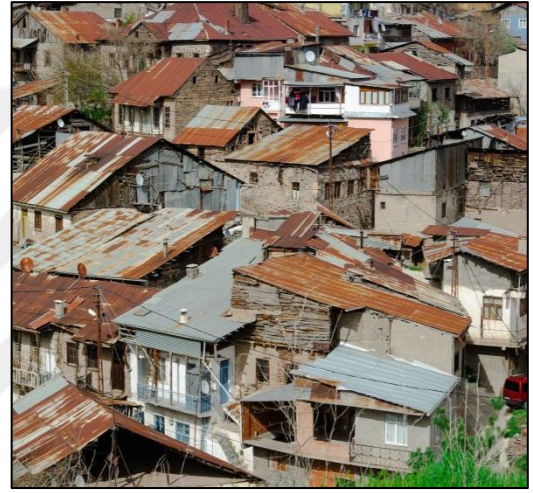

Şekil 53. Araştırma alanına ilişkin ana yol ve Cumhuriyet Caddesi üzerindeki cephe kaplamaları

Evlerin birçoğunda sonradan ekleme, onarım ve tamirat işlemleri yapılmış olup, birçok evin orijinalliği kaybolmuştur (Şekil 54). Evlerde yapıldığı tespit edilen bu işlemler aşağıdaki gibidir:

- Çoğunlukla tamir ve onarım için beton, briket ve tuğla kullanılmıştır.
- Birçok ek yapı (tuvalet, banyo, depo gibi) beton kullanılarak inşa edilmiştir (Şekil 54).
- Evin duvarlarında, pencere çerçevesinde, kapı çerçevesinde ve balkonlarında sağlamlaştırmak amacıyla beton kullanılmıştır.
- Evin tandırlık, merak gibi yapıları farklı kullanım amaçlarına göre değiştirilerek, beton yapıya dönüştürülmüştür.

- Evin giriş, teras, bahçe gibi kısımları orijinal taş döşemeleri kırılarak çıkarılmış ya da üzeri beton kaplanmıştır.
- Duvarları sağlamlaştırmak amacıyla beton kaplamalar yapılmıştır.
- Geleneksel evin temeli kullanılarak üzerine beton yapılar inşa edilmiştir.
- Bahçelerin çoğunluğu inşa edilen yapılarla, sokak yapısının değişimiyle, yol yapısıyla, betonlaştırılarak tahrip edilmiş ya da yok olmuştur.
- Genellikle tandır evlerinde kullanılan geleneksel kırangıç örtülü birçok yapının çatısı bozularak düz çatıya çevrilmiş ya da betonla kaplanmıştır.

Şekil 54. Araştırma alanına ilişkin orjinalliği bozulmuş geleneksel evler ve ek yapılar

Geleneksel dokunun bir bütün olması, geleneksel yapıların uğramış olduğu tahribatla beraber çevresi, bahçesi ve sokak yapısının tahribatını da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda araştırma alanındaki yapıların mevcut durum analizi ile birlikte çevresi ve sokakla olan ilişkisini de tespit etmek mümkün olmuştur (Şekil 55). Birçok

yapının tahribatı ile geleneksel Türk kent ve sokak dokusu kaybolmaya başlamıştır. Bu nedenle yapıların ve çevrelerinin birlikte korunması ve bu bağlamda yenileme ve onarım çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

Şekil 55. Araştırma alanına ilişkin orjinalliği bozulmuş çeşme ve sokak dokusu

Alandaki yeşil alanlar arazi yapısının ve plansız yapılaşmanın etkilerinden dolayı dağınık bir yerleşime sahiptir. Konutların bahçeleri ve İspir dere kenarı dışında aktif bir yeşil alan bulunmamaktadır. İspir dere kenarındaki aktif yeşil alan, halkın en çok kullandığı rekreasyon alanı olup, kent merkezinde çocuk oyun alanı, mahalle parkı gibi rekreasyon alanları oldukça az sayıdadır. Bunun yanında rekreasyon alanları ve sokaklar geleneksel dokuyla bütünleşmeyen kentsel donatılara sahiptir. Pasif yeşil alanları ise Kale çevresindeki ağaçlık alan, çayırılık alanlar, kent dışı ağaçlık alanlar oluşturmaktadır. Bu bağlamda yeşil dokunun yetersiz olduğu; birçok evin bahçesinin olmadığı veya yeşil alan olarak kullanılmadığı tespit edilmiştir.

Alandaki açık/boş alanlar ve harap vaziyetteki yıkılmış yapıları barındıran parseller de bakımsız vaziyette olduğu için geleneksel sokak dokusunu, sokak silüetini ve doku bütünlüğünü bozmaktadır. Bazı boş alanlar ve kullanılmayan evlerin bahçeleri ardiye (kullanılmayan, eski ve bakımsız eşyaları koymak için) maksatlı kullanılmaktadır. Ayrıca bu durum sağlık ve güvenlik açısından da tehdit oluşturmaktadır (Şekil 56). Bu alanların yanında yol kenarları, Kale yolu ve Tuğrul Şah Cami çevresi de otopark olarak kullanılmaktadır (Şekil 57). Bu bağlamda alanda araç kirliliğinden dolayı; yolların daraldığı, geleneksel yapılara ulaşımın zorlaştığı, geleneksel doku silüetinin bozulduğu ve bu etkenlerin geleneksel dokunun tahribatını

arttırdığı gözlemlenmiştir. Çalışma alanında incelenen arazi kullanımlarının sonucunda yapılan genel değerlendirmeler maddeler halinde özetlenmiştir. Buna göre:

- Alanda arazi politikasından yoksun ve plansız yapılaşma vardır (Şekil 58).
- İspir Kalesi ve Tuğrul Şah Camii gibi tarihi yapılar çevresindeki yapılaşma ve arazi kullanımından olumsuz yönde etkilenmektedir.
- Alan aktif ve pasif rekreasyonel ihtiyaçlar için oldukça elverişli bir iklim ve arazi yapısına sahiptir.
- Alanda rekreasyonel alan ve yeşil doku yetersiz, yeşil alanlar sistemli bir şekilde organize edilmemiş ve dağınıktır.
- Rekreasyon alanlarında kullanılan ve kent içinde kullanılan donatılar kentin geleneksel dokusuna uyum göstermemektedir (Şekil 58).
- Alanda otopark olmadığı için boş arsa, yol kenarı ve harabeler otopark olarak kullanılmaktadır (Şekil 59).
- Alandaki arazi kullanımını bazı kesimlerde yol akslarını, yaya yollarını ve kent silüetini olumsuz yönde etkilemektedir.
- Alanda kaleye giden yol üzerindeki bazı ticari yapılar tarihi silüeti bozmaktadır (Şekil 60).

Şekil 56. Araştırma alanına ilişkin kullanılmayan boş alanlar ve bahçeler

Şekil 57. Kaleye giden yol ve Tuğrul Şah Camii yanı park edilmiş araçlar

Şekil 58. Araştırma alanına ilişkin sokak donatıları

Şekil 59. Araştırma alanına ilişkin plansız yapılaşma ve boş arsaya park edilmiş araçlar

Şekil 60. Kaleye giden yol üzerindeki bazı ticari yapılar

Araştırma alanının geleneksel dokusunu oluşturan diğer unsurlar da geleneksel ve doğal yapısıdır. Alan farklı geleneksel yapıları barındırması nedeniyle mimari ve kültürel miras, sosyal yaşam, el sanatları ve gıda ürünleri açısından zengindir. Ancak bölge nüfusunun ekonomik ve sosyal gerekçelerle bölgeden göçmeleri nedeniyle bölgedeki genç nüfus ciddi oranda düştüğü TÜİK verilerinde görülmektedir. Bu durum çeşitli konularda günümüze kadar ulaşmış bölge mirasının yeni nesillere aktarılmasına engel olmuştur. Böylece el sanatlarıyla uğraşan, yöresel gıda üretimi yapabilen ve bölge tarihinden haberdar olan nüfus azalmış olup geleneksel doku ve kültür aktarımı için ciddi önlemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca alanda geleneksel dokuyu tanıtabilecek tanıtım levhaları, geleneksel el ürünleri ve taşınabilir kültürel varlıkların sergilendiği bir müze bulunmamaktadır. Oysa çalışma alanı doğal yapısı nedeniyle oldukça farklı peyzajları barındırmakta olup turizme elverişli bir yapıdadır. Bu bağlamda alanın ekoturizm potansiyelinin yüksek olduğu ancak alanda ulaşım ağının yeterli düzeyde olmadığı, turistik gezi ve yürüyüş rotaları olmadığı, potansiyel turizm alanlarının çekici hale getirilmediği, gelen turistlerin kalacağı geleneksel yapıda konaklama tesisi bulunmadığı, kültürel turizm yapılarının yeteri kadar korunmadığı için turistik çekiciliğini kaybetme potansiyeli olduğu kısacası turizm planlamasının bir an önce yapılmasının gerekliliği tespit edilmiştir.

Araştırma alanına ilişkin elde edilen tüm sonuçlar doğrultusunda; daha önce yapılan tescil çalışmalarının yetersiz ve alanın geleneksel dokusunun gerektiği şekilde korunmamış olduğu görülmüştür. Geleneksel yapılar zaman içerisinde bakımsızlık, kasıtlı olarak yıkma, yeni ev inşası, yanlış restorasyon, uyumsuz ve beton eklentiler

vb. nedenlerle büyük oranda tahribata uğramış ve özgün değerlerini yitirmeye başlamıştır. Alandaki bu fiziksel tahribat sonucunda yıpranmışlık düzeyi artan yapılar yanlış uygulama ve eklentiler ile daha da bozulmuşlardır. Özellikle geleneksel yapıların yıkılması ve tahribatı sonucunda beton yapı ve eklentiler büyük ölçüde artmıştır. Bu bağlamda alanın özellikle beton yapıların hakim olduğu bir kentsel büyüme gösterdiği görülmektedir. Betonlaşma ve tahribatın ana nedeninin ise, bugüne kadar alanla ilgili alanı korumaya, geliştirmeye yönelik planlama ve tasarım çalışmaları yapılmamış ve İmar ve Koruma planı hazırlanmamış olmasından kaynaklı olduğu tespit edilmiştir. Korunamayan geleneksel yapılar ise zamanla tahrip olarak ve yıkılarak yok olmaya başlamış ve sonuç olarak kültürel peyzaj deseni zayıflamıştır.

Özdemir (2007) "Tarihi Çevrelerde Kentsel Peyzaj Tasarım İlkelerinin Belirlenmesi, İstanbul-Zeyrek Örneğinde Bir İrdeleme" isimli yüksek lisans tez çalışmasında kentsel peyzaj tasarımına yönelik öneriler geliştirmiştir. Alana ilişkin verileri detaylı bir şekilde incelemiş ve sonuç kısmında da tarihi dokuların bütüncül olarak korunması ve geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Buradan hareketle gerçekleştirilen imaj analizi, arazi kullanım analizi ve elde edilen sonuçların yaptığımız tez çalışması sonuçlarına tarihi çevrelerin muhafaza edilmesine yönelik tavsiyeleri bakımından paralellik gösterdiği, ayrıca imaj analizi başta olmak üzere gerçekleştirilen arazi incelemeleri bakımından da uygulama tekniğinin bu yüksek lisans tez çalışmasıyla benzerlik gösterdiği görülmüştür. Ancak uygulama alanlarının karakteristik farklılıklarından ileri gelen kültürel peyzaj özelliklerinin çeşitliliği nedeniyle; bu yüksek lisans tez çalışmasında uygulanan analizlerin çıktıları, diğer çalışmaya nazaran teknik açıdan daha detaylı değerlendirmeler yapılabilmesini sağlamıştır.

6 SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Günümüzdeki koruma anlayışı geçmiş yıllara göre çağdaş, yenilikçi ve amacına daha uygun bir yaklaşımdır. Koruma anlayışı dünyada ve ülkemizde artık anıtsal yapı ölçeğinden, çevresel öğeleri de kapsayan bütünsel bir koruma anlayışına evrilmiştir. Fakat ne yazık ki yasalardaki eksiklikler, kamuoyunun hala koruma konusunda bilinçsiz olması, devlet kurumlarının yetersizliği gibi durumlardan dolayı, tarihi çevreler ve kültürel peyzajlar tam anlamı ile korunamamakta, tahribata uğramaya devam etmektedir.

Tarihi bir mahallenin, anıtın korunması ve sosyo-ekonomik değerleri arasında karşıt ilişki, korunması istenen yapının kültürel değeri ile doğrudan bağlantılıdır. Bu bağlamda birçok kültürel ve sosyal değeri içinde barındıran tarihi çevreler de, toplumla aynı oranda bağlantı kurmaktadır. Toplumun tarihi koruma bilincine sahip olması ve eski ile yeni arasındaki bağlantının bilinçli bir şekilde kurulması, tarihsel çevrelerin korunması için gerekli temeli oluşturmaktadır (Kuban, 2018). Çünkü tarihsel bir çevreyi en iyi şekilde ve öncelikle o yörede yaşayan toplum koruyacaktır. Koruma için toplumun hevesli ve gönüllü olması korumanın amacına ulaşmada en önemli etkidir. Örgütlerin ve hükümetlerin yaptığı korumayla ilgili çalışmalar ise, zamanla yasal prosedürlerin oluşmasını ve toplumsal bilincin de doğru bir şekilde gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Kültürel peyzaj alanları tarihi çevreleri, geleneksel dokuları ve yöresel nitelikli alanları kapsaması nedeniyle önemli kültürel mirasları içinde barındırmaktadır. Bu bağlamda çevresiyle bütünleşik bir şekilde korunarak gelecek kuşaklara aktarılması ve geliştirilmesi için “koruma, planlama, yenileme ve tasarım süreci” büyük öneme sahiptir. Ülkemizde genel olarak koruma, yenileme ve sağlıklılaştırma çalışmaları kent, yapı ve sokak ölçeğinde yapılmaktadır. Ancak koruma çalışmalarında kent dokusu da göz önünde bulundurularak; tarihi dokusu, kültürel peyzaj özellikleri, geleneksel mimarisi ve sokak dokusu, sosyo-kültürel yapısı gibi fiziksel ve sosyal yapı dikkate alınarak bütüncül çalışmalar yapılmalıdır. Lynch’in üzerinde durduğu gibi kentin algılanabilirliği bireylerin kenti algılamadaki ortak noktalarına göre

değerlendirilmektedir. Yapılan çalışmada özellikle kültürel peyzaj öğelerinin ve tarihi dokunun planlamasında sosyal dokunun önemi ortaya çıkmıştır.

Kentsel dokunun tamamını içine alan büyük ölçekli planlamalar, kentsel öğelerin tümünü barındırdığı için aralarındaki ilişkinin bağlayıcı, sürdürülebilir ve uyumlu bir şekilde kurulması gereklidir. Detaylı bir şekilde oluşturulan kentsel planlama, sonrasında yapılacak olan küçük ölçekli planlama ve tasarımlar için de yol gösterir nitelikte belirleyici bir altlık olacaktır. Bu nedenle tüm planlama ve tasarımların ilk aşamadan itibaren iyi bir şekilde analiz edilmesi, haritalanması ve tüm fiziki ve sosyal özellikler de dahil edilerek karar ilkeleri oluşturulması gerekmektedir.

Çalışma alanında yapılan gözlem inceleme ve değerlendirme sonucunda araştırma alanının kültürel peyzaj yapısı, geleneksel ve tarihi kent dokusu, mevcut doğal ve yapısal arazi kullanımı, çevresel ilişkileri ve alan kullanımı, karakteristik özellikleri, alana ilişkin belge ve literatür bilgileri dikkate alınarak sürdürülebilir, korumacı bir yaklaşımla “plan ve tasarım önerileri” geliştirilmiştir. Bu öneriler “kentsel planlama ve kentsel tasarım” başlıkları altında gruplandırılmış olup; kentsel planlama alan kullanım, ulaşım önerileri olarak; kentsel tasarım ise kentsel yapı ve kentsel peyzaj olarak 2 grupta incelenmiştir.

Kentsel planlama

Kentsel peyzajlar arazi kullanımı, yeşil doku, konut tipolojisi, kat yüksekliği gibi büyük ve küçük ölçekli analizler yapılarak planlanmalıdır. Alandaki yaya yolu, taşıt yolu, odak noktaları, ticaret alanları ve konut alanlarının yanı sıra geleneksel yapılar, sokaklar, tarihi yapılar gibi kültürel peyzajların içerisinde bulunan alanlar da bölgelere ayrılarak detaylı ve kullanım imkanları doğrultusunda planlanmalıdır. Bu bağlamda alana ilişkin kentsel planlama önerileri arazi kullanım ve ulaşım başlıkları altında verilmiştir. Alanda kentsel planlamaya dair öncelikli öneriler aşağıdaki gibidir:

1. İlk aşamada alan için hazırlanmış olan “Koruma Amaçlı İmar Planı Araştırması” geliştirilerek uygulamaya konulmalıdır.
2. Alanda yapılacak olan planlama sosyo-ekonomik ve kentsel-mekansal düzeyde ele alınmalıdır. Bu bağlamda farklı odak noktaları veya zonlar

oluşturulmalı ve her odak noktası iyi bir şekilde analiz edilerek, planlama ve tasarımın hangi açıdan ele alınacağı belirlenmelidir. Örneğin; İspir Kalesi ve çevresi hem sosyo-ekonomik hem de mekânsal düzeyde planlanmalıdır.

3. Alanda yapılacak her türlü faaliyet için mali yönden katkı sağlayacak, Avrupa Birliği tarafından kırsal kalkınmayı ve bölgesel gelişmeyi hibe programlarıyla destekleyen: kültürel peyzaj, kırsal peyzaj, tarihi çevre, turizm gibi konuları içeren projeler hazırlanmalıdır.
4. Arkeolojik ve kentsel sit sınırı içerisinde kalan yapı ve çevrelerinde yanlış uygulama ve restorasyonların önüne geçilmesi için yerel yönetimlerden destek alınarak; koruma ve kullanım değerleri belirlenmelidir.
5. İspir'in odak noktası olan İspir Kalesi ve Tarihi İspir evleri tarihi çevrelere uygun, geleneksel dokuyu ve kültürel turizmi destekleyici, tüm yaş gruplarını kapsayan bütünlük bir tasarım anlayışıyla planlanmalıdır.
6. İspir Kalesi, Kale Mescidi, kale surları, kale çevresi ve İspir Evlerine yönelik "restorasyon ve restitüsyon projesi" hazırlanmalıdır.

Çalışma Alanı Kullanım Önerileri

Araştırma alanının arazi durum analizinden elde edilen bulgular neticesinde alana ilişkin arazi kullanım önerileri geliştirilmiştir (Şekil 61; Tablo 5).

1. Planlama sürecinde tescilli yapıların iyi bir şekilde korunması ve tahribatının önlenmesi için bazı parsellerin kamulaştırılması gerekmektedir. Kamulaştırılan parseller kullanım amacına göre yenileme ve restorasyon uygulamalarına tabi tutulmalıdır. Alanların kamusal eksiklikleri de göz önünde bulundurularak: müze, sergi alanı, restoran, butik otel, çocuk oyun alanı, toplanma alanı olarak değerlendirilmesi önerilmiştir. Yapılan tasarım ve uygulamalar engelli, çocuk ve yaşlılar da düşünülerek planlanmalıdır (Şekil 62; Şekil 63; Şekil 64; Şekil 61).
2. Alandaki sağlam-kullanılmayan konaklardan biri için Etnografya müzesi olarak değerlendirilmesi önerilmiştir. Bu bağlamda İspir'in köklü birikiminin ve kültürel mirasının gelecek ziyaretçilere sunulması, bununla beraber köyden kente yapılan göçler sebebiyle unutulmuş ve kaybolmuş yöresel unsurların hafızalarının muhafaza edilebilmesi sağlanmış olacaktır. Ayrıca

önerilen yapı merkezi bir konuma sahip olup, oluşturulması öngörülen turistik gezi rotası üzerindedir.

3. Tarihi dokuyu ön plana çıkaracak odak noktaları tarih, kültür ve sanat merkezi haline getirilmelidir. Yapılan öneriler doğrultusunda bu noktalara: kültürel aktivite tesisi, sergi alanları, kütüphane, turist bilgilendirme merkezi, açık hava tiyatrosu, yeşil doku gibi sosyo-kültürel yapıyı da destekleyen alanlar önerilmiştir. Bu alanların sosyal faaliyetleri destekleyici ve tarihi çevrelerle ilgili halkı bilinçlendirici odak merkezleri olması hedeflenmiştir. Ayrıca kent kütüphanesi tarihi merkeze yakın bir noktaya taşınarak alt katı kafe olarak değerlendirilmiştir (Şekil 66, Şekil 67, Şekil 68, Şekil 69; Şekil 65).
4. Kale ve çevresinin tarihi dokusunun sürdürülebilir hale getirilmesi ve turizm açısından canlandırılması için detaylı bir planlama yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda: Kale yolunun yenilenmesi, Eski Kalenin, Kale mescidinin ve Kale surlarının restore edilmesi, kalenin manzara açısından uygun noktalarına seyir terasları planlanması, Eski kalenin açık hava müzesi olarak tasarlanması, alana oturma birimleri tasarlanması, alanın doğal bitki örtüsünün korunması ve uygun görülen yerlere yöreye özgü bitkiler, tanıtıcı levhalar getirilmesi önerilmiştir. Özellikle kayalık kısımlarda ağaç yetişemediği için bu ortamlarda yetişebilen sürünücü çalı ve otsu bitki türleri kullanılmalıdır (Şekil 70; Şekil 71; Şekil 72; Şekil 73; Şekil 74; Şekil 75; Şekil 69).
5. Yeşil alanların sayısı arttırılmalı ve yeşil alanlar planlanırken yöreye özgü bitki türleri kullanılmalıdır. Yeşil alanlarla yeşil bir koridor oluşturularak yeşil dokunun sürekliliği sağlanmalıdır. Şekil 60'da yeşil alanlar için getirilen öneriler ile yöreye uygun İspir Meşesi (*Quercus macranthera subsp. sysprensensis*), Huş (*Betula pendula*), Salkım Söğüt (*Salix babylonica*), Adi Ceviz (*Juglans regia*), Ak Dut (*Morus alba*), Kara Dut (*Morus nigra*), Adi fındık (*Corylus avellana*), Akçaağaç (*Acer sp.*) Meşe (*Quercus sp.*), Karaağaç (*Ulmus glabra*), Söğüt (*Salix sp.*) gibi ağaç türleri; Kadın Tuzluğu (*Berberis vulgaris*), Kızılcık (*Cornus mas*), Kafkas Hanımelisi (*Lonicera caucasica*), Yabani Elma (*Malus sp.*), Sumak (*Rhus coriaria*), Adi Aliç (*Crataegus monogyna*), Kuşburnu (*Rosa canina*), Geyik Dikeni (*Crataegus orientalis*)

gibi çalı türleri ve İspir Çingırağı (*Campanula troegerae*), Çoruh Akçeotu (*Clypeola raddeana*) gibi otsu bitki türleri kullanılmıştır. Bu bağlamda alandaki bitki yoğunluğu arttırılarak yeşil koridorlar oluşturulmuş ve yeşil alan miktarı yaklaşık %50 oranında arttırılmıştır. Ayrıca endemik olan çeşitli odunsu (İspir Meşesi vb.) ve otsu bitki türleri (İspir Çingırağı vb.) de kullanılarak, yerel bitkilerin kullanılması, korunması ve çoğaltılmasına yönelik bir çalışma başlatılması gerekmektedir. Bu doğrultuda çeşitli etkinlik, festival düzenlenmesi veya “Tür eylem planı” hazırlanması gerekmektedir.

6. Pasif yeşil alanlar değerlendirilerek konumuna göre aktif yeşil alanlar haline getirilmelidir. Bazı boş parsellerin ve yeşil alanların alan değerlendirmesi sonucunda çocuk oyun alanı, eğlenme, dinlenme ve rekreasyon alanları gibi ihtiyaç duyulan etkinlik alanlarına dönüştürülmesi önerilmiştir. Aktif yeşil alanlara kullanıcı ihtiyaçları da dikkate alınarak; yeniden tasarım önerileri getirilmiştir. Bu bağlamda, bazı ev bahçeleri, Tuğrul Şah Camii ve toplanma alanına peyzaj düzenlemesi ve yeşil alanlar önerilmiştir (Şekil 77; Şekil 78; Şekil 79; Şekil 80; Şekil 76).

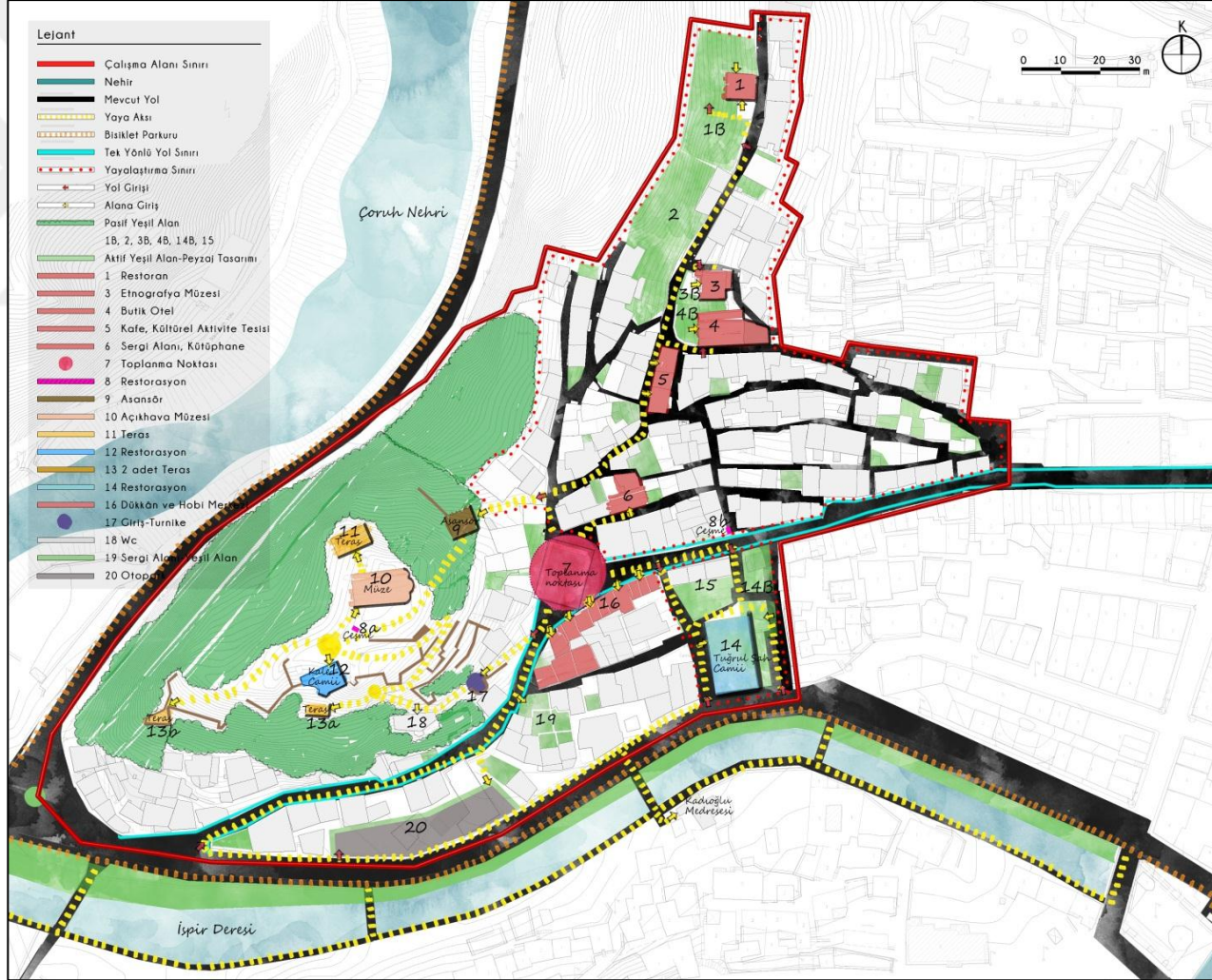
Çalışma Alanı Ulaşım Önerileri

Araştırma alanının ulaşım analizinden elde edilen bulgular neticesinde alanın ulaşımına ilişkin öneriler geliştirilmiştir (Şekil 61).

1. Yol ve sokaklarda temizlik ve bakımlar yapılmalıdır. Özellikle tarihi dokunun yoğun olduğu bölgedeki yol döşemeleri geleneksel dokuya uygun materyallerle döşenmelidir.
2. Tarihi çevrelerde ve geleneksel dokuya sahip alanlarda alana erişim için rahat bir ulaşım gerekmektedir. Tarihi dokunun trafik yoğunluğundan dolayı tahribatının engellenmesi için taşıt trafiğinin alandan mümkün olduğunca uzak noktalara taşınması gerekir. Tarihi dokuyu korumak ve devamlılığını sağlamak amacıyla “sokak sıhhileştirilmesi” ve “yayalaştırma” projeleri geliştirilmelidir. Bu bağlamda alandaki İspir Tarihi Evlerinin bulunduğu alan ve Tuğrul Şah Camii çevresinin “yayalaştırılması” önerilmiştir. Bu alanlardaki araç park sorunu da bu sayede giderilerek alanın dışında bazı parsellerin kamulaştırılması ile 30 araçlık bir “otopark” kullanımı

önerilmiştir. Ayrıca otoparktan tarihi alana bağlantının kolaylıkla sağlanması amacıyla kuzey yönünden “yaya geçiş güzergahı” önerilmiştir.

3. Kaleye giden Mustafa Çavuş Caddesi'nin araç trafiğini azaltmak amacıyla çift yönlü yol yerine tek yönlü yol olarak kullanılması önerilmiştir. Bu cadde üzerinde çok fazla araç parkı olduğu için buralarda gerekli uyarı levhaları konulmalıdır.
4. Tarihi Kadioğlu Medresesi'nin tarihi dokuyla bağlantısının kurulması amacıyla yaya güzergahı oluşturulması önerilmiştir.
5. İspir çayı ve Çoruh Nehri hattı boyunca devam eden bir “bisiklet parkuru” yapılması ve otoparkın yanına ücretli bisikletler konulması önerilmiştir.
6. Araştırma alanında önerilen yapı ve kültürel peyzaj unsurlarının ön plana çıkması, kültür turizminin canlanması amacıyla bir gezi rotası oluşturulması önerilmiştir. Bu rota tarihi geleneksel yapılar ve İspir Kalesi arasında bağlayıcı bir sokak organizasyonu oluşturacaktır.

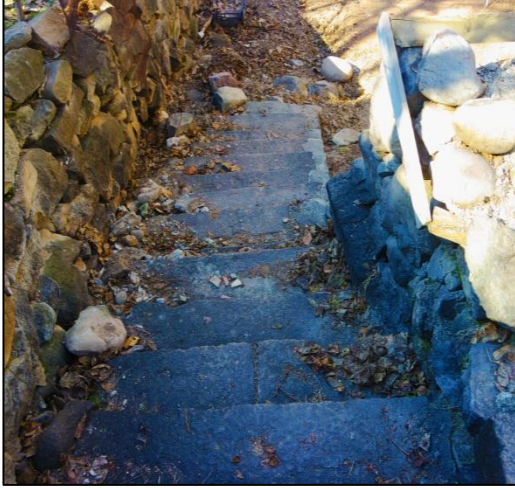
Şekil 61. Araştırma alanına ilişkin kentsel planlama önerileri

Tablo 5. Araştırma alanına ilişkin öneriler

Konum	No	Ada No	Parsel No	Mevcut Durum	Öneri	Özellik-İşlev
	1	102	50	Tescilli Konut	Restoran	Yöresel ev yemekleri
	1B	102	51	Tescilli Konut Bahçesi	Yeşil alan	Türk kent yapısına ve yöreye uygun bitki örtüsü
	2	134	47, 48	Harabeler	Yeşil alan	Türk kent yapısına ve yöreye uygun bitki örtüsü
	3	105	1	Tescilli Konut	Etnografya Müzesi	Eski yöresel yaşantının canlandırıldığı, araç ve gereçlerinin sergilendiği müze
	3B	105	1	Tescilli Konut Bahçesi	Avlu, Bahçe	Türk Ev tipine ve yöreye uygun peyzaj tasarımı
	4	105	3	Tescilli Konut	Butik Otel	Yöreye özgü iç mekan ve peyzaj tasarımına sahip konaklama alanı
	4B	105	4	Tescilli Konut Bahçesi	Bahçe, Oturma Alanı	Türk Ev tipine ve yöreye uygun peyzaj tasarımı
	5	121	1, 2	Tescilli Konut	Kültürel aktivite alanı	1. Kat Kafe 2. Kat Kültürel Aktivite Tesisi
	6	119	9	Tescilli Konut	Sergi Alanı, Kütüphane	1. Kat Sergi alanı 2. Kat Kütüphane
	7	135	28	Beton Konut	Yıkılacak Yapı	Turist Bilgilendirme Merkezi, Toplanma Alanı
	8a	102	138	Çeşme	Restorasyon	Tarihi dokuya uygun, tadilat ve restorasyon
	8b	117	10	Çeşme	Restorasyon	Tarihi dokuya uygun, 6 kişi kapasiteli
	9	102	138	Kale Parseli	Asansör	Tarihi dokuya uygun müze ve sergi alanı
	10	102	138	Kilise Kalıntısı	Açık hava Müzesi	Tarihi dokuya uygun, kuzey yönü seyir terası
	11	102	138	Kale Parseli	Teras	Tarihi dokuya uygun restorasyon ve restitüsyon projesi
	12	102	138	Kale Camii	Restorasyon	Tarihi dokuya uygun, güney-batı ve batı yönü seyir terası
	13a	102	138	Kale Parseli	2 adet Teras	Tarihi dokuya uygun peyzaj tasarımı
	13b	102	138	Kale Parseli	2 adet Teras	Tarihi dokuya uygun peyzaj tasarımı, mevcut yapıyı yenileme
	14	282	1	Cami	Restorasyon	Tarihi dokuya uygun peyzaj tasarımı
	14B	282	1	Cami avlusu	Yenileme ve peyzaj tasarımı	Tarihi dokuya uygun peyzaj tasarımı, oturma alanı
	15	250	3	Yıkılmış Yapı	Yeşil alan ve peyzaj	Hediyelik eşya dükkanı, kafe
	16	249	17, 1, 2, 3	Kamulaştırılmış Yapılar	Hediyelik eşya dükkanı, kafe	Geleneksel ürünlerin satıldığı dükkan Geleneksel yapıya sahip kafe
	17	102	138	Tescilli Parsel	Kale girişi Güvenlik ve turnike	Tarihi dokuya uygun yapı
	18	138	20	Konut	WC	Tarihi dokuya uygun yapı
	19	248	1, 4, 5, 6	Yıkılmış Yapı	Sergi Alanı	Sergi duvarları, yeşil alan ve oturma alanları
	20	246 247	7, 8, 9, 10, 11, 12, 1,6	Boş Parsel, İzinsiz Yapı	Otopark	30 araç kapasiteli

Şekil 62. 1 no'lu tescilli konut (Tablo 5)

Şekil 63. 1B no'lu tescilli konut ön girişi ve ön bahçesi (Tablo 5)

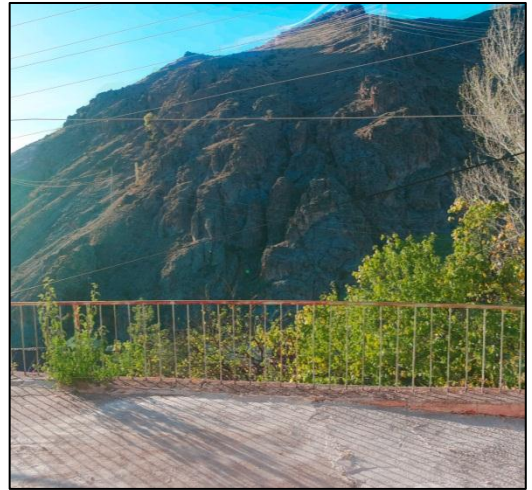
Şekil 64. 1B no'lu tescilli konut arka girişi ve arka bahçesi (Tablo 5)

Şekil 65. 2 no'lu harabe yapılar (Tablo 5)

Şekil 66. 3 no'lu tescilli konut (Tablo 5)

Şekil 67. 3 no'lu tescilli konut girişi ve 3B no'lu tescilli konut bahçesi (Tablo 5)

Şekil 68. 4 no'lu tescilli konut (Tablo 5)

Şekil 69. 4 no'lu tescilli konut bahçe girişi ve 4B no'lu tescilli konut bahçesi

Şekil 70. 5 no'lu tescilli konut (Tablo 5)

Şekil 71. 6 no'lu tescilli konut ve 7 nolu beton yapı (Tablo 5)

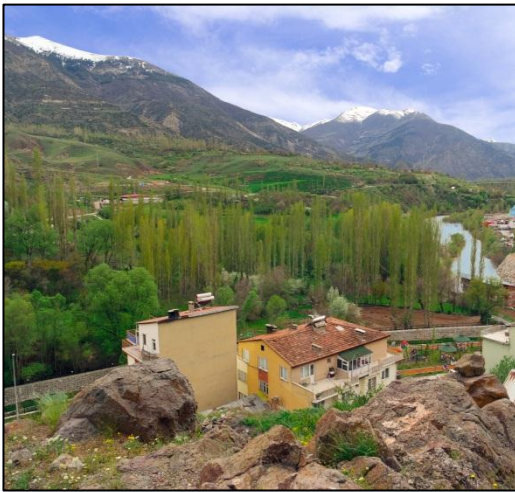
Şekil 72. 8a no'lu Kale parselindeki ve 8b no'lu sokaktaki çeşme (Tablo 5)

Şekil 73. 9 no'lu asansör alanı ve 10 no'lu açık hava müzesi alanı (Tablo 5)

Şekil 74. 11 no'lu teras alanı ve 12 no'lu Kale Camii (Tablo 5)

Şekil 75. 13a no'lu teras ve 13b no'lu teras alanı (Tablo 5)

Şekil 76. 14 no'lu tescilli yapı (Tablo 5)

Şekil 77. 14B no'lu tescilli yapı kuzey yönü ve bahçesi (Tablo 5)

Şekil 78. 15 no'lu yıkılmış yapı parseli ve 16 no'lu yapılar (Tablo 5)

Şekil 79. 17 no'lu giriş turnike noktası ve 18 no'lu yapı (Tablo 5)

Şekil 80. 19 no'lu harabe yapı ve 20 no'lu boş parsel (Tablo 5)

Kentsel Tasarım

Tasarım ve planlamalarda sadece yapıların değil doğal ve kültürel peyzajın da birlikte değerlendirildiği, birçok meslek grubunu barındıran çalışmalar yapmak gerekmektedir. Bu alanlarla uyumlu kentsel peyzaj öğeleri (kent mobilyaları, kentsel donatılar, bitkisel öğeler, yapılar vb.) ve kentsel yapılar buldukları alandaki geleneksel, tarihi ve kültürel dokuyla beraber renk, biçim, yöresel kimlik gibi değerlerle uyumlu olacak tasarımlara sahip olmalıdır. Bu bağlamda alandaki kentsel dokuyu oluşturan kentsel yapı ve kentsel peyzaja ilişkin öneriler geliştirilmiştir.

Çalışma Alanı Kentsel Yapı Önerileri

Araştırma alanının yapısal durum analizinden elde edilen bulgular neticesinde alana ilişkin genel kapsamda kentsel yapı önerileri geliştirilmiştir.

1. Alandaki mevcut tarihi ve geleneksel yapıların tarihi özelliği, yapılış yılı, yıpranma oranı, materyal özellikleri iyi bir şekilde analiz edilerek koruma ve yenileme çalışması yapılmalıdır. Bu bağlamda öncelikle alandaki tescilli ve tescilsiz geleneksel yapıların restorasyon ve restitüsyon projelerinin hazırlanması ve derhal korumaya alınması önerilmiştir.
2. Tescilli geleneksel yapılar, öncelikli olarak korunmaya alınacak yapılar olup, yapılarda meydana gelebilecek tahribat için gerekli önlemler alınmalıdır. Bu yapıların korunması için yerel yönetim devreye girmeli ve ev sahipleri bilgilendirilmelidir. Tescilsiz geleneksel yapıların bazılarının tescil durumlarının araştırılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Bu bağlamda bilir kişiler tarafından geleneksel yapıların tümüne yönelik restorasyon ve restitüsyon projeleri hazırlanmalıdır. Gerekli görülen durumda planlama kapsamında kamulaştırma yapılmalı ve alana uygun bir şekilde değerlendirilmelidir. Tahrip olmuş ve yıkılmış yapılar da kamulaştırılarak halka açık park, çocuk oyun alanı, otopark gibi kamusal alanlara dönüştürülmelidir. Bu bağlamda bazı yapıların kullanımına yönelik öneriler geliştirilmiştir.
3. Geleneksel-beton yapılar: Bu yapılar bilirkişiler tarafından incelenerek geleneksel dokuya uygun bir şekilde restore edilmelidir. Restorasyona uygun olmayan yapıların dış cephesi özgünlüğüne ve geleneksel dokuya en uygun şekilde yenilenmelidir.
4. Geleneksel olmayan izinsiz ve beton yapılar: İzinsiz yapıların tamamı yasal prosedürlere uygun ve ev sahiplerini mağdur etmeyecek bir şekilde yıkılmalı ya da kamulaştırılarak geleneksel dokuya uygun hale getirilmelidir.
5. Kentsel doku ve tarihi silüeti bozan çok katlı, biçimsiz, büyük kütleli yapılaşmalara izin verilmemeli, izinsiz ve çarpık yapılaşmaların önüne geçilmelidir.
6. Alanda kentsel silüeti bozan dış cephe kaplamalarının oluşturduğu kötü görüntüyü engellemek amacıyla; yapı cepheleri yenilenmeli ve geleneksel

dokuya uygun bir şekilde kaplanmalıdır. Gerekli temizlik ve bakımları yapılmalıdır.

7. Alandaki yeni yapılaşmanın tarihi dokuya uygun bir şekilde ve yeni bina tipolojilerinin geleneksel mimariye benzer şekilde oluşturulması gerekmektedir.

Çalışma Alanı Kentsel Peyzaj Önerileri

Araştırma alanının mevcut durum analizi ve gözlemlerden elde edilen bulgular neticesinde kentsel peyzaj önerileri geliştirilmiştir.

1. Kentteki tüm yapay peyzaj elemanlarının kültürel ve doğal peyzajla bütünlük oluşturacak şekilde, geleneksel dokuya uygun olarak tasarlanması gerekmektedir. Bu bağlamda alanın doğal peyzaj özelliklerinin iyi bir şekilde analiz edilmesi ve doğal peyzaj karakterinin de ön plana çıkacağı, çevrenin peyzaj kalitesini arttıran planlama ve tasarımlar yapılması gerekmektedir. Önerilen alanlarda doğal peyzaj oluşturulurken bölgedeki endemik türler kullanılmalı ve Türk kent peyzajına uygun tipolojide bir tasarım yapılmalıdır.
2. Kentsel peyzajın en önemli unsuru olan yeşil alanların miktarı artırılmalı, arazi durum analizine göre planlanması önerilen alanlar, peyzaj tasarım ilkeleri doğrultusunda tasarlanmalıdır. Önerilen tasarım çalışmasında bu nokta dikkate alınarak alan kullanım kararları oluşturulmuştur.
3. Yeşil alanlar, tarihi yapılar ve geleneksel yapılar Kültür Bakanlığı'nın standartlarına uygun olarak tanıtıcı levhalar ve yön levhalarıyla desteklenmelidir. Ayrıca alanda yapılacak tüm tasarımlarda tanıtım levhaları kullanılmalı ve var olan levhalar da yenilenmelidir. Bu bağlamda İspir Kalesi, Tuğrul Şah Cami ve Kadioğlu Medresesindeki mevcut levhalar yenilenerek yapıların tarihi silüetlerine ışık tutacak, detaylı ve anlaşılır yeni levhalar, yön levhaları tasarlanmalıdır. Tarihi İspir evleri ve kamulaştırılacak alanların bahçelerinde kullanılan bitkisel elemanlar için de tanıtıcı levhalar tasarlanmalı ve yön levhaları konulmalıdır.
4. Alandaki tarihi sokak ve yapısal dokunun devamlılığı için yapılması planlanan yapı, yol döşemesi, kent mobilyası, aydınlatma, yönlendirme öğeleri gibi kentsel donatıların tarihi dokuya uygun materyaller kullanılarak

tasarlanması gerekmektedir. Tüm tasarımlar birbirini bütünleyici nitelikte olmalıdır.

5. Trafo kutusu gibi geleneksel silüeti bozan kentsel elemanlar için dokuyu bozmayacak estetik çözüm önerileri getirilmelidir.

Sonuç olarak; kültürel peyzaj alanlarının içerisinde bulunan geleneksel doku, tarihi doku, sokak dokusunun korunmasına ve yaşatılmasına yönelik aşağıdaki planlama-tasarım önerileri/stratejileri geliştirilmiştir:

1. İmar planı bulunmayan alanlarda planlama ve tasarım çalışmalarından önce, koruma mevzuatı doğrultusunda imar planı oluşturulmasına yönelik çalışmaların yapılması sağlanmalıdır.
2. İmar planı kapsamında, planlama, tasarım ve yenileme faaliyetlerinin kamu ve özel kuruluşlardan, merkezi ve yerel idarelerden, akademisyenlerden, sivil toplum örgütlerinden seçilecek; mimar, peyzaj mimarı, şehir plancısı, arkeolog, sanat tarihçisi, restoratör gibi alanında uzman meslek gruplarından oluşan bir komiteyle koruma çalışmaları yürütülmelidir.
3. Planlama ve tasarımların “koruma, onarma-yaşatma, yönetim, geliştirme” ilkeleri bağlamında yapılması gerekmektedir.
4. Koruma imar planı hazırlanması aşamasında merkezi ve yerel yönetimlerce oluşturulacak olan politikalar ile uluslararası koruma politikaları arasındaki koordinasyonun oluşması sağlanmalı, tarihi çevreleri kapsayan yasa ve tüzüklerin yeterliliği denetlenerek geliştirilmeli, çalışma alanına benzer özelliklere sahip örnek alanlardaki uygulamalar da incelenerek sürdürülebilir ve uygulanabilir gerçekçi çalışmalar yapılmalıdır.
5. Koruma, yenileme ve sağlıklaştırma amaçlı yapılacak olan planlama ve tasarımlarda öncelikle alanın imar planı çerçevesinde, var olan tahribat ve bozulmalar tespit edilerek, tasarıma yön verecek tüm çevresel, fiziksel, sosyo-kültürel, idari, teknolojik etkileri iyi analiz ederek, bu alanlara yönelik toplum gereksinimleri de göz önünde bulundurarak kapsamlı çalışmalar geliştirilmelidir. Bu bağlamda her türlü restorasyon uygulaması aslına uygun yapılmalıdır.

6. Yaşanılan çevreyi kültürel dokusu, tarihsel dokusu, peyzaj ve yapısal doku çerçevesinde değerlendirilmeli, geçmiş ve günümüz arasında eski ve yeniye organik bir biçimde sentezleyecek bir köprü kurulması amaçlanmalıdır.
7. Tarihi niteliği olan alanlarda mevcut tarihi ve geleneksel dokunun yapı ve çevresi ile bütün olduğu göz önünde bulundurularak tarihi özelliği, yapılış yılı, yıpranma oranı, materyal özellikleri iyi bir şekilde analiz edilerek koruma ve yenileme çalışması yapılmalıdır.
8. Sit alanlarının denetimlerinin düzenli yapılarak izinsiz uygulamalara mahal verilmemesi, izinsiz, çarpık yapılaşmaların tespit edilerek gerekli işlemlerin yapılması ve atıl durumda olan sit alanlarının tespit edilerek peyzaj düzenlemelerinin detaylı bir şekilde yapılması sağlanmalıdır.
9. Alanın geliştirilmesi ve yaşatılmasına yönelik turizm planlamalarında, alanın dokusunun tahrip olmaması için gerekli fizibilite çalışmaları yapılmalı, ekonomik çikardan ziyade, kültürel dokuyu ön plana çıkaracak çalışmalar yapılmalıdır.
10. Merkezi ve yerel yönetimlerin önderliğinde etkin kaynak yönetimi ve planlaması ile kentin kültürel miras değerlerinin sürdürülebilirliği sağlanmalı, kamusal ve özel etkinlikler ile toplumu bilinçlendirici, eğitici organizasyonlar planlanmalıdır.
11. Yerel halkın ihtiyaçları ve oluşturulacak planlamanın yaşamlarına etkileri göz önünde bulundurularak, yapılacak olan projelere yerel halk dahil edilmeli ve bilgilendirmeye yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
12. Tarihi dokuyu ve tarihi çevreyi koruma, kentsel koruma, kültürel miras, doğa koruma, vb. konularını içine alan ders müfredatları oluşturularak küçük yaşlardan itibaren bu değerlerin kazanılmasını ve bu alanların tahrip edilmeden yaşatılması hedeflenmelidir.
13. Tarihi çevrelerde sokak, mahalle, kent ve bölge ölçeği dikkate alınarak kent silüetini bozmayacak ve kent estetiğine katkı sunacak tasarımlar geliştirilmelidir. Ayrıca kent imajını oluşturan eski odak noktalarının algılanabilirliği sağlanmalı veya arttırılmalı, bu alanların yeniden hayata kazandırılması sağlanmalıdır.
14. Arazi kullanımı, yeşil doku, konut tipolojisi, kat yüksekliği gibi büyük ölçekli kentsel analizler ve küçük ölçekli analizler yapılarak; yaya yolu, taşıt yolu,

odak noktaları, ticaret alanları, konut alanları, geleneksel yapılar, geleneksel sokaklar gibi kültürel peyzajların içerisinde bulunan alanlar da bölgeler halinde detaylı ve her türlü kullanıcı gereksinimi (engelli geçişi- asansör vb.) göz ardı edilmeden uygun çözümler üretilerek tasarlanmalıdır.

15. Yapılan tasarımların net, açıklayıcı ve somut olması sağlanarak, tarihi çevrelerde peyzaj planlama ve tasarımının algılanan kültürel ve çevresel etkileri arttırılmalıdır.
16. Tasarım ve planlamalarda sadece yapıların değil doğal ve kültürel peyzajın da birlikte değerlendirildiği çalışmalar yapmak ve bu alanlarla uyumlu kentsel peyzaj öğelerinin (kent mobilyaları, kentsel donatılar, bitkisel öğeler, yapılar vb.) buldukları alandaki geleneksel, tarihi ve kültürel dokuyla beraber renk, biçim, yöresel kimlik gibi değerlerle uyumlu olacak tasarımlar yapılmalıdır.
17. Geleneksel dokulara özgü olan peyzaj, bahçe, avlu tasarımları dikkate alınarak tasarımlar yapılmalı ve yörenin peyzaj kimliği geleneksel kent dokusuyla bütünleştirilmelidir.
18. Geleneksel ve tarihi dokuya sahip alanlarda taşıt trafiği düzenlenerek tarihi dokudan uzak lokasyonlara taşınmalıdır. Bu bağlamda “sokak sıhhileştirilmesi”, “yayalaştırma” projeleri geliştirilerek, geleneksel dokuda rahat bir ulaşım sağlanmalıdır.

Son söz olarak tarihi çevrelerdeki mekan zenginliklerini sürdürülebilir kılmak etkili planlamalar ile mümkün olmaktadır. Bu tür planlamaların yapılabilmesi için alan analizlerinin katılımcı yaklaşımlar ile yapılması ve kentin tüm bileşenlerinin değerlendirilmesi esastır.

EKLER

EK 1. Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu Başkanlığı 08.03.1984 gün ve 159 sayılı kararı

87

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
TAŞINMAZ KÜLTÜR ve TABİAT VARLIKLARI
YÜKSEK KURULU BAŞKANLIĞI
K A R A R

Toplantı No. ve Tarihi : 8 8.3.1984
Karar No. ve Tarihi : 159 8.3.1984

KURUL KARARI

Toplantı yeri : ANKARA

Erzurum İli, İspir İlçesi, Kentsel ve Arkeolojik SİT Alanları ve sivil mimarlık örneklerinin tesciline ilişkin, Kültür ve Turizm Bakanlığı, "Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü"nin 30.12.1983 gün ve 9351 sayılı yazısı okundu, ekleri incelendi, yapılan müzakeresi sonunda:

Erzurum İli, İspir İlçesinde bulunan ekli haritada sınırları belirlenen kale civarının I.Derece Arkeolojik SİT Alanı ve ekli listedeki yapıların korunması gerekli kültür varlıkları olarak 2863 sayılı yasa gereğince tescil edilmelerine, kent dokusunun Kentsel SİT Alanı niteliğinde olmadığına ekli Arkeolojik SİT Alanı koruma koşullarının uygun olduğuna karar verildi.

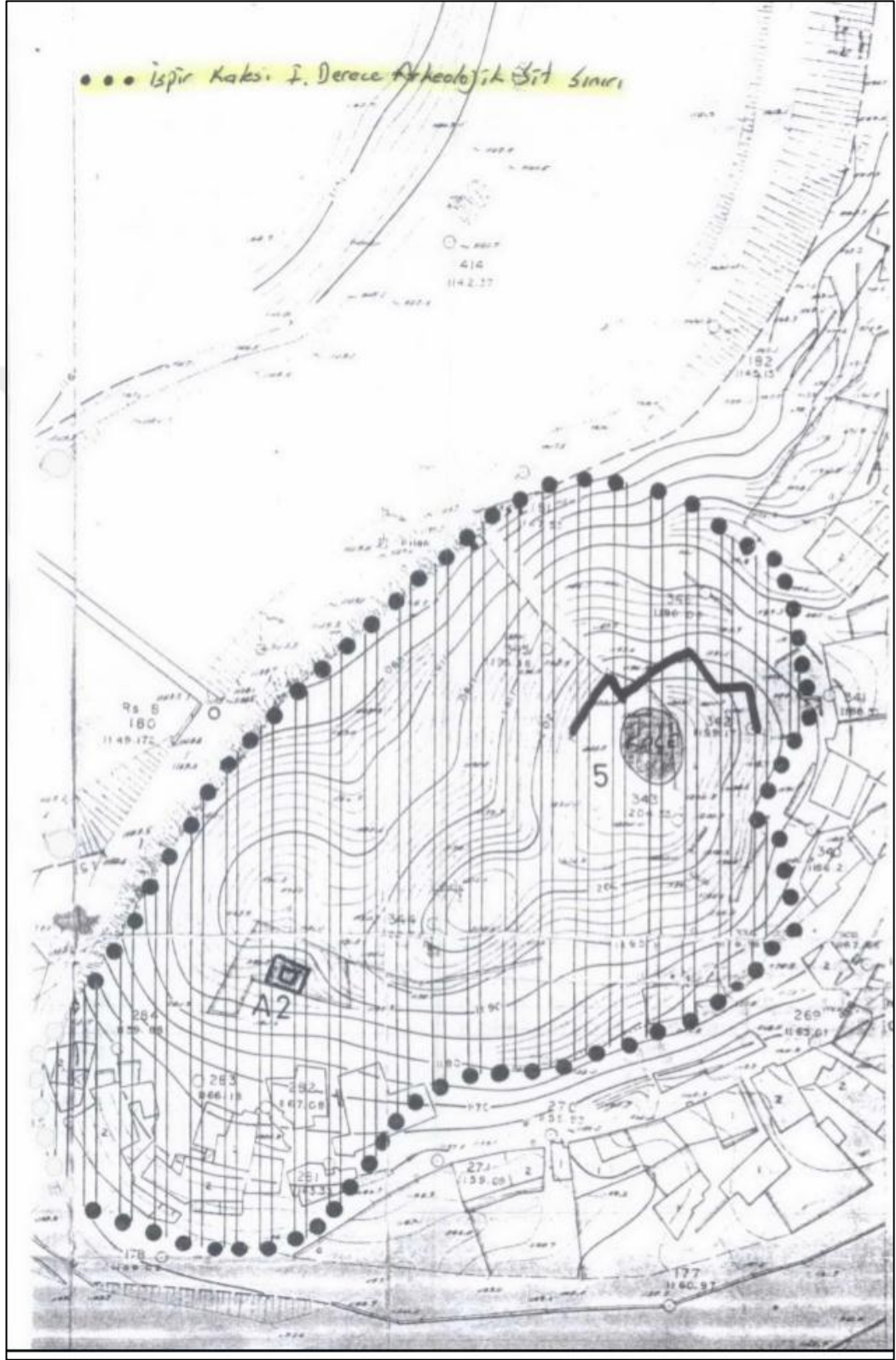

Kemal GÖKÇE

B A Ş K A N
Müsteşar

Üye Akozan (Feridun) Bulunmadı	Üye Aktan (Tahir)	Üye Çubuk (Mehmet) Bulunmadı	Üye Emre (Kutlu)	Üye Karamağrah (Haluk)
Üye Öney (Gönül)	Üye Özgüç Nimet Bulunmadı	Üye Tankut (Gönül)	Üye Müsteşar Yardımcısı Düzgünoğlu(Ercihan)	
Üye Ea. Eser. ve Müzeler Genel Müdürü, Avcı (Madir)	Üye Turizm Genel Müdürü Tarhan(Cem)	Üye Planlama ve İmar Genel Müdürü Berişkin(Cemlettin)	Üye Orman Genel Müdürü Karadeniz(M.Ali)	Üye Vakıflar Genel Müdürü Nigütgüden(Gelip) Bulunmadı

EK 2. Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu Başkanlığı 08.03.1984 gün ve 159 sayılı kararına göre 1. Derece Arkeolojik Sit Sınırı

EK 3. Kùltür ve Turizm Bakanlığı Erzurum Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 23.07.09 gün ve 1331 sayılı kararı

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIğI
ERZURUM KÜLTÜR ve TABİAT VARLIKLARIN
KORUMA BÖLGE KURULU
KARAR

KURUL KARARI

Toplantı Tarihi ve No :23.07.2009-71 Toplantı Yeri: ERZURUM
Karar Tarihi ve No :23.07.2009-1331

Erzurum İli, İspir İlçesi, Yukarı Mahalle, 102 ada, 138 parselde yer alan, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 10.03.1978 gün ve A. 1003 sayılı kararıyla tescil edilen, Taşınmaz Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 08.03.1984 gün ve 159 sayılı kararıyla 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı ilan edilen İspir Kalesinin güneyinde Sit Alanı dışında 247 ada, 2 parselde kayıtlı özel mülkiyete ait taşınmaz üzerinde yapılan inşaatın Kurulumuzda değerlendirilmesi istemini içeren Müdürlüğümüzün 2009/223-B sayılı uzman raporu okundu dosyası incelendi yapılan görüşmeler sonucunda;

Erzurum İli, İspir İlçesi, İspir Kalesinin içinde bulunduğu 1. Derece arkeolojik sit alanı dışında yer alan, 247 ada, 2 parseldeki yer alan inşaatın İspir kalesinin silüetini olumsuz şekilde etkilediğinden dolayı durdurulmasına, alanın ek 1/1000 ölçekli haritada işaretlendiği şekliyle 3. derece arkeolojik sit alanı olarak belirlenmesine, Belediyesince ivedilikle Koruma Amaçlı İmar Planı yapılarak Kurulumuza İletilmesi gerektiğine,

Karar verildi.

ASLİ ERGİTİP
ULUSSEL
MÜDÜR

BAŞKAN
Yrd. Doç. Dr. Şahabettin ÖZTÜRK
(İmza)

BAŞKAN YARDIMCISI
Mustafa TOKÖZ
(İmza)

ÜYE
Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU
(İmza)

ÜYE
Prof. Dr. Cevat BAŞARAN
(İmza)

ÜYE
Yrd. Doç. Dr. E. Nihal ÇETİNTÜRK
(İmza)

ÜYE

ÜYE

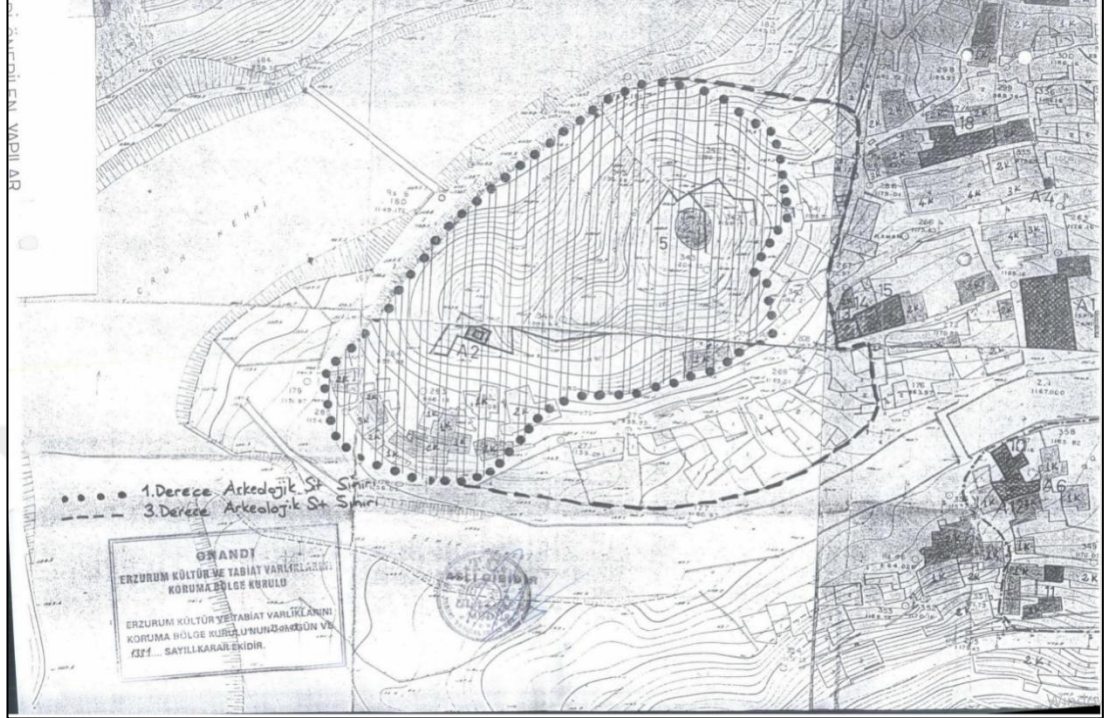
TEMS. ÜYE
Mustafa ERKMEN
Müze Müdürü
(İmza)

TEMS. ÜYE
Belediye Temsilcisi
(Bulunmadı)

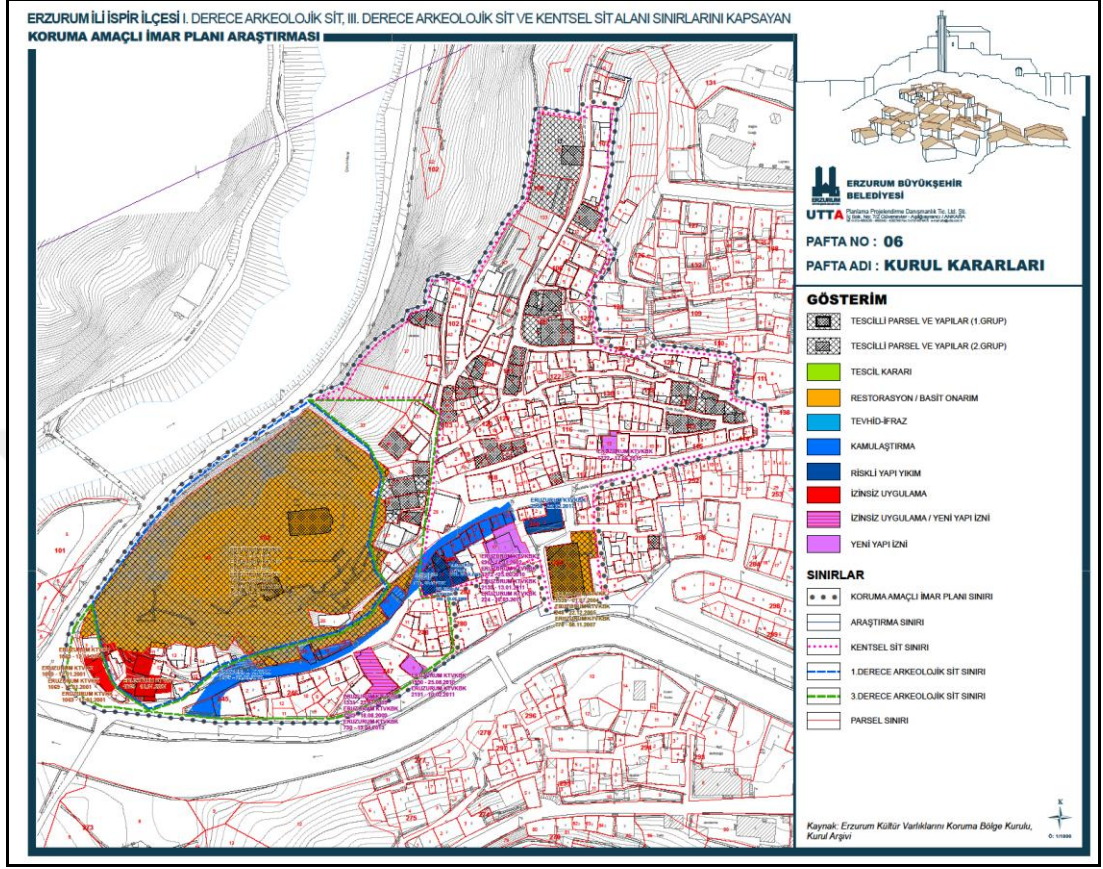
TEMS. ÜYE

TEMS. ÜYE

EK 4. Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 23.07.09 gün ve 1331 sayılı kararına göre 1. Derece Arkeolojik Sit ve 3. Derece Arkeolojik Sit Sınırı

EK 5. Araştırma Alanına İlişkin Erzurum İli İspir İlçesi I. Derece Arkeolojik Sit, III. Derece Arkeolojik Sit ve Kentsel Sit Alanı Sınırlarını Kapsayan Koruma Amaçlı İmar Planı Araştırması- Kurul Kararları

ICOMOS GELENEKSEL MİMARİ MİRAS TÜZÜĞÜ
1999

GİRİŞ

Bütün halkların gözünde geleneksel mimari özel bir yere sahiptir ve haklı bir gurur kaynağıdır. Toplumun özelliklerini yansıtan ve çekici bir ürün olarak kabul edilir. Ciddi görünmez ama düzenlidir. Faydacı olmasının yanı sıra, ilgi çekici ve güzeldir. Hem çağdaş yaşamın ilgi odağı hem de toplumun geçmişinin bir belgesidir. İnsan eseri ve zamanının ürünüdür. İnsanın dünya üzerindeki varlığının nüvesini oluşturan bu geleneksel armonileri yaşatmak için çaba göstermemek insanlık mirasına yakışmayan bir davranış olurdu.

Bir toplumun kültürünün temel anlatımı olan sivil mimarlık, bir yandan o kültürün bölgesiyle ilişkisini gösterirken , diğer yandan dünyanın kültürel çeşitliliğini yansıtmaya bakımından önemlidir.

Geleneksel yapımların toplumların barınmak için kullandıkları doğal ve geleneksel yöntemdir. Bu sosyal ve çevresel kısıtlamalara bağlı olarak değişen ve sürekli uyarlanan bir süreçtir. Günümüz dünyasında yöresel yapı gelenekleri ekonomik, kültürel ve mimari birörnekleşme ile tehdit edilmektedir. Globalleşmeye nasıl karşı durulacağı toplumların yanı sıra, hükümetlerin, plancıların, mimarların, korumacıların ve çeşitli disiplinlerin uzmanlarından oluşan gurupların temel sorunudur.

Kültürün birörnekleşmesi ve tüm dünyadaki sosyo-ekonomik değişim nedeniyle terk, iç denge ve bütünleşme gibi ciddi sorunlarla karşı karşıya kalan geleneksel yapılar çok zor durumdadırlar. Buna bağlı olarak, geleneksel mimari mirasımızın bakımı ve korunması için Venedik Tüzüğü'ne ek olarak ilkeler belirlenmesine gerek vardır.

Genel İlkeler

1. Geleneksel yapılar ,
 - a) Toplumca paylaşılan bir yapı geleneği,
 - b) Çevreye uygun yöresel veya bölgesel bir kimlik,
 - c) Üslup, biçim ve görünüş tutarlılığı, veya geleneksel yapı türlerine bağlılık,
 - d) Anonim olarak aktarılan geleneksel tasarım ve yapı ustalığı,
 - e) İşlevsel, sosyal ve çevresel kısıtlamalara etkin olarak cevap verebilme,
 - f) Geleneksel yapımların sistemlerinin ve zanaatlarının etkin uygulaması,gibi ayırt edici özellikleriyle tanınırlar.
2. Geleneksel mimarinin takdir edilmesi ve başarıyla korunması toplumun buna katılımı, desteği, sürekli bakımı ve kullanımına bağlıdır.
3. Hükümetler ve yetkili kuruluşlar bütün toplumların yaşayan geleneklerini sürdürme ve bunları mevcut yasal, yönetsel ve maddi olanaklarla koruyarak gelecek kuşaklara aktarma haklarını tanımalıdır.

KORUMA İLKELERİ

1. Geleneksel çevrenin korunması çokdisiplinli bir uzman ekip tarafından , değişim ve gelişmenin kaçınılmaz olduğu kabul edilerek ve toplumun kültürel kimliğine saygı gösterilerek yürütülmelidir.
2. Geleneksel yapılara, yapı guruplarına ve yerleşmelere yapılacak çağdaş müdahaleler onların kültürel değerlerine ve geleneksel karakterlerine saygı göstermelidir.
3. Geleneksel mimarlık ender olarak tek yapılarla temsil edilebilir; bu mirası daha iyi yaşatmanın yolu değişik bölgelerin özelliklerini yansıtan yapı guruplarını ve yerleşmeleri bakım ve onarımla korumaktır.
4. Geleneksel mimarlık kültürel peyzajın temel bileşenidir ve koruma yaklaşımları geliştirilirken bu ilişki dikkate alınmalıdır.
5. Geleneksel miras yalnız somut biçimler, kütleler, strüktürler ve mekânlardan oluşmaz, bunların kullanılış ve algılanış biçimlerini, gelenekleri ve onlara bağlı elle tutulamayan ilişkileri de kapsar.

UYGULAMA İLKELERİ

1. Araştırma ve belgeleme

Geleneksel bir yapıya yapılacak her tür müdahalede tedbirli olunmalı; işe başlamadan önce yapının biçimi ve strüktürü ayrıntılı olarak incelenmelidir. Bu çalışma sonunda hazırlanacak rapor ve belgeler halkın rahatça ulaşılabilceği bir arşivde saklanmalıdır.

2. Konum, peyzaj, ve yapı gurupları

Geleneksel yapılara müdahale edilirken, bu yapıların konumuna, fiziksel ve kültürel çevreyle ilişkilerine ve birbirlerine göre düzenlerine saygı gösteren, onları koruyan bir yaklaşım benimsenmelidir.

3. Geleneksel yapım sistemleri

Geleneksel yapım sistemlerinin ve zenaatların sürdürülmesi geleneksel ifade için temel gereksinimdir ve bu yapıların onarım ve restorasyonları için gereklidir. Bu zenaatlar yaşatılmalı, belgelenmeli ve yeni zenaatkar ve yapı ustaları eğitilerek ve kurslarla bilgiler genç kuşaklara aktarılmalıdır.

4. Malzeme ve mimari öğelerin değiştirilmesi, yenilenmesi

Çağdaş kullanım isteklerinin zorladığı ve kabul edilebilir değişimler bütünün genel ifadesine uyumlu, görünüş, doku ve biçim yönünden aykırı olmayan malzemelerle yapılmalı; yapı malzemelerin birbiriyle uyumuna özen gösterilmelidir.

5. Yeni işleve uyarlama

Geleneksel yapıların yeni işlevlere uyarlanması ve yeniden kullanımında, yapılar kabul edilebilir bir yaşam standardına yükseltilirken, bütünlüğü, karakteri ve biçimi saygı görmelidir. Eğer geleneksel mimari biçimler hala kullanılıyorsa, müdahaleler toplumun kabul edeceği bir etik kurallar çerçevesinde yapılabilir .

6. Değişiklikler ve dönem restorasyonları

Zaman içinde yapılan değişiklikler saygı görmeli ve geleneksel mimarinin özelliğini yansıtan bir belge olarak değerlendirilmelidir. Normal olarak, geleneksel yapıların restorasyonunda hedef yapının bütün parçalarının tek bir döneme göre onarılması olmamalıdır.

7. Eğitim

Geleneksel mimarlığın kültürel değerlerini korumak için hükümetler, sorumlu kuruluşlar ve dernekler aşağıdaki konuları vurgulamalıdır:

- a) Koruma uzmanlarına geleneksel yapıları tanıtan eğitim programları verilmesi,
- b) Yöre halkına geleneksel yapı tekniklerini, malzeme ve zanaatleri korumalarına yardımcı olacak eğitim programları sunulması,
- c) Özellikle gençleri geleneksel mimari hakkında bilinçlendirecek programlar geliştirilmesi,
- d) Geleneksel yapı sanatı konusunda uzmanlık ve deneyimleri aktarmaya ve bilgi değişimi yapmaya olanak verecek bölgeselarası iletişim ağlarının oluşturulması.

Bu tüzük ICOMOS'un Ekim 1999'da Meksika'da yapılan 12. Genel Kurulunda kabul edilmiştir.

KAYNAKLAR

- Ağaoğlu, A., ve Uğur A., 2016. Osmanlı Şehri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38: 203-226.
- Ahunbay, Z., 2018. Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon., Yem Yayınları, Şişli İstanbul, 210 s.
- Akın, N., 1988. Türkiye’de Tarihi Çevre Koruma, Örnekler ve Sorunlar., *Mimarlık Dergisi*, 88: 40-43.
- Aktemur, A. M., ve Kukaracı, İ. U., 2004. Kültür Varlıkları İle İspir. Erzurum: İspir Kaymakamlığı Kültür Yayınları, Erzurum, 118 s.
- Arel, A., 1982. Osmanlı konut geleneğinde tarihsel sorunlar, Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, İzmir.
- Bektaş, C., 2018. Türk evi., Yem Yayınevi, Şişli İstanbul, 152 s.
- Cansever, T., 1994. Ev ve Şehir. İnsan yayınları, İstanbul, 315 s.
- Cansever, T., 1997. İslam’da Şehir ve Mimari. İz Yayıncılık, Topkapı İstanbul, 248 s.
- Cansever, T., 2016. Osmanlı Şehri., Timaş Yayınları, Topkapı İstanbul, 239 s.
- Conzen, M. P., 2001. Cultural Landscape in Geography. In: N. Smelser and P.B. Baltes, eds. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, Oxford: Elsevier, pp.3086-3092.
- COE, 1995. On The Integrated Conservation Of Cultural Landscape Areas As Part Of Landscape Policies., No:1995, Florence.
- Dinçer, İ., ve Akın, O., 1994. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kapsamında Koruma Planı ve İdari Yapısı., Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulama Kollokyumu, İstanbul, 127-131.
- Duran, A., ve ark., 2009. A New Species Of The Genus *Psephellus* (Asteraceae) From North-East Anatolia. *Ozean Journal Of Applied Sciences* 2, 1:103-111.
- Eke, F., ve Özcan, Ü. 1988. Tarihi dokunun korunması ve uluslararası deneyimler. *Mimarlık Dergisi.*, 228(1), 2.
- Eldem, S. H., 1954. Türk evi plan tipleri., Puthan Matbaası, İstanbul, 236 s.
- Eruzun, C., 1989. Kültürel süreklilik içinde Türk Evi., *Mimarlık Dergisi*, 236: 68-71.

- Esin, E., 1976. " IX-XII Yüzyılda Uygur Köşklerinden Safranbolu Ev Mimarisine Gelişme", MTRE, 2: 15-18.
- Fowler, P., J., 2003. World heritage cultural landscapes 1992–2002: A review and prospect, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000133121> (13 Mayıs 2019).
- Gök, Y., ve Kayserili, A., 2014. Geleneksel Erzurum Evlerinin Kültürel Coğrafya Perspektifinden İncelenmesi., *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18: 175-216.
- Hoşgör, Z., 2013. Kültürel Peyzajın Yaya Yoğunluğu Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Yöntem Önerisi: İstanbul Tarihi Yarımada-Hanlar Bölgesi Örneği, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kaderli, L., 2014. Kültürel Miras Koruma Yaklaşımlarının Tarihsel Gelişimi, TÜBA-KED, 12: 29-41.
- Kejanlı, D. T., ve ark., 2007. Türkiye’de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19: 179-196.
- Kejanlı, D. T., 2010. Anadolu’da Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Kent Sistemi, Kale ve Merkez-Çarşı Gelişimi. *Social Sciences*, 5(3): 287-302.
- Köse, A., 1991. İspir ve Çevresinin Bölgesel Coğrafya Etüdü., Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- KTB, 2004 ve KB, 1990. Kültür ve Doğa Varlıklarımız Neyi, Niçin, Nasıl Korumalıyız?, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/Eklenti/38970,kultur-ve-doga-varliklarimiz.pdf?0>
- KTB, 1999a. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun 658 Sayılı İlke Kararı Arkeolojik Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı, <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR-13917/658-nolu-ilke-karari-arkeolojik-sitler-koruma-ve-kullan-.html> (29.12.18).
- KTB, 2014. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun 271 Sayılı İlke Kararı Tarihi Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı, <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR-91172/271-nolu-ilke-karari-tarihi-sitler-koruma-ve-kullanma-k-.html> (29.12.18).
- KTB, 1999b. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun 681 Sayılı İlke Kararı Kentsel Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı, <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR-174602/681-nolu-ilke-karari-kentsel-sitler-koruma-ve-kullanma-.html> (29.12.18).

- KTVKK, 1983. 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.aspx?MevzuatKod=1.5.2863&MevzuatIli ski=0&sourceXmlSearch=&Tur=1&Tertip=5&No=2863> (15.02.18).
- KTVKK, 2007. Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun Doğal (Tabii) Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları İle İlgili İlke Kararı (740 sayılı ilke kararı ile değişmiştir.), Kültür ve Turizm Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı, <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR-14353/728-nolu-ilke-karari---kultur-ve-tabiat-varliklarini-ko-.html> (29.12.18).
- KTVKK, 1999. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun 702 Sayılı İlke Kararı Kentsel Arkeolojik Sit Alanları Koruma ve Kullanma Koşulları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı, <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR-13932/702-nolu-ilke-karari-kentsel-arkeolojik-sit-alanlari-ko-.html> (29.12.18).
- Kuban, D., 1995. Türk "hayat"lı evi. Ziraat Bankası., Karaköy İstanbul, 269 s.
- Kuban, D., 2017. Türk Ahşap Konut Mimarisi. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları., Bağcılar İstanbul, 280 s.
- Kuban, D., 2018. Tarihi  evre korumanın mimarlık boyutu: kuram ve uygulama., Yapı-End stri Merkezi Yayınları., Harbiye İstanbul, 207 s.
- Lynch, K., 1960. The image of the city. MIT Press., London England, 184 s.
- Madran, E., 1978. Kültürel Varlıkların Korunması ve Onarılması.
- Melnick, R., Z., 1984. Cultural Landscapes: Rural Historic Districts in the National Park System. Park Historic Architecture Division Cultural Resources Management National Park Service, Washington, D.C., 80 s.
- Sağıroğlu, M., ve Duman, H., 2007. *Ferula mervynii* (Apiaceae), a distinct new species from north-east Anatolia. Botanical Journal of the Linnean Society, 153: 357–362.
- Sauer, C., O., 1969. Land and Life., University of California Press, Berkeley and Los Angeles, California 417 s.
- Sauer, C., O., 1963. The Morphology of Landscape. In: J. Leighly, ed. Land and Life: A Selection from the Writings of Carl Ortwin Sauer, Berkeley: University of California Press, pp.315-350.
- Scott, F., 2010. Cultural Landscape Report, <https://www.nps.gov/fosc/learn/management/upload/Cultural-Landscape-Report-2010.pdf> (13 Mayıs 2019).
- Taşcı, K., 2008. İspir ve  evresinin Ortaçağ Tarihi, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

- TUIK, 2019a. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemleri, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr> (15 Mayıs 2019, 20.30).
- TUIK, 2019b. Ulusal Eğitim İstatistikleri, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=130&locale=tr> (15 Mayıs 2019, 21.30).
- UNESCO, 2018. UNESCO Dünya Mirası Listesi, <http://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCnya-Miras%C4%B1-Listesi> (6 Aralık 2018).
- UNESCO, 2012. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, <https://whc.unesco.org/archive/opguide12-en.pdf> (13 Mayıs 2019, 19.30).
- URL-1. <https://www.iucn.org/content/cultural-landscapes-and-protected-areas-unfolding-linkages-and-synergies> (6 Aralık 2018, 18.30).
- URL-2. <https://www.nps.gov/subjects/culturallandscapes/understand-cl.htm> (6 Aralık 2018, 18.30).
- URL-3. <http://www.unesco.org.tr/Pages/161/177> (12 Aralık 2018, 18.22).
- URL-4. <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR-44423/dunya-miras-listesi.html> (13 Mayıs 2019).
- URL-5. <http://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCnya-Miras%C4%B1-Listesi> (12 Aralık 2018, 18.22).
- URL-6 <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR-14269/dunya-kulturel-ve-dogal-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html> (12 Aralık 2018, 18.22)
- URL-7 <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR-44973/turkiye-geneli-sit-alanlari-istatistikleri.html> (6 Ocak 2010, 21.30).
- URL-8 <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=384297> (6 Ocak 2010, 20.00).
- URL-9 <https://www.skylife.com/tr/2013-05/minyaturlerde-istanbul>
- URL-10 <https://edebiyatvesanatakademisi.com/osmanli-minyatur-gravur-resim/gravur-nasil-yapilir/19131>
- URL-11 <https://www.atlasdergisi.com/arsiv/kitaplar/turkiye-bahar-rotalari-ii/52/32/1>
- URL-12 https://www.google.com/search?safe=strict&biw=1366&bih=576&tbm=isch&sa=1&ei=Y5zcXPfdNpDQwQKZwp_YAg&q=istanbul+kuzguncuk+evleri&oq=istanbul+kuzguncuk&gs_l=img.1.1.014j0i30j0i5i30j0i8i30i13j0i24.28667.30795..32504...0.0.0.178.1325.0j9.....1....1..gws-wizimg.qK2Bgcdv9S0#imgdii=NxDLKPu_4tPkVM:&imgrc=0IFf-Ho5-3gN6M:
- DSİ, 2006. Yusufeli Barajı ve Hidroelektrik Santral Projesi Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara,

ÇEM, 2010. Çoruh Vadisi-Deriner Barajı Altında Kalacak Endemik ve Nadir Bitkilerin Tesbiti, Nakledilmesi ve Yetiştirilmesi Projesi. Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü, Ankara

OGM, 2012. Çoruh Nehri Havzası Rehabilitasyon Projesi İspir Mikrohavza Planı ve İspir Kuzey Mikrohavza Planı. Orman Genel Müdürlüğü Toprak Muhafaza ve Havza Islahı Daire Başkanlığı, Ankara

DKMP, 2017. İspir Çingırağı (*Campanula Troegerae*) Tür Eylem Planı. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, XIII Bölge Müdürlüğü Erzurum İl Şube Müdürlüğü, Erzurum

DKMP, 2008. Verçenik Dağı Yaban Hayatı Geliştirme Sahası Gelişme ve Yönetim Planı. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Erzurum İl Çevre ve Orman Müdürlüğü Erzurum

Yazgan, M. E., ve Erdoğan, E. 1992. Tarihi Çevrelerde Peyzaj Planlama. A.Ü.Z.F. Peyzaj Mimarlığı Bölümü Peyzaj Mimarisi Derneği Yayınları, Ankara, 205 s.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı :Zeynep KARABUDAK ERTEM
Uyruğu :TC
Doğum tarihi ve yeri :02.09.1993 / Erzincan
Medeni hali :Evli
Yabancı Dili :İngilizce
Telefon :0 (546) 657 33 53
e-posta :zynp.krbdk@gmail.com

Eğitim

<u>Derece</u>	<u>Eğitim Birimi</u>	<u>Mezuniyet Tarihi</u>
Lisans	İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü	17.07.2014

<u>Tez Yazım Şablonunun Alındığı</u>	<u>Karar Tarihi</u>	<u>Oturum No</u>	<u>Karar No</u>
Fen Bilimleri Enstitüsü Kurulu	21.04.2016	2016-5	1
Artvin Çoruh Üniversitesi Üniversite Senatosu	11.05.2016	2016-4	6
<u>Tez Yazım Şablonunda Yapılan Değişikliklerin</u>	<u>Karar Tarihi</u>	<u>Oturum No</u>	<u>Karar No</u>
Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu			
Artvin Çoruh Üniversitesi Üniversite Senatosu			